

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

SPISY SJS
7 / 2 0 2 4

ISBN 978-80-224-2073-0

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV, v. v. i.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Editorky

Mgr. Iveta Valentová, PhD.
Mgr. Tatiana Laliková

Recenzenti

prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.
prof. PhDr. Juraj Hladký, PhD.
prof. Natalija Kolesnyk, DrSc.

Návrh obálky

Eva Kovačevičová-Fudala

Technické spracovanie

Vladimír Radík

Náklad

150 ks

Z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo SAV, Centrum spoločných činností SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 5820/9, 841 04, Bratislava, v roku 2024 ako svoju 4 755. publikáciu.

© VEDA, vydavateľstvo SAV, 2024

© Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV, v. v. i., 2024

ISBN 978-80-224-2073-0

Milan Majtán

Štúdie z literárnej onomastiky

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Venované PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc.,
pri príležitosti jeho nedožitých deväťdesiatych narodenín.

Obsah

<i>Predslov</i> (I. Valentová, T. Laliková)	7
<i>Milan Majtán a literárna onomastika</i> (I. Valentová).....	10
Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy.....	23
Ľudové pomenovanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy	33
Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy	41
Vlastné mená v Timravinyých literárnych prácach	51
Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku.....	60
Ako sa volal Rázusov Maroško	63
Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka.....	66
Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia	70
Mená rozprávkových hrdinov typu Lomidrevo	81
Vlastné mená v románoch Františka Hečku.....	85
Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien.....	91
Literárna onomastika a vysoké školy.....	96
Literárna onymia a umelecký preklad.....	102

Predslov

V roku 1934 sa vo Vrútkach narodil popredný slovenský jazykovedec a dlhoročný pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, vážený kolega, trpezlivý učiteľ, nezištný priateľ a vzácny človek PhDr. Milan Majtán, DrSc. Hoci navždy odišiel 30. júna 2018, zanechal nám vedecké dielo neoceniteľných kvalít.

Do dejín slovenskej jazykovedy sa navždy zapísal ako vedecký redaktor a spoluautor sedemzväzkového *Historického slovníka slovenského jazyka* (1991 – 2008). Venoval sa najmä dialektológii, vývinu a dejinám slovenského jazyka, ale predovšetkým ho možno považovať za jedného z najvýznamnejších priekopníkov a predstaviteľov slovenskej onomastiky. Aktívne sa zúčastňoval na prípravných prácach pre *Slovenský onomastický atlas* a je spoluautorom práce o štruktúrnych typoch slovanských miestnych názvov *Slawischer onomastischer Atlas. Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen* (1988). V knihe *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997* (1998) zachytil mimoriadne pestrý vývin názvov obcí na Slovensku počas predchádzajúcich dvoch storočí, ktorý bol spôsobený situáciou v mnohonárodnostnom Uhorsku a ďalšími osudmi Slovenska. Spoločne s I. Luttererom a R. Šrámkom je autorom knihy *Zeměpisná jména Československa* (1982), ktorá vysvetľuje zákonitosti vzniku skoro 1200 názvov administratívnych, hospodárskych a kultúrnych centier a názvov obcí, hôr a vodných tokov. Pod jeho vedením sa uskutočnil výskum terénnych názvov (anojkoným) pomocou súpisovej akcie z celého územia Slovenska a zozbieralo sa približne 250 000 názvov, ktoré sa spracovali do dvoch tradičných lístkových kartoték (podľa abecedy a podľa okresov a obcí), heslára a viac ako 300 pracovných máp s úplnou sieťou pre *Atlas slovenských terénnych názvov*. Konceptiu pripravovaného slovníka M. Majtán predbežne publikoval napríklad v štúdiu *Slovníkovo-areálové spracovanie lexiky slovenských terénnych názvov* (1983). V monografii *Z lexiky slovenskej toponymie* (1996) analyzoval jednotlivé slová, slovné základy, odvodené slová, slovné čeľade, významové skupiny a štruktúrne typy jednotlivých druhov slovenských toponým, predovšetkým terénnych názvov. Bol iniciátorom a vedúcim riešiteľom projektu *Hydronymia Slovaciae*, v rámci ktorého sa spracúva slovenská hydronymia podľa jednotlivých povodí veľkých tokov. Okrem základných téz projektu publikoval hydronomastikony *Hidronimia dorzecza Orawy, Hydronymia povodia Oravy* (1985, 2006), *Gewässernamen im Fluss-*

gebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca) (1998) v spoluautorstve s K. Rymutom (rozšírené slovenské vydanie vyšlo v r. 2006) a *Hydronymia povodia Ipľa* (1999) v spoluautorstve s P. Žigom. Podieľal sa takmer na všetkých príručkách so štandardizovanými geografickými názvami.

V oblasti antroponomastiky sa zamerlal na výskum vzniku a vývinu pomenovacej sústavy osobných mien na slovenskom území. S M. Považajom napísal príručku o rodných (krstných) menách *Vyberte si meno pre svoje dieťa* (1998), ktorá doteraz poskytuje rodičom inšpiráciu pri výbere mena pre svojho potomka, oboznamuje odbornú i širšiu verejnosť s pôvodom rodných (krstných) mien, s vývinom pomenovacej sústavy na území Slovenska a s priezviskami, ktoré sa utvorili z rodných mien, a je smerodajnou pomôckou matrikárom pri zápise mien. Svoje dlhoročné výskumy v oblasti vývinu slovenskej antroponymickej sústavy zhrnul v monografii *Naše priezviská* (2014). V rámci publikácie *Turzovské priezviská* (2011) vypracoval časť o pôvode a motivácii vzniku priezvisk obyvateľov Turzovky.

Štúdie a publikácie M. Majtána z oblasti toponomastiky a antroponomastiky sú všeobecne známe, ale pokladáme za dôležité pripomenúť, že významne prispel aj k rozvoju slovenskej zoonomastiky, chrématonomastiky, literárnej onomastiky a nevyhýbal sa ani riešeniu teoretických, terminologických a metodologických problémov a využitiu vlastných mien vo vyučovacom procese, najmä pri vyučovaní dejín slovenského jazyka.

Pri príležitosti jeho nedožitých deväťdesiatych narodenín by sme chceli širšej lingvistickej a literárnej obci prezentovať práve jednu z týchto menej známych oblastí záujmu M. Majtána, a to jeho výsledky výskumov literárnej onymie. Možno totiž povedať, že M. Majtán bol zakladateľom literárnej onomastiky na Slovensku. V 7. čísle *Spisov Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV*, v. v. i., preto uverejňujeme ucelený súbor štúdií M. Majtána z literárnej onomastiky. Tieto príspevky boli pôvodne publikované v starších číslach časopisov a v zborníkoch, ktoré sú dnes menej dostupné. Informácia o bibliografickom údaji sa uvádza pod názvom v rámci textov jednotlivých štúdií. Čiastkové štúdie zaoberajúce sa analýzou jednotlivých druhov mien literárnych postáv v diele Boženy Slančíkovej Timravy vychádzali postupne ako kapitoly plánovanej väčšej monografickej štúdie. V plnom rozsahu však v takom súbornom formáte neboli vydané. Touto publikáciou sme sa snažili do istej miery uskutočniť aj tento nenaplnen-

ný cieľ. Niektoré príspevky obsahujú často totožný dokladový materiál a jeho interpretácie, ale ako celok prinášajú nové zistenia a syntetizujúce závery viacerých čiastkových výskumov.

Texty príspevkov sa ponechali v pôvodnej podobe, ale citovanie a literatúru v uvedených štúdiách a článkoch sme upravili podľa súčasných zaužívaných zvyklostí Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i., opravili sme aj technické chyby. Veríme, že znovu publikované štúdie PhDr. Milana Majtána, DrSc., prispievajú k lepšiemu poznaniu slovenského onomastického výskumu a jeho vývinu a pripomenú skutočne dôležité zásady a kritériá pri výskume a analýze literárnej onymie a ich význam a budú inšpirujúcim impulzom k ďalšiemu rozvoju tejto interdisciplinárnej onomastickej subdisciplíny nielen na Slovensku.

editorky

Milan Majtán a literárna onomastika

Literárnu onomastiku možno zaradiť k mladším onomastickým disciplínam. V minulosti nemala na Slovensku veľkú tradíciu, resp. literárna onymia nebola stredobodom výskumných zámerov slovenských onomastikov. Situácia sa však postupne začala meniť a najmä od 8. slovenskej onomastickej konferencie (1983) mala literárna onomastika takmer na každom ďalšom ročníku buď svoj vlastný blok, alebo sa jej venovalo niekoľko referátov. V r. 1990 bol literárnej onomastike venovaný 4. česko-slovenský onomastický seminár zo série *Onomastika a škola* s osobitnými rokovacími blokmi s názvami *Onymia literárneho diela*, *Onymia ľudovej slovesnosti*, *Literárna onymia prekladu* a *Onymia publicistických žánrov*. Táto onomastická subdisciplína tvorí spojovací mostík medzi onomastikou, jazykovedou a literatúrou, literárnou vedou a zároveň tým demonštruje interdisciplinárny charakter onomastiky. Ukazuje, aký význam majú vlastné mená pre literárny text, jeho dej, obsah, poetiku, štýl, ale aj pre autorov a čitateľov.

Zo slovenských jazykovedcov sa ako prvý pokúsil analyzovať vlastné mená v literárnom texte F. Buffa v štúdiu *K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach* (1960). Na základe rozboru jazykovej výstavby zistil, že Martin Kukučín nevolil mená svojich postáv náhodne, ale s charakterizačným zámerom. Napríklad priezviská sedliakov mali podobu kolektívnych posesívnych adjektív s príponou *-ovie*, priezviská ostatných boli v úradnej podobe. M. Majtán (1972 a, s. 172) sa o výsledkoch Buffových zistení vyjadril, že majú všeobecnejšiu platnosť pre celú realistickú prózu z konca 19. a začiatku 20. storočia. Š. Krištof v príspevku *Osobné mená v novelách Boženy Slančíkovej-Timravy* (1969) posudzoval mená literárnych postáv na rovine úradné – ľudové mená a rovnako ako K. Palkovič (1970) v príspevku *Slovanské mená osôb u Jána Hollého* zdôrazňoval charakterizačnú funkciu. Podľa M. Majtána (1972 a, s. 172) však nešlo o Blanárovu sémantickú charakterizačnú funkciu antroponyma¹, ktorú má napríklad funkčný člen živého mena individuálna charakteristika podľa psychických alebo fyzických vlastností. Ide o funkciu osobného mena pri vykreslení charakteru literárnej postavy.

1 Charakterizačnou funkciou V. Blanár (1970, 1968, s. 7) myslel využitie apelatívneho významu slova pri prvom pomenovaní akte. Dnes sa uplatňuje len pri živých menách, lebo motivácia apelatívnym významom pri vzniku rodných mien alebo priezvisk je už z hľadiska ich fungovania ako prvkov úradnej antroponymickej sústavy irelevantná.

V sedemdesiatych rokoch minulého storočia začali vychádzať literárnoonomastické štúdiá M. Majtána. Možno ho smelo nazvať priekopníkom a zakladateľom výskumu literárnej onymie na Slovensku, pretože sa jej ako prvý začal venovať systematickejšie. Predmetom jeho počiatočného záujmu sa stala literárna prozaická tvorba Boženy Slančíkovej Timravy, poprednej predstaviteľky kritického realizmu v slovenskej literatúre konca 19. a začiatku 20. storočia. Prvý článok s názvom *Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* vyšiel v r. 1971. M. Majtán v ňom na základe teoretických prác V. Blanára definoval prezývku ako triedu živých mien, povedané neskoršou blanárovskou terminológiou ako typ individuálnej charakteristiky, ktorá bola jedným z funkčných členov živého (neúradného) osobného mena (porov. napr. Blanár – Matejčík, 1978; Blanár, 1996). Teoretické východiská a metodika modelovania V. Blanára sa v tom čase ešte len formovali. M. Majtán vymedzil prezývku od nadávky. Kým nadávka má len príležitostný charakter, prezývka je svojím spôsobom ustálená: „Koho raz pokrstí jazyk dediny, je pokrstený navždy“ (Majtán, 1971, s. 306). Ďalej upozornil na to, že prezývka môže fungovať v širšom kolektíve, ale aj v pomerne úzkom kruhu. Zaujala ho jedna z hlavných postáv Timravinej novely *Veľké šťastie* z prostredia dedinskej vyššej spoločnosti, ktorá mala záľubu vo vymýšľaní príležitostných mien (*Popeluša, Princezná, kráľovná víl*). Tento typ pomenovaní však nehodnotil ako prezývky, lebo sa nenaznačuje ich ustálenosť a nie vždy je jasné, či ide o vlastné meno alebo ustálený prívlastok, ktorým sa zvyrazňuje charakteristika postavy. Zistil, že prezývky v Timravinom diele sú zväčša motivované vlastnosťou pomenovaného či jeho pôvodom. Motiváciu mnohých z nich vysvetľuje sama autorka a používa ich v autorskej reči i v reči postáv. Keďže, ako sme už spomenuli, Blanárova teória vlastných mien a metodika modelovania osobných mien sa ešte len formovala, M. Majtán za prezývky označoval aj živé mená z rodných (krstných) mien ako *Jožko*, ktoré tvoria osobitný funkčný člen živých osobných mien. Literárnu postavu však možno charakterizovať aj rodným menom, ktoré môže mať rovnakú funkciu ako prezývka: „Mala Mara totiž troch synov. Najstarší Ondro, ktorý ich opustil pre ženu, druhý s Paľom rovnoročný Janko, ktorý umrel. (Janko) ... bol ako kus chleba. Paľo jeho opak: tento len bíjal sa naveky. Preto nazvala synov svojich: dobrého *Ábelom*, a zlého *Kainom*...“ M. Majtán sám pochyboval, či v niektorých prípadoch ide skutočne o prezývky, pretože napríklad mená alebo ich členy ako *Merkuľa* či *Pečiarka* indikujú skôr prechýlené ženské priezviská neúradnými

prechýľovacími príponami *-uľa*, *-ka*. Na konci štúdie bol abecedný slovník prezývok z Timravinho diela aj s exemplifikáciami, predovšetkým s tými, v ktorých sa vysvetľovala motivácia prezývok.

V ďalšej štúdii venovanej vlastným menám v Timravinej tvorbe *Ludové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* (1972 a) sa M. Majtán najprv pokúsil charakterizovať *literárnu onomastiku* ako samostatnú onomastickú subdisciplínu. Definoval ju ako náuku, ktorej predmetom sú v najširšom zmysle vlastné mená späté s dielami krásnej literatúry i ľudovej slovesnosti (mená osôb, rozprávkových bytostí, mená zvierat, zemepisné názvy, ale aj pseudonymy spisovateľov a názvy literárnych diel a ich častí). Rozdelil ju na *onomastiku literárneho diela*, *onomastiku ľudovej slovesnosti* a *onomastiku literárnych pseudonymov*. Predmetom *onomastiky literárneho diela* sú vlastné mená z krásnej literatúry (z poézie, prózy, drámy), predmetom *onomastiky ľudovej slovesnosti* sú vlastné mená zo všetkých útvarov ľudovej slovesnosti (z ľudových rozprávok a povestí, z ľudových piesní i historických spevov, z prísloví, porekadiel, rečovníanek a pod.) a predmetom *onomastiky literárnych pseudonymov* sú literárne pseudonymy básnikov, spisovateľov a dramatikov. Podľa M. Majtána literárne vlastné mená, najmä mená literárnych postáv, spĺňajú viac vedľajších funkcií okrem svojej základnej (nazývať postavy) a nielen tie, ktoré zo svojho hľadiska pokladajú za základné literárni teoretici – že slúžia na umiestnenie fabuly (deja) v čase a priestore a že sú symbolickou skratkou problému vteleného do nejakej bytosti alebo zviazaného s nejakým miestom prostredníctvom historického názvu s určitou udalosťou alebo jeho etymologickým zmyslom. Po charakteristike stavu literárnej onomastiky na Slovensku, v Česku a Poľsku sa znovu vrátil k menám Timravíných postáv, opísal aj ostatné druhy antroponým, nielen prezývky, ale aj rodné mená, priezviská i rodinné mená napr. na osi úradné a tzv. ľudové, čiže neúradné (živé) mená. Zistil, že živé mená Timrava použila pri pomenovaní postáv z ľudu, napr. ich súčasťou sú rodinné mená odvodené od priezvisk príponou *-ovie*, ktorou sa vyjadruje príbuzenský vzťah k rodine ako celku, a priezviská žien majú neúradnú prechýľovaciu príponu *-ka*. Priezviská postáv z vyššej spoločnosti majú často príponu *-ský* a ženské priezviská majú úradnú príponu *-ová* (adjektívne priezviská príponu *-ská*). M. Majtán uviedol, že aj napriek špecifickej problematike vlastného mena v umeleckom texte Timravine literárne mená odrážajú prvky živého, neúradného pomenovania osôb, ktoré sú typické pre južné stredné Slovensko, či už v autorskej reči,

alebo v reči postáv. Upozornil však na to, že tieto mená vyberala spisovateľka a sú determinované jej umeleckým zámerom a napriek tomu, že sa inšpiruje skutočnosťou, nepredstavujú ucelenú sústavu pomenovacích modelov a typov zo skutočného živého prostredia, môže ísť aj o nezvyčajné a umelé mená. Ukázal však, ako možno teóriu V. Blanára aplikovať aj pri analýze literárnej antroponymie.

Rodným menám v diele tejto známej slovenskej autorky sa venoval v separátnej štúdii *Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* (1974). Zistil, že aj rodné mená, resp. ich podoby Timrava starostlivo vyberala pre svoje postavy tak, aby ich aj nimi zaradila do istých sociálnych a spoločenských kategórií. Napríklad postavy z ľudu mali rodné mená v ľudovej podobe (*Jano, Paľo, Ondro, Ďuro; Anča, Mara, Zuza, Iľa*), a hoci ide o skrátene hypokoristické podoby, podľa Majtána ich takto nemožno hodnotiť, lebo v autorskej reči i v reči postáv nefungovali ako príznakové, domácke, maznavé mená, ale ako neutrálne, z hľadiska expresívnosti bezpríznakové mená. Expresívne podoby mali skôr charakter deminutív tvorených príponami *-ko (Janko), -ík (Janík), -iček/-ičok (Janíček/Janíček), -iča (Janiča); -ka (Anka), -ička (Anička), -uška (Katuška), -urka (Ančurka)*. Postavy z dedinskej inteligencie a ostatných „vyšších“ vrstiev zasa majú mená v neutrálnej základnej, úradnej podobe (*Ján, Pavol, Anna, Elena*) alebo v takých podobách, ktoré sa v ľudových vrstvách nepoužívajú (*Jurko, nie Ďurko; Mariška, nie Marka*), resp. familiárne podoby a varianty z maďarských alebo nemeckých podôb, napr. *Eliza/Elza* (Alžbeta), *Józa* (Jozefa). Iný je aj ich inventár. V závere M. Majtán ponúkol abecedný zoznam rodných mien a ich domáckych a nárečových podôb, ktorý možno považovať za obraz rodných mien bežných v autorkinom rodisku v hornom Novohrade, t. j. v okolí dedín Polichno a Ábelová.

Uvedené tri štúdie M. Majtán pôvodne plánoval ako jednotlivé kapitoly rozsiahlejšej monografickej štúdie o vlastných menách v Timravinej tvorbe. V r. 1990 v zborníku z vedeckej konferencie o živote a diele Boženy Slančíkovej Timravy a Kolomana Banšela síce publikoval súhrnnú štúdiu s názvom *Vlastné mená v Timraviniých literárnych prácach*, v ktorej využil niektoré poznatky a zistenia z predchádzajúcich prác, ale jeho súčasťou nebol napríklad slovník rodných (krstných) mien z jeho prvej štúdie z r. 1971. Na druhej strane stručne charakterizoval tie priezviská reálnych postáv, ktoré Timrava pozmenila len minimálne. Uviedol napríklad, že P. O. Hviezdoslava v novele *Skúsenosť* chcela pomenovať *Kvetoslav*, takže J. Škultéty jej ho pri uverejnení musel zmeniť na

Javor (s. 119 – 120). M. Majtán štúdiu doplnil aj o časť s toponymiou. Ponúkol zoznam názvov slovenských obcí, miest a chotárných názvov z Timravinho diela. Názvy obcí a miest tvorila podobne, napr. rovnakými príponami, podobnou motiváciou, ako boli utvorené aj skutočné názvy. Názvy častí chotára zväčša prevzala z polichnianskeho katastrálneho územia, niektoré chotárne názvy len do určitej miery pozmenila, napr. názov *Osika* podľa chotárneho názvu *Za osičím*. Napriek tomu, že sa v tomto príspevku opakujú niektoré informácie a analýzy z predchádzajúcich štúdií, má osobitý sceľujúci charakter a je obohatený o ďalší materiál a jeho charakteristiku, preto ho tiež ponúkame v tejto publikácii. Vynechali sme iba zoznam prezývok, ktorý je totožný so slovníkom prezývok v štúdiu *Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* z r. 1971.

Názvy obcí i mená postáv satirických veselohier Jána Chalupku s výrazným prienikom do reálneho života sú vďačným materiálom, ktorý M. Majtán analyzoval v štúdiu *Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku* (1972 b). Mená ako *Tesnošil* (čižmársky majster), *Cverna* (krajčír), *Krivosúd* (richtár), panna *Trasoritka* či pomadařčené mená slovenských zemanov, napr. *Gyula Kolopos* (maď. *kolopos* = zvodca) (Ján Slanina), *Pista Kurtaforint* (maď. *kurta* = krátky, *forint* = zlatka, zlatník) (Štefan Drobný), ale aj názvy obcí ako *Kocúrkovo*, *Žebrákovice*, *Chudobice*, *Hladošovce* jasne prezrádzajú spisovateľov zámer aj vlastnými menami zosmiešniť malomeštiactvo, nafúkanosť, nevzdelanosť a maďarónstvo. M. Majtán (s. 291) ich nazval hovoriace mená (fr. *les noms parlants*). Ako v závere svojho príspevku (s. 292) uviedol, slová *Kocúrkovo*, *Kocúrkovan*, *kocúrkovský*, *kocúrkovčina* sú podnes symbolmi na označenie zaostalosti a malomeštiactva, ktoré vyplýva z obmedzenosti, povýšenosti, velikášstva a malichernosti, s ľahostajným alebo negativistickým vzťahom k vlastnému národu.

Ešte v tom istom roku vyšiel v časopise *Kultúra slova* kratší príspevok *Ako sa volal Rázusov Maroško* (1972 c). M. Majtána zaujalo, ako Martin Rázus realisticky vynikajúcim spôsobom odpozoroval a v autorskej reči i v reči postáv majstrovsky zachytil živé (neúradné) pomenovanie vo svojom kraji. Schematicky zaznačil pestrú mozaiku rôznych modelov a typov živých mien hlavného hrdinu prózy *Maroško*, v ktorej M. Rázus opísal svoje detstvo v liptovskej dedine Mostice.

V príspevku *Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka* (1975) sa M. Majtán pokúsil vysvetliť, ako známa slovenská spisovateľka pre deti Mária Ďuričková vyberala mená do svojej knihy a ako ich využila

pre svoje umelecké zámery. Autorka rovnako ako M. Majtán pochádzala zo Zvolenskej Slatiny, odkiaľ čerpala a funkčne využila autentické priezviská, živé mená a geografické názvy. Ženské priezviská použila v úradnej podobe s príponou *-ová* (*Brachnová, Trocková*), častejšie však s príponou *-ka* (*Hrabáčka, Červenáčka*), aby zvýraznila dedinské prostredie a hovorovosť (s. 149). M. Majtán pozitívne hodnotil využitie živého, neúradného pomenúvania. Povedané jeho slovami, otázka živého pomenúvania je veľmi plasticky, a pritom detskému veku primerane a inštruktívne spracovaná.

Aké geografické názvy si vyberali alebo ako ich utvárali slovenskí realistickí spisovatelia Božena Slančíkova Timrava, Martin Kukučín, Jozef Gregor-Tajovský, L. Podjavorinská, Anton Bielek a Ján Čajak a aké funkcie mali v ich dielach, sa M. Majtán snažil vysvetliť v štúdiu *Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia* (1977 a). Z jeho analýzy toponymie v prózach uvedených spisovateľov vyplynulo, že buď používali skutočné názvy obcí, alebo ich utvárali takými príponami, akými vznikali slovenské osadné názvy (napr. *-any, -ice, -ov, -ín, -ovce*), alebo existujúce názvy upravovali, niekedy len drobnou obmenou hlások (*Bátovce > Blaťovce, Pečenice > Mečenice*). Len M. Kukučín v poviedkach a v románe *Dom v stráni* z ostrova Brač prevzal existujúce bračské zemepisné názvy, ktoré v slovenskom kontexte istým spôsobom upravil. Najmenej tvoril nové názvy J. G. Tajovský. Buď použil existujúci osadný názov, alebo si pomohol skratkami (*mesto Č., dedinka Z.*). Prevažne skutočné názvy využíval vo svojej tvorbe A. Bielek. Takzvané hovoriace názvy boli v prózach našich realistov zriedkavé. Pri tvorbe terénnych názvov sa zväčša nechali inšpirovať názvami existujúcich objektov. Podľa M. Majtána autor obyčajne použil taký názov, ktorý nedovolil čitateľovi presne stotožniť opisovanú skutočnosť s jej umeleckým stvárnením v literárnom diele.

Jedným z cieľov výskumu M. Majtána boli vo všeobecnosti zložené vlastné mená². Zaujali ho preto aj zložené mená rozprávkových postáv, ako napríklad *Valibuk, Miesiželezo*, ktoré charakterizoval v osobitnom článku *Mená rozprávkových hrdinov typu Lomidrevo* (1980). Podľa M. Majtána (s. 106) vznikali podľa modelov starých slovanských zložených osobných mien alebo podľa starobyklých zložených pomenovaní zamestnaní (napr. **brezolup > názov obce Brezolupy*), či zložených slov typu *psovod, pivovar* a i. Upozornil na to, že tieto typy mien hrdinov sa

2 Porov. napr. M. Majtán, 1977 b, 1986 a, 1998.

vyskytujú aj v rozprávkach iných slovanských i neslovanských jazykov. Poukázal predovšetkým na starobylosť týchto mien. Napríklad meno *Lomidrevo* sa utvorilo zo základov *lomiť* „lámať“ a *drevo* v starobyloom celoslovanskom význame „strom“ (porov. rus. *derevo* „strom“ i „drevo“ ako materiál), pričom dnešná slovenčia slovo *drevo* vo význame „strom“ už nepozná. V slovenčine z predspisovného obdobia zo 16. – 18. stor. je však na tento význam množstvo dokladov z rozličných štýlov. M. Majtán zistil, že takmer všetky mená tohto typu v českých rozprávkach sú z Moravy, z valašských a z horáckych nárečí.

Sociálne romány Františka Hečka tematicky čerpajúce z prostredia dediny a obdobia 2. svetovej vojny (*Červené víno*, *Drevená dedina*, *Svätá tma*) sú plné mien postáv a zemepisných názvov, z ktorých mnohé sa bežnému čitateľovi môžu zdať expresívne, hoci podľa autorovho brata ich F. Hečko utvoril podľa skutočnosti. Možno preto M. Majtána zaujali a rozhodol sa skúmať, aké bolo ich miesto v literárnoumeleckom kontexte. Analyzoval ich v štúdiu *Vlastné mená v románoch Františka Hečku* (1984 a). Zistil napríklad, že prezývkové priezviská typu *Bolebruch*, *Pančucha*, *Svätý* v ságe vinohradníckej rodiny *Červené víno* naozaj autorovi slúžili na pomenovanie kladných i záporných postáv. Použil niektoré skutočné názvy miest (*Piešťany*, *Trenčín*, *Praha*), iné názvy tvoril tak, aby pripomínali, ale aj zastierali reálne názvy, napr. *Západné Mesto* (Bratislava), *Modré Mesto* (Modra). Chotárne názvy ako *Barania hlava*, *Čertova huba* a i. môžu mať pre čitateľa expresívny charakter, ale keď ich M. Majtán porovnal s jestvujúcimi západoslovenskými názvami, zistil, že spisovateľ ich utvoril podľa skutočných názvov a typov. V nedokončenom románe *Svätá tma* F. Hečko použil aj tzv. hovoriaci názov *Dubníky*, ktorý sa neutvoril od slova *dubník* s významom „dubový les“ alebo „miesto s dubovým porastom“, ale od slova *zadubený* s významom „zaostalý“, ako to sám autor vysvetlil ústami jednej z románových postáv (Majtán, 1984 a, s. 159). Aj v tomto románe prezývkové priezviská postáv majú svoju funkciu, podčiarkujú satirický charakter diela. Z rozboru vlastných mien Hečkových románov M. Majtánovi jasne vyplynulo, že hoci ich autor čerpal z reálneho prostredia, vyberal a tvoril ich cielene s neobyčajným majstrovstvom nielen na dotvorenie charakterov postáv a typu prostredia, v ktorom sa dej odohrával, ale aj na ich povýšenie do pôsobivých umeleckých obrazov.

Výsledky rozborov diel slovenskej literatúry M. Majtán syntetizoval v štúdiu *Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien* (1983 a) v časopise *Slovenská reč* a v podstate v nezmenenom

spracovaní vyšla v tom istom roku aj v zborníku z 1. československej onomastickej konferencie, ktoré sa konala r. 1982 v Trojanoviciach, pod názvom *Spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien* (1983 b). M. Majtán v nej zdôraznil, že pri celkovom pohľade na vlastné mená v literárnom diele, na ich vznik a fungovanie treba mať na zreteli a) ako autor čerpá z reálne existujúcich vlastných mien, b) ako ich umelecky stvárňuje a využíva pri realizácii svojich umeleckých zámerov, resp. ako podľa ich modelu sám tvorí literárne mená, c) ako vlastné mená literárneho diela pôsobia na čitateľa, ako ich prijíma. Pripomenul aj typizačnú a encyklopedickú funkciu literárnych vlastných mien a úlohu literárnej onomastiky, ktorou je brať do úvahy aj otázky súvisiace s fungovaním literárnej onymie v spoločnosti a jej pôsobením na čitateľa, ktoré je mnohostranné. Mená obľúbených literárnych hrdinov ovplyvňujú rodičov pri výbere rodných (krstných) mien pre svojich potomkov, čím sa literárne mená môžu stať módnymi.

Získané poznatky M. Majtán využil aj pri odokrývaní potenciálu literárnych vlastných mien pre didaktiku a vypracovaní kapitoly *Literárna onomastika a vysoké školy* do vysokoškolských skrípt *Úvod do onomastiky* (1986 b), ktorú však najprv predniesol ako referát a ponúkol na širšiu odbornú diskusiu na 1. celoštátnom seminári *Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi* v Hradci Králové ešte v r. 1984. V tom istom roku bola publikovaná v zborníku príspevkov z tohto seminára (Majtán, 1984 a). V tejto práci rozdelil literárnu onomastiku už len na vlastnú a folklórnu. Pripomenul v nej aj ďalších slovenských jazykovedcov, ktorí skúmali literárnu onymiu. Okrem už spomenutých to boli napr. Ladislav Bartko, Anton Habovštiak, Gejza Horák, Elena Krasnovská a Anna Stašková, ktorí analyzovali vlastné mená v dielach ďalších slovenských autorov. Dôležitosť tiež prikladal študentským prácam, ktoré môžu priniesť množstvo zaujímavých postrehov a poznatkov. Základné tézy prednášky s rovnakým názvom a obsahom predniesol aj na stretnutí pobočky *Slovenskej jazykovednej spoločnosti* v Prešove 29. 11. 1984 a neskôr publikoval v *Zápisníku slovenského jazykovedca* (Majtán, 1985).

Osobitnou problematikou literárnej onomastiky sú vlastné mená v prekladoch. Touto témou sa M. Majtán zaoberal v príspevku *Literárna onymia a umelecký preklad* (1992). Hoci platí zásada tzv. slovenskej prekladateľskej školy, že cudzie mená a názvy sa neprekladajú, ale uvádzajú sa v pôvodnom znení, resp. v ustálenej transkripcii, niektoré z nich sa preložili. Osobné mená totiž môžu napríklad dokresľovať svojím ape-

latívnym významom charakter postavy. Tzv. funkčné vlastné mená je preto možné nahradiť zodpovedajúcimi domácimi výrazmi. Zvyčajne sa prekladatelia vyhýbajú miešaniu pôvodných foriem a preložených podôb vlastných mien. M. Majtán analyzoval osobné mená, ktoré použil J. Viličkovský v prekladoch diel Danteho, Shakespeara, Čechova či Gogoľa. Ukázal, ako sa s uvedeným problémom vyrovnali prekladatelia románu F. Hečka *Červené víno* do nemčiny, maďarčiny, ruštiny a češtiny. Zistil, že analýza literárnej onymie prekladovej literatúry dostáva ďalší uhol pohľadu. Možno sledovať vhodnosť a funkciu spôsobu uvádzania vlastných mien v umeleckom preklade, a to v grafematicky presnom alebo vo fonematickom prepise vlastného mena z jazyka pôvodiny do jazyka prekladu, alebo v morfolologickej či slovotvornej adaptácii vlastných mien, v ich doslovnom či voľnom preklade so zreteľom na pôvodnú konotáciu. Závisí od osobnosti prekladateľa, od jeho prekladateľského zámeru, ale predovšetkým od umeleckého majstrovstva, ako dokáže prekladom vystihnúť celkovú konotáciu diela jazykom prekladu.

Posledným počínom M. Majtána z oblasti literárnej onomastiky bola kapitola s charakteristikou slovenskej literárnej onymie v 2. zväzku slovenskej onomastickej encyklopédie *Slowianska onomastyka* (2003, s. 441 – 443), v ktorej zhrnul základné dovtedajšie poznatky z rozborov vlastných mien v literárnych textoch.

Zovšeobecňujúce poznatky z výskumu a analýzy slovenskej literárnej onymie, ktoré M. Majtán uviedol vo svojich zhrňujúcich a zovšeobecňujúcich štúdiách, v kapitolách skrípt a encyklopédií, môžeme zosumarizovať do týchto základných princípov literárnej onomastiky:

Literárna onomastika je onomastická disciplína, ktorej predmetom sú vlastné mená späté s dielami krásnej literatúry a ľudovej slovesnosti (mená osôb, literárnych postáv, rozprávkových bytostí, mená zvierat, názvy geografických objektov, ale aj názvy literárnych diel a ich častí, ako aj pseudonymy spisovateľov).

V rámci literárnej onomastiky možno hovoriť o

a) vlastnej literárnej onomastike (onomastika umeleckej literatúry), ktorej predmetom sú vlastné mená z rozličných druhov a žánrov (z poézie, prózy, drámy, z realistickej, satirickej, humoristickej, cestopisnej, memoárovej a inej literatúry);

b) folklórnej onomastike (onomastika ľudovej slovesnosti), ktorej predmetom sú vlastné mená zo všetkých útvarov ľudovej slovesnosti (z ľudových rozprávok a povestí, z ľudových piesní a historických spevov, z prísloví, porekadiel, ľudových hádaniek, rečňovaniek a pod.);

c) onomastike literárnych pseudonymov (v minulosti), ktorej predmetom sú literárne pseudonymy básnikov, spisovateľov a dramatikov.

Literárna onomastika má interdisciplinárne postavenie, lebo využíva poznatky a metódy z onomastiky, jazykovedy, literárnej vedy i zo sociológie, ktoré umožňujú podať komplexný rozbor literárnej onymie na úrovni súčasnej onomastickej teórie.

Literárne vlastné mená spĺňajú okrem základnej funkcie pomenúvať literárne postavy a toponymické objekty alebo iné reálie ešte viac vedľajších, ale z hľadiska literárneho diela dôležitých (literárni teoretici často hovoria základných) funkcií, lebo slúžia na umiestnenie deja v čase a priestore a sú často symbolickými skratkami charakteristiky postáv, objektov a pomenúvaných reálií. Pôsobia ideovo a esteticky ako výraz umeleckého majstrovstva spisovateľa, ako súčasť dejového kontextu literárneho diela i ako výrazný štylistický prostriedok, zdôrazňujúci ideové zameranie diela.

Spoločenské pôsobenie literárnej onymie je jej pôsobenie na čitateľa. Úlohou literárnej onomastiky je preto vziať do úvahy aj otázky súvisiace s fungovaním onymie v spoločnosti a jej pôsobením na čitateľa.

Pri celkovom pohľade a analýze literárnej onymie treba brať do úvahy tieto faktory:

- a) ako autor čerpá z reálne existujúcich vlastných mien,
- b) ako ich umelecky stvárňuje a využíva pri realizácii svojich umeleckých zámerov, resp. ako podľa ich modelov tvorí literárne vlastné mená,
- c) ako vlastné mená literárneho diela pôsobia na čitateľa, ako ich čitateľ prijíma.

Literárne vlastné mená sú vždy v istom vzťahu ku skutočným (alebo historicky) existujúcim vlastným menám. Podľa skutočných vlastných mien alebo ich existujúcich pomenovacích modelov a typov autor tvorí mená svojich hrdinov a názvy literárnych toponymických objektov. Takto tvorili vlastné mená do svojich diel najmä predstavitelia slovenského realizmu.

Autori niekedy cieľavedome dávajú svojim postavám, toponymickým a iným objektom aj krycie mená, akési „pseudonymy“, aby svoje dielo odnaturalizovali, čitateľom zastrelili opisovanú skutočnosť a vyhlí sa prípadným nežiaducim konotáciám literárneho textu so skutočnosťou.

Spisovatelia svojich literárnych hrdinov aj spoločensky zaraďujú. V humoristických a satirických dielach využívajú expresívne, tzv. hovoriace osobné mená a toponymá, aby umocnili svoje zámery a aby

prostredníctvom vlastných mien získali hodnotiace informácie o vlastnostiach a znakoch postáv a toponymických objektov.

Svojou typizačnou funkciou literárne vlastné mená ovplyvňujú reálne prostredie aj pri dávaní prezývok a pôsobia tiež na rozvoj apelatívnej slovnej zásoby jazyka, keď sa meno postavy alebo názov miesta apelativizujú a charakter postavy alebo miesta sa stáva pojmovým obsahom, napr. *kocúrkovo*, *kocúrkovčina*, *donchuan* a pod.

Teoretické východiská a metodológia literárnej onomastiky Milana Majtána značne prispeli k vzniku a rozvoju výskumu literárnej onymie. Výsledky jeho výskumov v tejto oblasti inšpirovali a motivovali ďalších, nielen slovenských jazykovedcov a literátov venovať sa literárnej onomastike a ďalej ju rozvíjať. Uverejnením prác M. Majtána z literárnej onomastiky chceme vzdať hold výnimočnému jazykovedcovi pri jeho nedožitom životnom jubileu a zároveň si pripomenúť oblasť onomastiky, ktorej základy položil a ktorej výskum na Slovensku rozvinul.

Iveta Valentová

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Otázka systému v antroponomastike. In: 1. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 5. – 6. 12. 1967). Zborník materiálov. Eds. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1968, s. 5 – 14.

BLANÁR, Vincent: Základné jednotky v antroponomastike: Jazykovedný časopis, 1970, roč. 21, č. 1, s. 42 – 46.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 250 s.

BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: Živé mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 413 s.

BUFFA, Ferdinand: K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach: In: Jazykovedné štúdie. 5. K jazyku a dielu Martina Kukučína. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960, s. 29 – 39.

KRIŠTOF, Štefan: Osobné mená v novelách Boženy Slančíkovej-Timravy. In: Spravodaj Místopisné komise ČSAV, 1969, roč. 10, č. 5, s. 713 – 719.

MAJTÁN, Milan: Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej-Timravy. In: Slovenská reč, 1971, roč. 35, č. 5, s. 305 – 312.

MAJTÁN, Milan: Ľudové pomenovanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej-Timravy. In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Série spoločenskovedná. Onomastika. 3. Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. 11. – 6. 11. 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1972 a, s. 170 – 181.

MAJTÁN, Milan: Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku. In: Slovenská reč, 1972 b, roč. 37, č. 5, s. 290 – 293.

MAJTÁN, Milan: Ako sa volal Rázusov Maroško. In: Kultúra slova, 1972 c, roč. 6, č. 6, s. 219 – 221.

MAJTÁN, Milan: Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1974, s. 247 – 254.

MAJTÁN, Milan: Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka. In: Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 3, s. 148 – 151.

MAJTÁN, Milan: Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977 a, s. 175 – 183.

MAJTÁN, Milan: Dedičstvo praslovančiny v najstarších slovanských vlastných menách. In: Jazykovedné štúdie. 14. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1977 b, s. 193 – 206.

MAJTÁN, Milan: Mená rozprávkových hrdinov typu *Lomidrevo*. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 4, s. 104 – 107.

MAJTÁN, Milan: Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. In: Slovenská reč, 1983 a, roč. 48, č. 2, s. 71 – 75.

MAJTÁN, Milan: Spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. In: Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18. – 20. 5. 1982 v Trojanovicích). Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. 86. Řada D – 19. Ed. R. Šrámek. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1983 b, s. 149 – 152.

MAJTÁN, Milan: Vlastné mená v románoch Františka Hečku. In: Slovenská reč, 1984 a, roč. 49, č. 3, s. 156 – 161.

MAJTÁN, Milan: Literárna onomastika a vysoké školy. In: Sborník přednášek z 1. celostátního semináře Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi. 9. – 10. října 1984. Red. B. Dejmek – R. Šrámek. Hradec Králové: Pedagogická fakulta 1984 b, s. 78 – 83.

MAJTÁN, Milan: Literárna onomastika a vysoké školy. In: Zápisník slovenského jazykovedca, 1985, roč. 4, č. 2, s. 18 – 20.

MAJTÁN, Milan: Chronologické a geografické rozvrstvenie zložených slovanských osobných mien. In: Slovenská reč, 1986 a, roč. 51, č. 4, s. 203 – 210.

MAJTÁN, Milan: Literárna onomastika a vysoké školy. In: Úvod do onomastiky. Red. M. Bliha – M. Majtán. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986 b, s. 131 – 139.

MAJTÁN, Milan: Vlastné mená v Timravíných literárnych prácach. In: Božena Slančíková-Timrava. Koloman Banšell. Zborník z vedeckej konferencie o živote a diele Boženy Slančíkovej-Timravy a Kolomana Banšella 1. a 2. októbra 1987 v Lučenci. Ed. M. Kocák. Martin: Matica slovenská 1990, s. 116 – 128.

MAJTÁN, Milan: Kompozitné štruktúry v slovenskej onymii. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 1, s. 13 – 23.

MAJTÁN, Milan: Literárna onymia a umelecký preklad. In: *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. Roč. 28. Zv. 3. Slavistika. Onomastika a škola.

Materiály zo 4. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990. Eds. M. Blich a et al. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1992, s. 160 – 164.

MAJTÁN, Milan: Literárna onymia. In: *Slowianska onomastyka*. Encyklopedia. Tom 2. Red. E. Rzetelska-Feleszko – A. Ciešlikowa – J. Duma: Warszawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie 2003, s. 441 – 443.

PALKOVIČ, Konštantín: Slovanské mená osôb u Jána Hollého. In: *Kultúra slova*, 1970, roč. 4, č. 4, s. 108 – 111.

Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy

MAJTÁN, Milan: Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Slovenská reč, 1971, roč. 35, č. 5, s. 305 – 312.*

1. Prezývky tvoria iba jednu, ale pritom výraznú a typickú triedu živých osobných mien. Ich vznik podmieňuje spoločenská potreba identifikácie, ktorá je základnou sémantickou kategóriou vlastných mien (Blanár, 1970). V neúradnom spoločenskom styku pri ľudovom „živom“ pomenúvaní osôb sa prezývky dosť často využívajú, a to najmä samostatne, ale aj v spojení s krstným menom, priezviskom alebo iným typom živého mena.

Na rozdiel od nadávky, ktorá má celkom príležitostný charakter, je prezývka svojím spôsobom ustálená, aj keď sa využíva iba v istých situáciách a nie je zvyčajne jediným ani najfrekventovanejším spôsobom pomenúvania. Je stála. Koho raz pokrstí jazyk dediny, je pokrstený navždy (porov. Horák, 1958, s. 647). V daktorých prípadoch sa prezývka aj dedí, alebo prechádza na celú rodinu a tým sa ešte pevnejšie začleňuje do pomenúvacej sústavy. Okruh používania prezývok nie je rovnaký ani stály. Prezývky najčastejšie fungujú v širšom kolektíve, napr. v obci, v rámci jednej generácie, v kolektíve žiakov jednej triedy, ale daktoré sa dlhý čas môžu používať len v pomerne úzkom okruhu, ako je skupina najlepších priateľov, rodina, milenecký pár a pod.

Pri analýze literárneho textu nie je vždy celkom jasné, či ide o prezývku v pravom slova zmysle, teda o vlastné meno¹, alebo o ustálený

* Pozn. ed.: V pôvodnom texte M. Majtán uviedol, že ide o kapitolu z väčšej monografickej štúdie o vlastných menách v literárnom diele tejto predstaviteľky nášho kritického realizmu. Iná kapitola *Ľudové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* bola v tom čase ešte len v tlači (v zborníku z 3. slovenskej onomastickej konferencie), kapitola *Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* bola tiež v tlači (v Jazykovedných štúdiách č. 12). Obidve ďalšie uvedené kapitoly vyšli a sú súčasťou aj tejto publikácie.

1 Pokladať prezývku za vlastné meno nie je u nás ešte celkom bežné. Tak napr. J. Noge v monografickej štúdii *Umelecké prostriedky Timravinej prózy* (1956, s. 265 – 266) píše: Pre charakterizáciu Timrava ako najjednoduchší prostriedok pomerne hojne využíva miestne prezývky v Novohrade také časté, že len málo ľudí je bez nich a pritom také výstižné, že väčšina z nich v každodennom styku i u Timravy funguje ako vlastné mená. Aj v Timravinom diele sa prezývky píšú nerovnako, s malým i veľkým písmenom.

prívlastok, ktorým autor znásobuje charakteristiku daktorej postavy². V ľudovej reči býva charakterizačný ustálený prívlastok, ktorý môže mať aj podobu celej vety, obyčajne akýmsi embryom prezývky a v istom zmysle funguje pri identifikácii osoby ako vlastné meno.

2. Tvorenie prezývok v dedinskej vyššej spoločnosti Timrava priamo zobrazila v novele *Veľké šťastie* (III/3)³. Jedna z hlavných postáv, slečna Jozefa Jakubovičová, Józa, má veľkú záľubu vo vymýšľaní a dávaní mien (prezývok). Prezvala domácu paniu, pani Nivskú, na *kráľovnú víl*, chovanku Katušu na *Popelušu*, *Princeznú*, slúžky na *víly* i ďalších z dediny. Najvýraznejšie to možno reprodukovať slovami autorky:

Józa je... dievča strednej výšky, bujnej, čerstvej postavy, tváre neobyčajne krásnej. Má dvadsaťosem rokov a obzvláštnu rozkoš samopašiť, vysmievať sa a vystupovať slobodne a hlavate, nešetiac ničoho a nikoho. A to všetko si dovoľí, že je už staršia a jednako nadmieru pekná.

„Kde si, *Popeluška*?“ volá, ledva otvorí dvere kuchyne, hlasom vyzývavo veselým, „medzi kuchynskými *víľami* zas?“

„Prosím, prosím, len nie tak zhurta!“ ozve sa hlas i žartovný i panovitý, ale nie tej, ktorú hľadala. „*Víly* sú tu, ale *princezná* nie.“

Józa, tajne smejúc sa, vstúpila do kuchyne. Pri stole stála, niečo miešajúc, domáca pani veľmi dlhej postavy, vo veľkej sivej empírke, čo ju ešte dlhšou ro-

2 O ustálených prívlastkoch v Timravinej novele *Pódi* pozri G. Horák (1958, s. 646 – 655). Porov. aj J. Noge (1956, časti *Spôsob charakterizácie*, *Opakovanie*, s. 265 – 273).

3 Materiálovú základňu tvorí úplné vydanie Timravíných *Zbraných spisov*, ktoré v rokoch 1955 – 1959 v siedmich zväzkoch vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave a edične pripravil I. Kusý. Skratku pri odkazoch tvorí číslo zväzku a číslo prózy alebo divadelnej hry v ňom uverejnenej. Pri dlhších citátoch sa pridáva aj číslo strany.

I. 1. *Za koho ísť?*, 2. *Darmo*, 3. *Kandidát ženby*, 4. *Bude dačo*, 5. *Na Jurkovej svadbe*, 6. *Prisažný*, 7. *Zvrchovaný čas*, 8. *Katera*, 9. *Ludovít Šípka*, 10. *Duno*, 11. *Príbuzná*, 12. *Na Ondreja*, 13. *Pomocník*, 14. *Ondro Karman*, 15. *Sluhove trpkosti*, 16. *Na jednom dvore*, 17. *Pódi*

II. 1. *Ťažké položenie*, 2. *Tak je darmo...*, 3. *Pozde*, 4. *Nemilí*, 5. *Boj*, 6. *Bál*, 7. *Skúsenosť*

III. 1. *Veľký majster*, 2. *Bez hrdosti*, 3. *Veľké šťastie*

IV. 1. *Tá zem vášna*, 2. *Pád Jana Hrkalu*, 3. *Marino súženie*, 4. *Márnosť všetko*, 5. *Ondro Hľonzo*, 6. *Mylná cesta*, 7. *V predvečer*, 8. *Víťazstvo*, 9. *Žiadna radosť*

V. 1. *V ktorú stranu?*, 2. *Strašný koniec*, 3. *U Kanátov*, 4. *Mojžík*, 5. *Príde čas*, 6. *Mocnár*, 7. *Ťapákovci*

VI. 1. *V čas vojny*, 2. *Hrdinovia*, 3. *Skon Paľa Ročku*, 4. *Všetko za národ*, 5. *Dve doby*, 6. *Záplava*

VII. 1. *Chudobná rodina*, 2. *Páva*, 3. *Odpoveď*, 4. *Prekážky*

bilo. Tvár jej bola chudá a bledá vždy. Pohľad ostrý a pánovitý a okolo tenkých úst tvrdá črta. Tvár vôbec nemilá a chladná.

„I vy ste tu, tetuška?“ vraví nezmýlená jej prísnosťou Józsa – ju vôbec máločo zmýlilo – i kloní pery k chudej ruke. „Ja som nevedela...“

„Keď zakladáš si v tom, mená rozdávať,“ vraví Nivská, ani nesmejúc, ani nehnevajúc sa, a tvár jej je ako vždy nemilá, „tak už aj sebe daj nejaké. Tu Kata je *prvá víla*, Mara *druhá*, Anča *tretia* a Kaťuši dve si dala. Naostatok i mňa ešte nejakým poctíš!“

„Aha, i túto dnes robí nervóznou moja samopaš!“ myslí si Józsa a zasmeje sa, neberúc si veľmi k srdcu jej zazlenie. Len prizrie sa jej tklivejšie s iskierkou výsmechu v očiach.

„Prečo nie, teta, vďaka i vám. Vy ste tu hlavná osoba, a tak teda *kráľovná víl*. (Str. 169 – 170. *Kurzíva M. M.*)

„Levita má druhú záhradu, pravda,“ smeje sa Józsa, „a druhé kvety. Táto dedina je jeho záhrada a ľudia kvety.“

„I hrach jej už schodí, pozrite, i cibula. Pracovitá ruka!“

„Nie, Otila!“ zvolá Józsa a smeje sa. „To je zvláštne s tou levitovou záhradou, pri tej sa pristavme. Títo lotri a ruže levitove. Kurátor s holou hlavou napríklad je *tulipán*, hahaha!“

„Originálny žart!“ riekla Otila, ale potom hneď pohrozí bielym, krásnym prstom a upozorní: „Pozor, Józsa!“

„Duro Zajac *jazmín*, náš obnociar *kaktus* a Šporiga *stokráskal*!“ volá Józsa, nedajúc sa mylíť. „A Rataj? Tomu nejaké pekné meno nájdime. Rýchle, rýchle, to je miláčik levitov. Ty, *Popeluša*, si s ním veľa, ty vieš, čo je jeho najmilší kvet.“

„Ja neviem.“

„Oh, ospanlivá, nechutná!“ riekne Józsa. „Ja by vedela na tvojom mieste i jeho najtajnejšie myšlienky. Povedz, zaujíma sa o nás? Nie je zaľúbený do niekorej? ... A tento čo bude?“ hovorí už v cudzej reči, vidiac zo školy vychádzať veľkého chlapa. Je to Pavkovič, vysoký, statný človek. Vyšiel na čerstvé povetrie pred dvere, vyňal fajočku z vaku kožúška, vytrúsil obsah z nej na dlaň a vrhol do úst. Všetky tri slečny rozosmiali sa naraz.

„To je *stolistová ruža*!“

„To je *bôb*!“ žartuje mimovoľne i Otila.

„*Ricínus*!“ povie i Katuša.

„Aha, i *presadená ruža* povedala slovo! Dvíha hlavu, ako vidno, a začne sa prebúdzat!“ kričí Józsa.

„Ja by i tebe dala hneď meno!“

„Naozaj? No, čujme teda!“ A Otila riekla s istou prísnosťou: „No len múdre teda!“

„Hihi!... Ty sa vydáš za Leva...“

„Vidíš ju!“ riekne Józsa, uhádnuc, čo myslí. „Som *levica*! Žasnem nad jej ostrovtipom. A sebe nedala by si nejaké? Aká je smelá, že niet tu jej mamy.“

„Dost' mi ich nadávajú vy...“

„Ktože ti ich dáva z nás?“ spýta sa Otila s výčitkou. Katuša zmätla sa a zamĺkla.

„Ešte jej i dáme!“ vraví Józsa. „Napríklad... no čo? *Cibuľka*, áno?“

„No to si ju práve počila,“ povie Otila, usmejúc sa tajne.

„Prečo nie? To je nenahraditeľná zelenina.“

„Viem, že kapusta bez nej bola by zlá.“

„Nielen to. Má ona i vznešenejšiu úlohu. Neveríš?“ kričí, keď tá rozosmiala sa. „Či povedala Šmúrička, čo prišla včera večer k levitovi, aby okrstil dieťa Kačurino, že ho len cibuľou vzkriesili?“ (Str. 194 – 195. *Kurzíva M. M.*)

Tieto príležitostné mená, okrem prezývok *Popeluša*, *Princezná*, by však ťažko bolo možné hodnotiť ako skutočné prezývky, lebo sa ani nenaznačuje ich používanie a ustálenosť. Neuvádžeme ich preto ani v slovníčku prezývok. Jozefa Jakubovičová práve opísanou vlastnosťou (dávať prezývky) pripomína samotnú autorku. Timrava so svojou sestrou Irenou veľmi rada každému, kto ich zaujímal, dali hneď priliehavé meno (Krpelcová, 1958, s. 52). Táto črta Timravinej povahy spolu s vynikajúcou charakterizačnou schopnosťou sa odráža v celom jej literárnom diele. Viac ako päťdesiat postáv z ľudu i z vyšších vrstiev má aj nejakú prezývku.

3. Prezývky v Timravinom literárnom diele, či už ide o postavy z dedinského ľudu alebo z iných vrstiev spoločnosti, sú motivované spravidla nejakou telesnou alebo duševnou vlastnosťou, pôvodom, či povolaním hrdinu-nositela. Ako prezývky sa využívajú aj v istej spoločenskej vrstve nezvyčajné krstné mená, napr. *Eduška*, *Jožko*. Doktoré prezývky ostávajú čitateľovi nemotivované, napr. *Cincura*, *Mijka*, *Mógus* (aj meno psa II/7), *Sála*. Motiváciu prezývky *Turkyňa* vysvetľuje sama autorka dvojako: jedna hrdinka veľa zje („ako Turek“), druhá je nevlúdna. Hrdinka Viera podľa biblického príslovia ľahko dostáva do prezývky aj „lásku“ a „nádej“.

Timrava zvyčajne raz alebo aj viac ráz v texte sama, najčastejšie pri prvom použití, vysvetľuje vznik a motiváciu prezývky (pozri v slovníčku), inokedy možno prezývku identifikovať z kontextu alebo z celkovej podoby mena a z modelov, ktoré autorka pri pomenúvaní svojich postáv využíva.

Prezývky Timrava využíva najmä v autorskej reči, ale vyskytujú sa aj v reči postáv, najviac samostatne, dost' často aj s krstným menom, napr. *Anča-Páva*, *Paľo-Kain*, *Ondro Hluchý*, s priezviskom, napr. *Merkuľa Sačkovie*, *Sova Krhlovie*, s krstným menom a priezviskom alebo iným typom živého mena, napr. *Ondro Sochoš Hluchý*, *Anča Jachtačka Riapel'ovie* atď.

V daktorých prípadoch sa nedá jednoznačne určiť, či ide o prezývku alebo iný druh osobného mena. Tak napr. pri prezývke *Merkul'a* by sa z podoby *Merkul'ka Sačkovie* (je to variant a nie deminutívum!) dalo uvažovať, či podoba *Merkul'ka* nie je prechýlené rodové priezvisko.

Naopak v menách *Alžbeta Pečiarka*, *Nely Pečiarka* (raz je doložená aj podoba *Alžbeta Pečiarková*) by sa priezvisko (?) *Pečiar/Pečiarka* mohlo hodnotiť aj ako prezývka *Pečiarka*, ktorá z matky prešla i na dcéru. Variantov mena (či nedopatrení) je v Timravinom diele viac.

4. Slovníček prezývok:

Ábel IV/3 – Mala Mara totiž troch synov. Najstarší Ondro, ktorý ich opustil pre ženu, druhý s Paľom rovnoročný Janko, ktorý umrel. [Janko]... bol ako kus chleba. Paľo opak toho: tento len bíjať chcel sa naveky. Preto nazvala synov svojich: dobrého *Ábelom*, a zlého *Kainom*, a hľa, *Ábel* umrel (človeku naveky najmilšie býva odňaté?), *Kain* zostal a treba ho oženiť (str. 85).

Adventné prasa IV/1 – [Chlapec Belanovie] chodí s veľkými už tiež, lebo má právo k tomu: bol už na spovedi – ale postava jeho je ako päť. Každý deň menšia. Nerastie, ač mať jeho temer zadúša ho dobrotou, všetko sebe od úst odtrhnúc. A že nepribúda naň, nazvali ho kamaráti *adventným prasaťom* (str. 29).

Belka I/16 – V myslí utkvela mu na dolnom konci dediny Anča Kačicovie, ktorú *Belkou* prezývali, lebo mala veľmi bielu tvár a nohy (str. 294).

Biela grófka III/2 – Naostatok dobehla Milina Adamčíková, sestra mladého kňaza. Táto mala bielu tvár, žlté vlasy a biele šaty, za čo ju Irina tučná tetka Tilka a žena pána doktora ironicky *bielou grófkou* titulovala (str. 51).

Cincura III/2 – *Cincura* šla kradnúť trávku do skladu včera, keď bol Milan na fílii Devišti pochovávať, a keď ju dolapili, riekla, že sa nazdala, že sú ešte pán farár nie doma, preto prišla (str. 71).

Cvernoša IV/6 – Sotvaže sa zavrela zem nad telom Zuzky Kúdelkovej, ktorú *Cvernošou* prezývali pre veľkú štihllosť, Paľo Pražeň, jej muž, navolať si kamarátov a počal hodovať (str. 183).

Čakaj V/7 – Ťapákovci sedia v izbe – večer je... Nízka Zuza, žena brata prezývaného *Čakajom*, sedí na lavičke, majúť stolček pod nohami (str. 268).

Detva V/I – Potom začala s krikom voloviarka, ktorú prezývali *Detvou*, že odtiaľ pochodila... (str. 17).

Dudla IV/5 – „Dost' nás je ešte!“ riekla ktorási z dievčieniec, „môže si vyberať!“ To *Dudla*, boháčka, ktorá myslela, že je jej všetko dovolené a pristane jej všetko (str. 171).

Dýchavičný kôň V/6 – ... muž Ondro volá ju [Il'u Stopľovie] len *dýchavičným koňom*, preto, že ťažko dýcha – on je ešte najhorší (str. 227).

Džentlmen VI/4 – „Bol v Amerike [Hagara] za tri roky,“ vysvetlí Viera. „Naučil sa anglicky a iné veci, vravia, že nepracoval tam, ale sa vzdelával. Ostatne vždy bol nápadný, a ako sa stade vrátil, obzvláštny. My ho len *džentlmenom* voláme,“ rozpovie Viera na dúšok, medzitým merajúc očima diaľku medzi nimi a domom (str. 164–165).

Eduška IV/3 – Medzi dievčenci pekne odetými zazrela Mara i dievku Kukukovie, *Eduškou* prezývanú, ktorú hľadala (str. 88).

Hluchý V/5 – „Báčik Ondro [Sochoš] sú hluchý ako ták, s tými sa nedovraví žiaden duch,“ povie ešte. – „Ale veď báčik Ondro *Hluchý* ani doma nebudú zajtra,“ namieta ešte nesmelo Anča .. (str. 181). – Dvaja chlapi, muž a Ondro Sochoš *Hluchý*, sedeli pri ňom [ohni], zohrievajúc sa a čakajúc ženy s večerami (str. 209).

Hviezdoslavka VI/4 – „Dobré ráno Vierka – *Hviezdoslavka*... či *Kollárka*...?“ na tvári zrkadlí sa jej rozčítanosť a milé prekvapenie (str. 178). – „Tak sa len vzchop, *Hviezdoslavka*! (Nebesa zas *Hviezdoslavka*, lká v duchu Viera.) (str. 196).

Ivan Hrozný VI/4 – „Oh, vy, vy! Večne s tou flintou, večne s tou poľovačkou. Ako môžete o život pripravovať ešte i vtáčky. I minule usmrtili ste ich päť. Vy... vy *Ivan Hrozný*!“ [Ivan] Čierny zasmial sa jej nadávke, ale sa nedal ňou odvieť (str. 170).

Jachtačka V/5 – Tvár Anče *Jachtačky* Riapelovie ostávala vždy zamračenejšia. Čelo posiate vráskami, naveky trúchle, akoby nikdy slniečka nevidela zasvietiť. Slovo jej – pravda i ťažko jej je čo len jedno vysloviť: zajaká sa, preto ju i *Jachtačkou* volajú – sotva počuť v dome (str. 177).

Jožko III/2 – Kňaz neodpovedal už nič. Pohovoril ešte s Paľom Kropenkom, čo ho *Jožkom* prezývali... (str. 64).

Kačura III/3 – ... prišla včera večer k levitovi, aby okrstil dieťa *Kačurino* (str. 195).

Kain IV/3 – Pri okne syn Paľo, ktorému Mara dala zo zlosti, ešte kým bol maličký, i meno *Kain* (str. 81). – Syn Paľo, ktorého sama mať pomenovala *Kainom*, lebo bol planý za malička, iba pometal plecami stisnutými (str. 82).

Keko IV/3 – „Bol si i ty tu, Paľko?“ prihovoral sa mu otec dievky Matúšovie, chlap bielej tvári a čiernych ako žúžol' očí, od ktorých zle prichodilo statku i ľuďom, ktorého *Kekom* prezývali (str. 91). – 1/15 – Na polceste na poli stretol sa s Paľom Mašoje, ktorého prezývali *Kekom* (str. 278).

Kňažná III/2 – „Ty šašo!“ nadá jej Kamila, ktorá si osobovala právo kárať všetky, za čo ju za chrbtom *kňažnou* prezývali (str. 52).

Kopytkár I/1 – „Za zelinkami! Nie žito obzrieť. Vyšli mu flajstre a nemá z čoho robiť ‚herbaté‘,“ žartoval po prvé Bút, keď odišiel Mišov. No o chvíľu pobral sa i on – snáď topánky plátať... Odhora šiel Mišov, oddola Bút, pod oknom stretli sa. „Kamže, kam, *kopytkár?*“ spytuje sa Mišov, zastanúc si pred Búta. Ten zarazil sa sprvu, v druhom okamihu však obdaril kolegu zauchom (str. 49, 50).

Kráľovná V/7 – ...keď sa ti nepáči, načo si šla za Paľa? Mohla si sa vydať za kráľa. Lebo si ty len za kráľa súca – ty *kráľovná* (str. 262).

Križľana I/16 – Mať jeho, ktorú *Križľanou* volali, lebo mala chybné oči, od ľaku dobre nespádla (str. 293).

Lahký I/14 – Vstúpiac do izby, tam práve našiel kostolníka svižnej postavy, ktorého zato „*lahkým*“ prezývali (str. 268).

Lietavka I/16 – Otvorila okno na svojej chalupe i žena Paľa Bielekovie, chorého na suchoty už tri mesiace, ktorú *Lietavkou* prezývali, lebo vrtela hlavou všakovak od pýchy (str. 296).

L'oľo V/3 – Po pol roku ho nechala, lebo ho nechcela nikdy, tupila, prezývala sprostým *l'oľom*, lebo nerozumel žartom, nefajčil, nenadúval sa (str. 127). – Do umu prišla mu rozsobášená žena, ktorá ho volala len *l'oľom* (str. 136).

Mastičkár I/1 – Cez zimu učí i on deti a cez leto chodí za zelinkami po poli, robí flajstre a mastičky pre ľud. Za to prezvali ho *mastičkárom*. No ľud by si ho nedal za nič (str. 46).

Mazanka IV/3 – Stará Matúšovie, ktorú i *Mazankou* prezývali, že čierna chodila, bola rodom z druhej dediny (str. 100).

Merkuľa, Merkuľka VI/5 – „Veď je to i pravda!“ zavolá *Merkuľa* Sačkovie (str. 337). – „Či ste počuli, stvory božie, že Olienkovi financi vzali kotol, čo páľil rožovku?“ spytuje sa *Merkuľka* Sačkovie, sediac na skale oproti iným ženám (str. 336).

Mijka III/2 – A *Mijka* šla slúžiť do mesta – tá daromnica (str. 71).

Mlynárka IV/1 – ... mladý Hliviak, syn tučnej *mlynárkou* prezývanej ženy (str. 22).

Mógus I/17 – ...sluha, *Mógus* zvaný, ktorý mal zjednané dvadsať zlatých, desať kíl raži, voz dreva pre ženu, krpce, koľko zoderie, a mal spodnú čeľusť veľmi pyšno vydutú napred (str. 330).

Morka VI/5 – „Pri Marinskom bola akási *Morka* Dorka,“ odpovedal Melcer (str. 314). – Blahoželajú *Morke* Dorke. *Morka* Dorka sa klania na všetky strany v tesnej sukni, uhýnajú sa pôvabne povedomá svojej hodnoty (str. 326).

Nemka I/17 – Pri nej na skale podstene (!) sedí suseda *Nemka* – prezvaná *Nemkou* v dedine zato, že vedela nemecky a že fajčila... (str. 349).

Nová žena IV/3 – *Novou ženou* prezývali ju, lebo muž, keď si ju vzal, po druhý raz sa ženiak, chválil sa, že má novú ženu (str. 94).

Okaňa I/16 – Ale keď sa rozhladel po svete, Paľo videl, že Anča má oči veľké ako päste – nie darmo ju *okaňou* volajú – a čelo na dva prsty (str. 299).

Pán VI/5 – Zamíkli akosi, mysliac na jej muža-ožrana, len po chvíli ozval sa Janko Lavičkovie, ktorého prezývali *pánom*: „A tá drahota, pane! Chudobný človek bár by nežil“ (str. 337).

Páva VII/2 – (Počuť spev.) Ľa, to *páva* ide. Dobre jej byť veselou, a moja – ubitá (str. 86).

Pekár IV/9 – „Keby! Ale keď rosa už schne,“ mieni starý, *pekárom* prezývaný chlap s plešivým temenom (str. 302).

Pes IV/3 – Na podstení stál rečník, osinutý od zimy, ktorého *psom* nazývali (str. 114).

Pipíška III/1 – „Hela!“ začne Róza, len čo do kuchyne prišli, v riedkych ružových šatách, ktorú pani malou *pipíškou* volali (str. 20).

Popeluša, Popeluška III/3 – [Józa] pristúpila ku Katuši už celkom inakšia i rečie šeptom: „Ty, *Popeluša*, čo to toľko chystáte všeličoho, či on toľko zje?“ (str. 173). – „Kde si *Popeluška*?“ volá, ledva otvorí dvere kuchyne, hlasom vyzývavo veselým (str. 169).

Presadená ruža III/3 – „Keby nie teta, bola by si ako tá Anča s namasteným vrkočom z dom do domu, od rodiny k rodine sa ponevierala. To maj vždy pred očami, a ty ešte zasekujes pery. Nie aby si bola krotká, ochotná, pokorná. Veru tak, ty *presadená ruža*!“ Katuša neodpovedala nič (str. 172).

Princezná III/3 – „Čože je, *princezná*?“ zavolá už od dvier, zbada-
júc Katušu medzi ríbezľovými krami (str. 197).

Ruso IV/9 – Ide dolu dedinou, i popred dom Foltenovie, kde šiel kedysi Grúnik na prístavky k bohatej dievke *Rusom* prezývaného gazdu (str. 286). – Majetok a dom je ich a Ďuro, starší syn, je skupáň, ako mu bol starý otec *Ruso*... (str. 288).

Sáľa IV/4 – ... počúvala hlučnú pravu Ančinu, ktorú *Sáľou* prezývali pre nakrivený chrbát (str. 122).

Sova IV/7 – Sponík hodil okom tiež v tú stranu, no bola to iba Mara Krhlovie, ktorú *Sovou* prezývali (str. 211).

Spevák IV/2 – „Ej tvrdo sa to zozbiera!“ povie Gíľovie Ďuro, ktorého i *spevákom* volali pre pekný hlas...

Starniak IV/4 – Muža hluchého, ktorého ona iba *starniakom* volá, neraz orútila čímkoľvek, čo jej do ruky prišlo (str. 130).

Strelec I/16 – „Tak kdeže by ste si ju dali zaň,“ povie tam hore za humnom Jano Geško, čo ho *strelcom* prezývali, lebo mal veľmi bystré oči (str. 295).

Škríbeľovci I/16 – ... začal obzerať dom. Je pekný, veľký, pod škridlou, akých málo v dedine, ich bol prvý taký, preto ich aj *Škríbeľovci* nazvali (str. 313).

Šporiga III/3 – ... počúvala, ako jej sestra, *Šporigou* prezývaná, škrečí neslýchaným nárekom, čo jej len hrdlo stačilo (str. 177).

Ťava IV/2 – ...taký bachter; i s tou jeho ženou – *Ťavou* ju vari prezývajú – žije len tak, nezosobášený (str. 46).

Tichá voda II/5 – Marta, veľmi tiché a veľmi utiahnuté dievča – začo ju *tichou vodou* prezvali – dosť vysoké, ale tenké, s čiernou hlavou, vstúpila... (str. 209).

Turkyňa IV/7 – Nevesta toľko zje ani *Turek*. – No syn nedbá na nič; berie lyžicu a k nemu prisadne hneď i jeho žena Zuzka. „Tá *Turkyňa* všetko spakuje!“ myslí si Anča nazlostená (str. 206, 207). VI/6 – Tú *Turkyňou* prezývajú, že je nevľúdna. Tvár jej je ako zo skaly; nezasmiala by sa za groš aj za týždeň (str. 234).

Veľkomožná IV/4 – „Ako sa vám to vysoko smeje; nadarmo ju *veľkomožnou* prezvali. Z jednej strany taký krik ani nesvedčí sa na fare robiť“ (str. 121).

Veranaďšám [Veľkomožná Viera] IV/4 – „No, *Veranaďšám*, čo povieš?“ rečie konečne pán domu, osloviac dcéru, ako ju žartom volávali (str. 201).

Viera, Láska, Nádeja VI/4 – „Zbohom, slečna *Viera, láska a nádeja*!“ – „No, hýbte sa, hýbte, *Viera a Nádeja*!“ (str. 184) – „*Slečna Viera, Láska a Nádeja*, nehnevajte sa, ja vás ľúbim“ (str. 187) – Živio, slečna *Láska a Nádeja*!“ volá Čierny už na kraji zúfalstva (str. 188) atď.

Zdychavičné žriebä I/16 – „Však je dobre u Krajcov alebo u Farbov! Alebo Bežanovie Ondro si ženu pozovie inak, iba *zdychavičným žriebäťom*!“ (str. 294).

Zmija VI/7 – „Chceli ma i druhí dost!“ povie Iľa horlivo. „A ty že si čo? *Zmija*, kalika – keď som ja *kráľovná*“ (str. 262). – Anča-zmija pozerá kradmo k nemu (str. 269).

Žajdlík IV/8 – „Vari *Žajdlík?*“ usmeje sa opovržlivo gazda, pomenujúc v mysli jej syna tak, ako ho prezývali pre malý vzrast: *Žajdlíkom* (str. 253).

Žartovník V/7 – ... jej muž, Paľo, vysokej, trochu nahnutej postavy, okrúhlych, pokojných očí, ktorý rád žartúval, za čo ho i *žartovníkom* volávajú, podotkol rozmarne: „Nezamoč sa, *kráľovná!*“ (str. 260).

Žid I/15 – ... Ondra Čurvičkinho nie darmo „*židom*“ prezývajú, lebo naozaj jeho tvár nie je na boží „parsún“ (str. 287).

Žltá ľalia V/2 – I Eta Rapkay, ktorú pre žltú tvár voláme *žltou ľaliou*, tvrdila to isté (str. 55).

Žralok V/2 – „*Žralok* jeden!“ nadám mu [učiteľovi Rybárovi] konečne tak, ako ho menúvam pre veľké ústa, aké má, a ktoré vyniknú obzvlášť vtedy, keď sa smeje (str. 48).

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Špecifikum onomastiky. In: Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a 2. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22. – 24. mája 1969. Zost. Š. Krištof. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 15 – 35.

HORÁK, Gejza: Dve kapitoly o Timravinom štýle. In: Timrava v kritike a v spomienkach. Red. I. Kusý et al. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1958, s. 646 – 662.

KRPELCOVÁ, Mária: Moja sestra. In: Timrava v kritike a v spomienkach. Edícia Pamäti a dokumenty. Zv. 9. Red. I. Kusý – Z. Jesenská – A. Matuška. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1958, s. 49 – 53.

NOGE, Július: Umelecké prostriedky Timravinej prózy. In: Slovenská literatúra, 1956, roč. 3, s. 253 – 311.

Ľudové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy

MAJTÁN, Milan: Ľudové pomenovanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. – 6. 11. 1970. Acta Facultatis Paedagogicae. Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Onomastika. 3. Red. V. Blanár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1972, s. 170 – 181.

Termín literárna onomastika možno chápať hodne široko. Je to onomastická disciplína, predmetom ktorej sú vlastné mená v najširšom slova zmysle, späté s dielami krásnej literatúry i ľudovej slovesnosti (mená osôb, rozprávkových bytostí, mená zvierat, zemepisné názvy, ale aj pseudonymy spisovateľov a názvy literárnych diel a ich častí). Literárna onomastika je rodovo nadradená onomastike literárneho diela, onomastike ľudovej slovesnosti a onomastike literárnych pseudonymov. Predmetom onomastiky literárneho diela sú vlastné mená z krásnej literatúry (z poézie, prózy, drámy), predmetom onomastiky ľudovej slovesnosti vlastné mená zo všetkých útvarov ľudovej slovesnosti (z ľudových rozprávok a povestí, z ľudových piesní i historických spevov, z prísloví, porekadiel, rečňovačiek a pod.). Predmetom onomastiky literárnych pseudonymov sú literárne pseudonymy básnikov, spisovateľov a dramatikov.

Literárne vlastné mená, najmä mená literárnych postáv, splňajú okrem svojej základnej funkcie – nazývať ich – viac vedľajších funkcií. Literárni teoretici ich zo svojho hľadiska pokladajú však často za základné. Je to 1. že slúži na umiestnenie fabuly (deja) v čase a priestore a 2. že je symbolickou skratkou problému, vteleného do nejakej bytosti alebo zviazaného s nejakým miestom prostredníctvom historického názvu s určitou udalosťou alebo jeho etymologickým zmyslom (Górski, 1960). Uplatnenie oboch týchto funkcií (často vystupujú v literárnom diele spoločne) závisí predovšetkým od autora a od charakteru diela. Stačí porovnať napr. mená hrdinov Hollého eposov s menami postáv z Kukučínových poviedok, osobné mená z Hviezdoslavových básní s menami postáv veselohier Jána Chalupku alebo s menami hrdinov slovenských ľudových rozprávok a pod.

Treba zdôrazniť, že osobné mená a zemepisné názvy literárneho útvaru sú vždy v istom vzťahu ku skutočne (alebo historicky) existujúcim menám a názvom, ktoré si autor berie za vzor, podľa skutočných

mien a názvov alebo aspoň podľa existujúcich slovotvorných typov a pomenovacích modelov tvorí a používa mená svojich literárnych hrdinov a názvy zemepisných objektov. V tomto zmysle sú potom literárne vlastné mená v pomere ku skutočne existujúcim menám a názvom svojím spôsobom druhotné (Wilkoň, 1970).

Literárna onomastika nemá na Slovensku veľkú tradíciu, samostatné štúdie možno porátať na prstoch jednej ruky. Priekopnícky charakter má štúdia F. Buffu *K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach* (1960). Na základe rozboru jazykovej výstavby mien Kukučínových postáv autor konštatuje, že Kukučín nevolil mená svojich postáv náhodne, ale s istým charakterizačným zámerom, a to tak, že už samotná celková podoba mena istej postavy čitateľovi naznačuje, či ide o domáceho alebo cudzieho človeka, gazdu alebo zemana, remeselníka alebo inteligenta. Diferencovanie postáv sa odráža vo výbere rodného mena i vo voľbe priezviska. Sedliacke priezviská sa často používajú v nárečovej (ľudovej) privlastňovacej forme na -ovie, priezviská ostatných postáv iba v neutrálnej úradnej podobe (Buffa, 1960, s. 38). Už letmé porovnanie tejto charakteristiky s menami Timravíných postáv ukazuje, že má všeobecnejšiu platnosť a mohla by platiť vari aj pre celú našu realistickú prózu z konca minulého a zo začiatku tohto storočia.

Po Buffovej štúdii sa objavili iba dva menšie príspevky. Š. Krištof v príspevku *Osobné mená v novelách Boženy Slančíkovej Timravy* (1969) využíva (no nie vždy celkom šťastne) našu novšiu teoretickú literatúru z oblasti antroponomastiky. Mená literárnych postáv z troch Timravíných próz posudzuje najmä na rovine úradný – ľudový. Zdôrazňuje pritom, rovnako ako K. Palkovič v príspevku *Slovanské mena osôb u Jána Hollého* (1970), charakterizačnú funkciu osobného mena v umeleckom texte. Táto charakterizačná funkcia sa pochopiteľne nekryje s Blanárovou charakterizačnou funkciou osobného mena (porov. napr. Blanár, 1970).

Ani v Čechách nemá literárna onomastika veľkú tradíciu (napr. Beneš, 1951, 1951; Machek, 1957; Skutil, 1968 a pod).

V Poľsku sa táto disciplína rozvíja oveľa úspešnejšie. Za necelé dve desaťročia vznikli viaceré teoretické rozpravy, štúdie, ilustrujúce na konkrétnom materiáli vývinové tendencie antroponymie v literárnych dielach a prinášajúce prvé pokusy opisu jej funkcií, monografie a monografické štúdie, spracúvajúce jednotlivých autorov, žánre a obdobia. Ucelený prehľad prináša monografia A. Wilkoňa (1970) o vlastných menách v literárnom diele Štefana Žeromského.

V Sovietskom zväze sa literárna onomastika (poetičeskaja onomastika) chápe ako jazykovo-štylistická disciplína, predmetom ktorej sú osobné mená jazyka umeleckých diel. Podrobný prehľad bohatej literatúry, najmä materiálového charakteru, vyšiel pred niekoľkými rokmi v poľskom časopise *Onomastica* (Rojzenzon – Podgajeckaja, 1965, 1966). Ako z prehľadu vidieť, sovietskych bádateľov v tejto disciplíne zaujímajú najmä tzv. hovoriace mená (fr. *le nom parlant*, poľ. *imię mówiące*) Gogola, Čechova, Saltykova-Ščedryna, zatiaľ čo klasiku (Puškina, Gončarova, Tolstého) a súčasných autorov často obchádzajú. Onomastika ľudovej slovesnosti a onomastika literárnych pseudonymov sa v sovietskej literárnej onomastike tiež rozvíjajú.

Pri všeobecnej charakteristike mien Timraviných postáv treba povedať, že voľba krstných mien, priezvisk, prezývok ani iných zložiek mena nie je náhodná a aj podoby mien autorka starostlivo vyberala a už podľa nich možno postavy zaradovať do istých spoločenských kategórií. Postavy z ľudu majú krstné mená v ľudovej podobe, napr. *Jano, Ondro, Paľo, Anča, Mara, Kata, Iľa*, postavy z dedinskej inteligencie a ostatných „vyšších“ vrstiev v úradnej alebo inej živej podobe, napr. *Ján, Ondrej, Pavol, Anna, Mária/Marína, Elena/Iľona, Katuša/Katica* alebo iné krstné mená, ktoré sa v menách postáv z ľudu nevyškytujú, ako *Dušan, Milan, Stano, Izidor/Izor, Jolana/Jola, Žela, Žanka* a pod. Rozdiel je teda v podobe i v inventári krstných mien. Ľudové i úradné podoby krstných mien majú neutrálny charakter. Pri hypokoristickom a inom expresívnom pomenovaní sa využívajú podoby krstných mien s príponami *-ík -iček/-ičko, -iča (Janíča, Palíča), -ka, -ička, -uška* a pod. Pri priezviskách sú tiež rozdiely v podobách i v inventári. V menách postáv z ľudu sa striedavo používajú úradné podoby s ľudovými, neúradnými podobami na *-ovie* a *od -ov* napr. *Filipovie, od Filipov, Jano od Šinkov, Jano Šinkoje* a pod. Ľudové podoby priezvisk na *-ovie* sú v menách postáv z vyšších vrstiev celkom výnimočné. Pre túto kategóriu postáv sú však v Timravinom diele príznačné priezviská s príponou *-ský*. Priezviská ženských postáv sa prechyľujú najčastejšie príponou *-ka*, pre postavy z vyšších vrstiev sú príznačné aj prípony *-ová* a *-ská*.

V autorkinej reči i v reči postáv sa striedavo využívajú jednočlenné a viacčlenné mená, v priamom styku takmer bezvýnimočne mená jednočlenné, najčastejšie krstné mená. Trojčlenné modely mien sú príznačné pre postavy z ľudu, v menách postáv z vyšších vrstiev sú celkom výnimočné.

Súčasťou mena vydatej ženy býva často popri priezvisku po mužovi jej rodné priezvisko, v mene zaťa prístavka vystupuje popri vlastnom priezvisku aj ženino rodné priezvisko, teda priezvisko rodiny, do ktorej sa priženil, v mene sluhu ako priezvisko funguje priezvisko gazdu, u ktorého slúži. Popri prezývkach a rozličných opisných spôsoboch pomenúvania sú to všetko prvky živého, neúradného pomenúvania osôb.

A o to mi práve ide. Chcem aspoň na viacerých príkladoch ukázať, ako sa aj napriek špecifickej problematike vlastného mena v umeleckom texte odráža v Timravinej autorskej reči i v reči postáv ľudový, živý spôsob pomenúvania osôb. Nejde tu teda o celkový rozbor vlastných mien, či osobných mien v Timravinom literárnom diele, ale iba o charakteristiku z vymedzeného aspektu.

Z charakteru antroponymického materiálu, determinovaného literárnym textom, vyplýva, že sa nedá vždy dosť dobre rozlíšiť, či máme pred sebou priezvisko postavy, alebo či ako priezvisko v mene vydatej ženy funguje jej rodné priezvisko, resp. v mene zaťa prístavka priezvisko rodiny, do ktorej sa priženil. Na doloženie jednotlivých prípadov nájde sa však dostačujúci počet príkladov. Rovnako z jednej a často ani z niekoľkých podôb mena nemožno vždy vyabstrahovať všetky jeho sémantické antroponymické funkcie (porov. Blanár, 1970, s. 43 – 44) ako je to možné zo živého, s podrobne rozpracovaným zámerom zozbieraného antroponymického materiálu. Pritom treba mať na pamäti, že iba ústredné postavy sa pomenúvajú zvyčajne viacerými modelmi (a aj to závisí dakedy od charakteru postavy a literárneho diela), ostatné postavy iba niekoľkými alebo jediným modelom mena, ba daktoré autor priamo ani nepomenúva, iba opisom pomocou apelatív, apelatívnych konštrukcií alebo pomocou kombinovaných apelatívno-propriálnych konštrukcií, v ktorých propriálna zložka je iba druhotná.

Na viacerých vybratých príkladoch možno veľmi dobre dokumentovať, ako širší kontext z literárneho diela a viac variantov mena (viac antroponymických modelov a antroponymických slovotvorných typov; Blanár, s. 44 – 45) tej istej postavy pomáha vystihnúť a správne zhodnotiť jednotlivé zložky mena a ich postavenie v mene, rovnako ako štruktúru antroponymických sémantických funkcií jednotlivých modelov.

1. *Žiadna radosť*, Zbrané spisy IV, 279 – 317

a) Ako pochovali *Ondra Vrapúcha*, *Zuza Bosá*, jeho žena, vzdychla si zhlboka a jej príjemná tvár dostala výraz spokojnosti. *Zuza Bosá – Zuza – Bosá – tetka Vrapúchovie – matka Markina*

b) Keby mamony nebolo, ona by teraz bola ženou *Jana Grúnika Foltenovie*, ktorého kedysi milovala a on ju. – Ide dolu dedinou, i popred *dom Foltenovie*, kde šiel kedysi *Grúnik* na prístavky k bohatej dievke *Rusom* prezývaného gazdu. – *Jano Grúnik* – *Grúnik* – *Jano* – *báčik Grúnik* – od Foltenov traja, gazda a mladší syn so ženou

2. Na jednom dvore, I, 291 – 315

a) Mať jeho (*Paľa Škríbeľovie*), ktorú *Križľanou* volali, lebo mala chybné oči, od ľaku dobre nespada. – *Zuza Škríbeľovie* – *Zuza* – *Križľana* – (Dom) je pekný, veľký, pod škridlou, akých málo v dedine. Ich bol prvý taký, preto ich aj *Škríbeľovci* nazvali.

b) *Paľo Bielekovie* – *Lietavkin muž Paľo*

c) Otvorila okno na svojej chalupe i žena *Paľa Bielekovie*, chorého na suchoty už tri mesiace, ktorú *Lietavkou* prezývali, lebo hlavou vrtela všakovak od pýchy.

3. Príde čas, V, 175 – 223

a) Tvár *Anče Jachtačky Riapelovie* ostávala vždy zamračenejšia. – zajaká sa, preto ju i *Jachtačkou* volajú – *Anča Jachtačka* – *Anča* – *Jachtačka* – *Riapelka* – *Anička* – *tetka Anča* – *žena-Jachtačka*

b) *Paľo Bodorovie* – *Paľo Bodor* – *Bodor* – *Paľo* – „Chodíte k *Bodorovi* do *Kachlišov*, ale priam!“ – *Paľko*

c) *starý Sochoš* – „*Báčik Ondro* sú hluchý ako tík, s tými sa nedovraví žiaden duch,“ povie ešte. – *báčik Ondro Hluchý* – *báčik Sochoš* – *starý Sochoš-Ondro Hluchý* – *Ondro Hluchý* – *Ondro Sochoš Hluchý* – *báčik Hluchý*

d) „Či *Ondro Chrenko* nebol dosť súci čeladník, že vraj preto! L'a, ako je dobre *Ili Slízekovie* za ním,“ volá *Jachtačka*, očervenievajúc od hnevu i námahy nejachtať. – *Zuza* pomece plecami a nedbajúc o starého, zavolá *neveste Chrenkovie, Ili*, čo nesie batoh mladého lístia na chrbte: „Skade ideš s tou bučinou?“ *Ili Chrenkovie* chvoje bučiny visia i nad oči z batoha.

4. V predvečer, IV, 197 – 231

a) *Mara Krhlovie*, ktorú *Sovou* prezývali – *Sova* – *Sova Krhlovie*

b) *Pepkovie gazdiná* – *Anča Polianka*, *Pepkovie* – *Anča Pepkovie*

5. Pád Jana Hrkaľu, IV, 41 – 77

a) *Ondro Jambroš* – *bačik Ondro* – *Jambrošovie hrdý Ondro* – *hrdý Jambroš*, čo za kostolom býva

b) *Bedákovie Ďuro* – *Ďuro* – *sluha Bedákovie*

6. *Marino súženie*, IV, 79 – 117

a) Pri okne syn *Paľo*, ktorému Mara dala zo zlosti, ešte kým bol maličký, i meno *Kain*. – syn *Paľo*, ktorého sama mať pomenovala *Kainom*, lebo bol planý za malička – *Paľo-Kain* – *Kain* – *Paľo* – *Paľo Krahulovie* – *Palík* – *Palíča*

b) *Matúšovie Zuza* – *Zuza Matúšovie* – *Matúšovie dievka* – *dievka Matúšovie* – *Zuza* – *dievka Kekova* – *Kekova planá dievka*

c) *otec dievky Matúšovie*, chlap bielej tvári a čiernych ako žúžoľ očí, od ktorých zle prichodilo statku a ľuďom, ktorého *Kekom* prezývali – *Keko* – *otec Keko*

7. *Mylná cesta*, IV, 181 – 196

Sotvaže sa zavrela zem nad telom *Zuzky Kúdelkovie*, ktorú *Cvernošou* prezývali pre veľkú šťihlosť, *Paľo Pražeň*, jej muž, navolal si kama-rátov a počal hodovať. – *žena Cvernoša* – *tetka Cvernoša*

8. *Víťazstvo*, IV, 233 – 277

a) *Anča Hrana* – *Hranovie Anča* – *kišasoňa Hranovie* – „Azda *Anču u Hranov?*“ spytuje sa otec syna. – *Anička Hranovie* – *Anička* – *Anka* – *Anča* – *Anča Beňuškina* – *Beňuškina Anka* – *Anča našej Beňuškina u Hranov*

b) *Jano Rataj* – *Rataj* – *Janko Ratajov* – *Jano* – *Janko Rataj* – *Jano susedovie*

c) *Il'a od Trnkov* – *Il'a Trnkovie z horného konca* – *Il'a* – *Trnkovie*

9. *Katera*, I, 167 – 180

a) sedliacka dievka *Kata*, slúžka *Trnkoje* – *Kata*, všeobecne zvaná *Katerou* – *Katera*

b) hájnik *Jano Binbov* – bol totiž *Jano Binbov od Biezov* – to preniklo do samých kostí *Jana Binbova* – *Jano* – *Janíčko* – *Janíčko* – *Janíča*

10. *Sluhove trpkosti*, I, 275 – 289

Ondro Čurvičkin – Zas smiali sa, že *Ondra Čurvičkinho* nie darmo „židom“ prezývajú, lebo naozaj jeho tvár je nie na božský „parsún“.

11. *Pódi*, I, 317 – 371

Pódi – *Leopold* – *Poldík* – *pán Lemhert* – *pán Reinherd* – *Leopold Reinherd*

12. Bez hrdosti, III, 49 – 163

a) *Milina Adamčíková – Milina – Milinka – slečna Milinka – Milinčíčka*
– mala bielu tvár, žlté vlasy a biele šaty, za čo ju Irina tučná tetka Tilka
a žena pána doktora ironicky *bielou grófkou* titulovala – *biela grófka*

b) *Paula Chrípková – Paula – Paulina – Paluša – Pauluška*

c) *Jablovský – Samo Jablovský – Samo – Samík – Samičko – brat
Kamily*

Ako z uvedených príkladov vidieť, Timravine prózy poskytujú neobyčajne bohatý a pestrý antroponymický materiál, a to v autorskej reči i v reči postáv. Možno tu zistiť a sledovať distribúciu ľudových pomenovacích modelov a typov mien, typických pre ľudové pomenovanie osôb na južnom strednom Slovensku. Predsa však treba konštatovať, že literárny text nedáva a nemôže dať to, čo monografický výskum skutočne živého pomenovania.

Mená literárnych hrdinov i jednotlivé pomenovacie modely a typy tvorí sám autor, a aj keď, povedzme, si berie vzory zo skutočnosti, predsa dáva menám rovnako ako celému dielu pečať svojej spisovateľskej osobnosti a podrobuje ich svojim umeleckým zámerom. Počet a použitie modelov nezávisí iba od poznanej skutočnosti, ale a najmä od špecifiky literárneho diela, od žánru, od spracúvanej tematiky, prostredia, od charakteru postáv a pod.

Literárne dielo neobsahuje a nemusí obsahovať nejakú ucelenú sústavu pomenovacích modelov, typov a mien zo skutočného živého prostredia, naopak môžu sa v ňom vyskytovať modely a typy nezvyčajné i umelé.

Vonkajšie okolnosti pomenovania, ako je príbuzenský alebo spoločenský vzťah pomenovávajúceho k pomenúvanému, prítomnosť pomenúvaného alebo priama adresovanosť mena v priamom styku s pomenúvaným a samozrejme charakter dialógu podľa stupňa expresívnosti majú bezprostredný a často rozhodujúci vplyv na voľbu modelu a typu mena. V literárnom diele sa vonkajšie pomenovacie okolnosti odrážajú, ale pochopiteľne nie všetky na menách všetkých postáv. Súbor postáv jednej kategórie však obsahuje celý rad jednoduchých i zložitejších modelov a typov, ktoré odrážajú viac alebo menej ucelene sústavu živého pomenovania osôb.

Antroponomastickú teóriu, ktorú buduje V. Blanár, možno, úspešne využívať aj pri spracúvaní antroponymie literárnych diel. Bolo by hľadám užitočné presnejšie vymedziť a teoreticky zdôvodniť úlohu apelatív

v modeloch a už pri súpise živých mien prizerat' na vonkajšie okolnosti pomenúvania. Niektoré špecifické otázky treba riešiť aj pri spracúvaní literárnych vlastných mien, napr. problematiku opisných pomenovaní, úlohu spisovateľských prívlastkov v menných modeloch a pod.

LITERATÚRA

BENEŠ, Josef: Rodová jména v lidových rčeních. In: Oběžník Kruhu přátel českého jazyka, 1950, roč. 3, č. 15 – 16, s. 5.

BENEŠ, Josef: Osobní jména v Jiráskově díle. In: Obežník Kruhu přátel českého jazyka, 1951, roč. 4, č. 20, s. 1 – 2.

BLANÁR, Vincent: Základné jednotky v antroponomastike. In: Jazykovedný časopis 1970, roč. 21, č. 1, s. 42 – 46.

BUFFA, Ferdinand: K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach: In: Jazykovedné štúdie. 5. K jazyku a dielu Martina Kukučina. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960, s. 29 – 39.

GÓRSKI, Konrad: Onomastyka Mickiewicza. In: Onomastica, 1960, roč. 6, zeszyt 1 – 2, s. 1 – 47.

KRIŠTOF, Štefan: Osobné mená v novelách Boženy Slančíkovej-Timravy. In: Spravodaj Místopisné komise ČSAV, 1969, roč. 10, č. 5, s. 713 – 719.

MACHEK, Václav: Kdo je Kozdra v staročeském Sporu duše s tělem. In: Listy filologické. Praha: Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR 1957, roč. 80, s. 55 – 56.

PALKOVIČ, Konštantín: Slovanské mená osôb u Jána Hollého. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 4, s. 108 – 111.

ROJZENZON, A. J. – PODGAJECKAJA, I. M.: Issledovanija po russkoj poetičeskoj onomastike. Časť I. In: Onomastica, 1965, roč. 10, zeszyt 1 – 2, s. 271 – 283.

ROJZENZON, A. J. – PODGAJECKAJA, I. M.: In: Issledovanija po russkoj poetičeskoj onomastike. Časť II. Onomastica, 1966, roč. 11, zeszyt 1 – 2, s. 365 – 379.

SKUTIL, Jan: Onymie Bezručových Slezských písní. In: Časopis Slezského muzea, 1968, série B, roč. 17, č. 2, s. 173 – 178.

WILKOŃ, Aleksander: Nazewnictwo w utworach Štefana Źeromskiego. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zkład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN 1970. 50 s.

Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy*

MAJTÁN, Milan: Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1974, s. 247 – 254.

1. Timravine prózy poskytujú neobyčajne bohatý a pestrý antroponymický materiál, a to v autorskej reči i v reči postáv. Možno tu zistiť a sledovať distribúciu krstných mien, priezvisk, prezývok, ľudových pomenúvacích modelov a slovotvorných typov mien, typických pre ľudové pomenúvanie osôb na južnom strednom Slovensku, resp. v jej rodnom kraji v severozápadnej časti býv. Novohradskej stolice, v hornom Novohrade.

Pri všeobecnej charakteristike mien Timravíných postáv treba povedať, že voľba krstných mien, priezvisk, prezývok nie je náhodná a aj podoby mien autorka starostlivo vyberala a už podľa nich možno postavy zaraďovať do istých sociálnych, spoločenských kategórií. Postavy z ľudu majú krstné mená v ľudovej podobe, postavy z dedinskej inteligencie a ostatných „vyšších“ vrstiev v úradnej alebo inej živej podobe, alebo majú iné krstné mená, ktoré sa v menách postáv z ľudu nevyskytujú. Sociálny, spoločenský aspekt sa teda uplatňuje v podobách i v inventári krstných mien.

2. Dedinské postavy z ľudu sa už samotnými krstnými menami a podobami krstných mien výrazne odlišujú od postáv z dedinskej inteligencie, obchodníkov, ba i remeselníkov. Tak napr. 90 % krstným menom pomenovaných mužských postáv z ľudu má krstné mená *Jano, Paľo, Ondro, Ďuro* a vyše 90 % ženských postáv z ľudu mená *Anča, Mara, Zuza, Kata, Iľa*. Pritom iba výnimočne raz použila autorka úradnú podobu *Ján* (V/4)¹ a raz *Anna* (III/2) a v reči postáv (keď oslovuje farár)

* Pozn. ed.: V pôvodnom texte M. Majtán uviedol, že ide o kapitolu z väčšej monografickej štúdie o vlastných menách v literárnom diele tejto predstaviteľky nášho kritického realizmu. Iná kapitola *Ľudové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* vyšla v 1972 (v zborníku z 3. slovenskej onomastickej konferencie), kapitola *Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* v r. 1971 v *Slovenskej reči*. Obidve ďalšie uvedené kapitoly sú súčasťou aj tejto publikácie.

1 Materiálovú základňu tvorí úplné vydanie Timravíných *Zobraných spisov*, ktoré v rokoch 1955 – 1959 v siedmich zväzkoch vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave a edične pripravil I. Kusý. Skratku pri odkazoch tvorí

podobu *Pavle* (VI/3). Rovnako iba v ľudovej podobe sa používajú mená *Maco* (Matej), *Mišo* (Michal), *Beta* (Alžbeta), *Dora* (Dorota), v menách *Martin*, *Adam* sa ľudová podoba kryje s úradnou, výnimku tvorí raz využitá podoba *Marci* (VI/2), ktorá sa v Timravínom rodnom kraji nevy-skytuje. Úradná podoba mena *Štefan* sa striedavo využíva s ľudovou podobou *Števo*, výnimočne sa objavuje aj podoba *Štefo* (VII/4), ktorá sa tiež v Novohrade nepoužíva.

V krstných menách postáv z dedinského ľudu sa odráža živý spôsob pomenúvania, a to v inventári i v podobách mien. V monografickej štúdii o Timravínom rodisku Polichne, uverejnenej v zborníku *Timrava v kritike a spomienkach* (SVKL Bratislava 1958), B. Krpelec uvádza, že najobľúbenejšie chlapčenské krstné mená tam boli *Ján*, *Pavol*, *Ondrej*, *Juraj*, a keď ešte bolo treba, tak *Štefan* a *Michal*. Najčastejšie používané dievčenské krstné mená na Polichne boli *Anna*, *Zuzana*, *Helena* (Iľa), *Mária*, ba i *Katarína*. Prvý chlapec dostával meno po otcovi a prvá dcéra po matke. Inak sa aj poradie dodržiavalo. O inventári dievčenských krstných mien napísala aj sama Timrava: „I Poliarka, tretia suseda, mať piatich dievčieniec, o ktorú sa strachujú, ako si dá krstiť, ak sa jej ešte jedno narodí, lebo tu v úžitku len mená Anča, Zuza, Helena (Iľa), Mara, Kata – nechala všetky deti a robotu a vyšla na podsteň domu“ (II/16, s. 296). Hodno porovnať tieto zistenia s tabuľkou najfrekvencovanejších krstných mien dedinských postáv z ľudu v Timravínom diele:

číslo zväzku a číslo prózy alebo divadelnej hry v ňom uverejnenej. Pri dlhších citátoch sa pridáva aj číslo strany.

- I. 1. *Za koho ísť?*, 2. *Darmo*, 3. *Kandidát ženby*, 4. *Bude dačo*, 5. *Na Jurkovej svadbe*, 6. *Prisažný*, 7. *Zvrchovaný čas*, 8. *Katera*, 9. *Ludovít Šípka*, 10. *Duno*, 11. *Príbuzná*, 12. *Na Ondreja*, 13. *Pomocník*, 14. *Ondro Karman*, 15. *Sluhove trpkosti*, 16. *Na jednom dvore*, 17. *Pódi*
- II. 1. *Ťažké položenie*, 2. *Tak je darmo...*, 3. *Pozde*, 4. *Nemilí*, 5. *Boj*, 6. *Bál*, 7. *Skúsenosť*
- III. 1. *Veľký majster*, 2. *Bez hrdosti*, 3. *Veľké šťastie*
- IV. 1. *Tá zem vábna*, 2. *Pád Jana Hrkalu*, 3. *Marino súženie*, 4. *Márnosť všetko*, 5. *Ondro Hľonzo*, 6. *Mylná cesta*, 7. *V predvečer*, 8. *Vítazstvo*, 9. *Žiadna radosť*
- V. 1. *V ktorú stranu?*, 2. *Strašný koniec*, 3. *U Kanátov*, 4. *Mojžík*, 5. *Príde čas*, 6. *Mocnár*, 7. *Ťapákovci*
- VI. 1. *V čas vojny*, 2. *Hrdinovia*, 3. *Skon Paľa Ročku*, 4. *Všetko za národ*, 5. *Dve doby*, 6. *Záplava*
- VII. 1. *Chudobná rodina*, 2. *Páva*, 3. *Odpoveď*, 4. *Prekážky*

1. Jano	87	osôb	24 %	Anča	77	osôb	26,7 %
2. Paľo	86		13,8 %	Mara	66		22,9 %
3. Ondro	76		21,1 %	Zuza	64		22,2 %
4. Ďuro	69		19,1 %	Kata	35		12,1 %
5. Maco	9		2,5 %	Il'a	28		9,7 %
6. Martin	7			Dora	7		
7. Mišo, Števo	6			Beta	6		

atď.

Z hľadiska ľudovej reči podoby *Jano*, *Polo*, *Anča*, *Mara* a pod. nemožno hodnotiť ako hypokoristické, t. j. maznavé, z hľadiska expresívnosti príznakové, lebo majú pri pomenúvaní postáv z ľudu v Timravinej autorskej reči i v reči postáv v nepriamom použití rovnako ako pri oslovení neutrálny charakter². Expresívne (podľa stupňa emocionálnosti) sú podoby pri mužských krstných menách tvorené príponami *-ko* (*Janko*, *Paľko*, *Ďurko*), *-ík* (*Janík*, *Palík*, *Ďurík*), *-ičko* (*Janíčko*, *Políčko*), *-iček/-ičok* (*Janíček*, *Janíček*, *Ondříček*), *-iča* (*Janíča* I/8, IV/4, *Palíča* IV/3), pri ženských krstných menách príponami *-ka* (*Anka*, *Marka*, *Zuzka*, *Katka*, *Il'ka*, *Dorka*), *-ička* (*Anička*, *Zuzička*), *-uška* (*Katuška*, *Il'uška*), *-urka* (*Ančurka* IV/4).

Nezvyčajná podoba krstného mena sa pri postavách z dedinského ľudu využíva iba funkčne ako jeden z charakterizačných prvkov. Keď sa sirota Skupákovie Zuzka ako slúžka v Pešti popanštila, zo Zuzky sa stala *Žuži*. Timrava to vykreslila majstrovsky:

Pod susedovie podstenou ženy tiež upreli oči na príchodziu. Pani mala úzku sukňu po členky, na pleci šál žltkastej farby a vlasy napálené dolu na ušiach. Vo vlasoch ligotali sa jej ozdoby, vlásničky; zdalo sa, ako by mala hlavu hviezdičkami posiatu. Tvár pekná, biela, na nej výraz znevažovania.

„Však ju nepoznáte?“ povie Mara Skupákovie, čo s ňou prišla, s úsmevom úľuby. Oči lísnu sa jej hrdosťou. „To je naša Zuzka – sestrina dievka.“

„Jézuš, tetka!“ hneď nato vzdychne pani, oči vyvrátiac hore. „Už som vám povedala, že som nie Zuza, ale *Žuži*!“

„To je sirota Skupákovie,“ štopli ženy jedna druhú. „Čo pred tromi rokmi odišla do Pešti slúžiť. Ja som ju veľa ráz nachovala, podala chleba...“

„Ty si to, Zuza, či *Žuži*? Ha-ha-ha!“ zakričali chlapci, smejúc sa. Boli trochu zamkli, mysliac, že naozaj pani ide k nim. Teraz tým viac dali sa do škrekú. (V/5, s. 216 – 217).

2 Porov. aj I. Kotulič (1970), Š. Krištof (1969).

3. Timravine prózy sú zaľudnené postavami. Menami, a to aj krstnými menami Timrava aj spoločensky zaraďuje.

Ako vyššiu vrstvu hodnotí Timrava aj dedinských remeselníkov. Mladý čižmár sa volá *Jurko* (nie *Ďurko*)³, jeho brat *Francko*, klobučníkova dcéra je *Mariška* (nie *Marka*), ďalšia je *Zuzika* (nie *Zuza*, *Zuzka*), mladý tkáč sa volá *Gusto* atď. (všetko I/5).

Postavy z vyšších vrstiev majú v Timravinom literárnom diele iný a pomerne bohatší inventár krstných mien ako ľudové dedinské postavy. Autorka využila aj krstné mená príznačné pre postavy z ľudu, ale najmä v autorskej reči sú takmer dôsledne v úradnej, t. j. „neľudovej“ podobe, ako *Ján*, *Pavol*, *Ondrej*, *Anna*, *Mária*, *Elena* a pod. Radšej však Timrava volila krstné mená, ktoré boli pre vyššie vrstvy na dedine skutočne charakteristické a prostí ľudia na dedine ich nepoužívali, napr. *Edmund*, *Daniel*, *Ladislav*, *Ľudovít*, *Adela*, *Emília*, *Jolana*, *Margita*, *Otília*, *Viera*, *Želmíra* a ďalšie (pozri zoznam krstných mien) a rozličné ich hypokoristické, familiárne podoby a varianty tvorené z maďarských alebo nemeckých podôb.

Ľudové podoby najfrekvencovanejších krstných mien postáv z dedinského ľudu využila Timrava pri pomenovaní svojich hrdinov z radov dedinskej inteligencie iba výnimočne ako mimoriadne výrazný charakterizačný prvok. Tak napr. Jozefa Jakubovičová uvažuje o chovanici Nivských Katuši: „Ako ovesila hlavu vzdorovite. Nič jemnosti, pravá Kata“ (III/3, s. 174). Katušu si vzali za svoju bezdetní bohatí Nivskovci, hoci pochádzala zo sedliackej rodiny. Matka Nivská jej iba v zlosti vyhodila na oči, že „Kata ostane len Katou“ (s. 255). Ináč ju všetci oslovujú *Katuša*, *Katuška*, iba výnimočne aj *Katka*. Aj v autorskej reči je iba *Katuša*. Sedliackym pôvodom a svojím postavením v rodine Nivskovcov, najmä po narodení vlastnej dcéry si vyslúžila u Józy aj prezývku *Popeluša*.

Ľudovú podobu *Anča* použila Timrava iba dva razy. Z toho v jednom prípade ide o veľmi výrazný charakterizačný prvok, lebo pomenovaná je „Anča, ktorú hrozne hnevalo, keď ju Aničkou nazvali“ (II/5, s. 237), a ktorá „nedá sa len Ančou volat“ (s. 210).

Ľudové podoby mien postáv z vyšších vrstiev využíva Timrava hlavne pri tých krstných menách, ktoré sa nevyskytujú pri pomenovaní postáv z ľudu, napr. *Stano* (Stanislav), *Laco* (Ladislav), *Miro* (Vladimír), *Gažo* (Gašpar), *Šaňo* (Alexander), *Izor* (Izidor), *Gréta* (Margaréta), *Gita*

3 E. M. Šoltésová radila v liste zo 14. mája 1918 Timrave: „Toho Jurka by som radšej len Ďurkom nazvala, ako je v skutočnosti vo zvyku.“ Timrava jej radu neprijala. Porov. *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej* (1952, s. 63).

(Margita), *Eliza/Elza* (Alžbeta), *Tilka* (Otilia), *Mína* (Hermína), *Józa* (Jozefa) a pod.

4. Súhrnne možno povedať, že voľba krstných mien a jednotlivých ich podôb a variantov je u Timravy výrazným znakom jej literárneho realizmu, lebo zo skutočného života odpozorované tendencie pri výbere krstného mena dokázala pri pomenúvaní svojich literárnych hrdinov využiť tak, že dokresľujú charakteristiku postáv a sociálne, spoločensky i národnostne ich pomerne presne zaraďujú. Tak napr. podobami *Il'a*, *Il'ka*, *Il'uška* sa v Timravinom diele pomenúvajú dedinské postavy z ľudu, podobami *Elena*, *Elenka*, *Elenča*, *Helena*, *Helenka*, *Hela*, *Heluška*, *Lenuška* (!) postavy z dedinskej inteligencie slovenskej a podobami *Ilona*, *Ilonka*, *Ili* postavy z maďarského a maďarónskeho (židovského) prostredia. Pritom *Il'a*, *Il'ka*, *Il'uška* sú nárečové podoby krstného mena *Elena* (maď. *Ilona*) bežné v hornom Novohrade na okolí Polichna a Ábelovej. Emocionálne zafarbené podoby krstných mien sú pri pomenúvaní postáv z ľudu a z vyšších vrstiev niekedy zhodné, napr. *Janko* (neutrálne *Jano* – *Ján*), *Janík*, *Janičko*, *Anička*, *Ondrik*, *Katuška*, inokedy sa líšia. Tak napr. iba pri pomenúvaní ľudových hrdinov máme podoby *Janiča*, *Palíča*, *Ančurka*, pri pomenúvaní hrdinov z vyšších vrstiev podoby *Anuľka*, *Jurko*, *Marienka* a pod.

5. Zoznam krstných mien a ich jednotlivých podôb⁴.

Adam (4)
 Adela (9), Adelka, Ada VI/2, Adica V/2
 Adolf (1) II/6
 †Alexander (2), Ali VI/2 (?), Šaňo II/5
 Ali p. Alexander
 Alžbeta (13) VI/5, Beta, Betka, Eliza, Elza VI/6, Erža VI/6,
 Erzsi VI/5
 †Amália (3), Málka II/7, Málka II/2, Málka I/5
 Andor p. Ondrej
 Anna (93), Anča, Anka, Anička, Ančurka IV/4, Anuľka II/7, Anica
 III/2, VII/1 – p. i Hana

4 Pri zostavovaní slovníka ako vzor poslúžil *Slovník slovenského jazyka*. 6. *Doplnky, Dodatky* (1968, časť *Osobné mená* na s. 127 – 151). Na prameň sa odkazuje iba pri raz alebo dva razy doložených menách a podobách. Nedoložené základné (úradné) podoby sú označené krížikom † (ako v slovníčku). V zátvorke za menom sa uvádza počet pomenovaných osôb.

Antal p. Anton
Anton (4), Tonko, Antal VI/2
†Arpád (1), Arpádko I/17
†Augustína (1), Augusta II/5
Aurélia (1) II/5
†Barbora (3), Bora III/3, Boriša I/3, III/1
†Beatrica (1), Beba VII/3 (?)
Belo (1) III/2
Berta (2) II/5, V/2
Beta, Betka p. Alžbeta
Bohdan (1) II/3
Bora, Boriša p. Barbora
Božena (2) II/7, III/2
†Cecília (1), Cilka II/3
Cyril (2) II/1, II/7
Daniel (5), Daňo III/2, Daníčko II/2, Dani VI/2
Darina (1), Darinka, Darka II/3
†Demeter (1), Mitro III/1
†Dezider (3), Dežo
†Dorota (8), Dora, Dorka
Đuro, Đurko, Đurík p. Juraj
Dušan (2) II/3, VII/3
†Edita (3), Eda
Edmund (6), Edo, Edko
Ela (4), Elli II/7 – p. i. Elena
†Elemír (3), Elek
Elena (43), Elenka, Elenča VI/4, Iľa, Iľka, Iľuška, Ilona, Ilonka, Ili
V/2 – p. i. Ela, Helena
Eliza, Elza p. Alžbeta
Ema (2) II/6, II/7
Emil (1) I/3
Emília (7) VI/6, Mila, Milka, Miluška II/7
Ernest (1) II/7
†Ernestína (1), Nesta I/2
Erža, Erzsi p. Alžbeta
Esterá (3) II/5, Esta I/13, VI/6, Estika I/13
Etela (1), Eta V/2
Eugen (1) V/2
Eva (4), Evka, Evička

†František (9), Fero, Ferko, Feri II/6, VI/2, Francko, Fraňo I/4
 †Františka (1), Francka III/3
 †Fridrich (1), Frico VII/1
 †Gašpar (2), Gažo V/2, VII/3
 Georgína (2) I/4, Georgínka I/4, Georga I/4, III/3
 Gita p. Margita
 Gizela (1), Gizelka, Giza III/2
 Gréta, Grétka p. Margaréta
 †Gustáv (2), Gusto I/5, Guzo III/2 (?)
 Hana (1) VI/4 – p. i Anna
 Helena (3), Helenka, Hela III/1, Heluška II/1, Lenuška III/1, V/2,
 Lena V/2 – p. i Elena
 Hermína (10), Hermínka, Mína/Mina, Mínka/Minka
 Ida (3), Idka
 Ignác (2), Nácko I/12, VI/2
 Iľa, Iľka, Iľuška p. Elena
 Ilona, Ilonka, Ili p. Elena
 Imrich (3), Imro
 †Irena (1), Irenka, Ira III/2
 †Irma (1), Irmuška V/3
 Ivan (2) I/13, VI/4
 Izidor (3) III/3, Izor II/6, II/7
 Ján (102) Jano, Janko, Janík, Janíčko, Janíček V/1, Janíček I/8,
 Janiča I/8, VI/4, Janči VI/2
 †Jana (4), Žanka
 Jarmila (1) VII/3
 Jaroslav (2) II/3, VII/3, Jaroš II/3
 Jolana (4), Jola
 †Jozef (3), Jožo, Jóži VI/5, Józka VI/5
 Jozefa (1), Józa, Józka III/3
 Júlia (10), Jula VI/6, Julka II/1, Juliš I/5, Juliška II/7, Julišienka II/1
 Július (3), Julo, Julko II/3
 Juraj (75) I/9, Juro I/3, Jurko I/5, II/2, Jur II/6, Ďuro, Ďurko, Ďurík
 III/3
 Kamila (1) III/2
 Karol (3)
 †Karolína (3), Lina III/1, Linka III/3, VI/4
 Katarína (40) I/9, Kata, Katka, Katuša II/1, III/3, Katuška, Katera
 I/8, Katrena VII/4, Katica I/4, Katika I/11

Klára (2) III/1, III/2
Koloman (1) I/7
†Kornélia (7), Nela/Nella, Nelka, Nelluška II/2, Nelli I/9, Nely VI/5 (?)
Ladislav (4) I/12, Laco III/3, Lacko III/2, Laci VI/2
Lajo, Lajko, Lajoš, Lajči p. Ľudovít
Lena, Lenuška p. Helena
Leontína (2), Leontínka III/1, Lea I/9, III/1
Leopold (1), Poldík, Pódi I/17
Lev (1) III/3
Lina, Linka p. Karolína
Líza (1), Lízka VI/2
Ľudmila (4), Ľudmilka II/1, Ľudka I/9, II/1, Ľuduna III/2
Ľudovít (10), Lajo, Lajko, Lajoš, Lajči I/9, Ľudvik II/2
Lujza (2) I/1, II/5
Magda (1) VI/2
Málka, Máľka, Málika p. Amália
Malvína (1) II/2
Marek (1) II/7
†Margaréta (1), Gréta, Grétka VI/2
Margita (4), Margitka, Gita V/2
Mária (77), Mara, Marka, Marína, Mariška, Marienka II/7, Maňa VI/5,
Maňuška V/2, Mica III/2, Mici VI/5
Marta (4), Martuška II/5, V/2, Martička II/5, II/7
Martin (7), Marci VI/2
Matej (10) VI/4, Maco, Macík VI/4
Matilda (1) VI/6
Matúš (1) II/1
Metod (2) II/1, V/2
Michal (10) III/1, III/2, Mišo, Miško
†Mikuláš (1), Mikša I/17
Mila, Milka, Miluška p. Emília
Milan (2) II/6, III/2, Milanko II/6
Milica (2) II/5, III/1
Milina (2) II/6, III/2, Milinka III/2, Milinčička III/2
Miloslav (4) III/1, Milo, Milko – p. i Emil
Miloš (1) Miloško VII/1 – p. i Emil, Miloslav
Mína/Mina, Mínka/Minka p. Hermína
Miro, Mirko p. Vladimír
Mitro p. Demeter

†Móric (2), Mórisko I/17, Móro V/2
 Nácko p. Ignác
 Nátan (1) II/5
 Nela/Nella, Nelka, Neluška, Nelli/Nely p. Petronela, Kornélia (?)
 Nesta p. Ernestína
 Nikodém (1) Niko II/5
 Oľga (4) V/2, Oľa, Olinka
 Ondrej (77) II/6, Ondro, Ondrík, Ondříček VII/2, Ondriš, Andor VI/6
 Oskár (1) VI/5
 Otília (6) I/7, III/2, Otila III/3, Otilka III/2, Ota I/7, Tilka II/3, II/2
 Paulína (1), Paula, Pauluš, Pauluša, Pauluška III/2
 Pavol (89) I/9, II/2, Paľo, Paľko, Palík, Palíčko VII/2, Palíča IV/3
 Peter (4), Petrík II/1
 †Petronela (7), Nela/Nella, Nelka, Neluška H/2, Nelli I/9, Nely VI/5 (?)
 Poldík, Pódi p. Leopold
 †Rozália (2), Róza III/1, VI/2, Rózička III/1
 Rudolf (1) I/1
 Ružena (3), Ruženka VII/1
 Sabína (1), Saba II/4
 Samuel (4) I/1, Samo, Samko, Samík III/2, Samičko III/2
 Stanislav (6) I/5, Stano, Stanko
 †Šalamún (1), Šalamon I/17
 Šaňo p. Alexander
 †Šarlota (3), Šára I/17, II/2, Šárka I/12
 Štefan (10), Števo, Števko, Štefo VII/4
 †Terézia (5), Tereza, Terezka I/1, Terka I/4, V/2
 Tilka p. Otília
 Tonko p. Anton
 †Veronika (1), Verona VII/3
 Viera (4), Vierka, Vieročka
 Viktor (3)
 Viliam (3), Vilo, Vilko
 Vilma (2) V/2, Vilmuška II/2, Vilica V/2
 Viola (1) VI/6
 Vladimír (3) H/5, Vladimírko VI/4, Miro H/5, Mirko VI/4, VI/6
 Zlatica (1), Zlata, Zlatička, Zlatuška VII/1
 †Zoltán (1), Zoli VI/5
 †Zuzana (64), Zuza, Zuzka, Zuzička, Zuzika I/5, Žuži V/5
 Žanka p. Jana

Želmíra (5) II/7, Žela, Želka, Želuška II/4
†Žigmund (2), Žigmond I/5, Žiga I/4
†Žofia (1), Žofa, Žofka VII/4
Žuži p. Zuzana

LITERATÚRA

Korešpondencia Timravy a Šoltésovej. Red. I. Kusý. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1952. s. 228.

KOTULIČ, Izidor: K charakteristike osobných mien v obci Sedlice v juho-západnom Šariši. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica, 16 (A). Red. E. Paulíny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 89 – 98.

KRIŠTOF, Štefan: K otázke deminutív osobných mien. In: Zborník referátov a príspevkov z medzinárodného sympózia a 12. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22. – 24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 133 – 138.

Slovník slovenského jazyka. 6. Doplnky, Dodatky. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 336 s.

Vlastné mená v Timraviných literárnych prácach

MAJTÁN, Milan: Vlastné mená v Timraviných literárnych prácach. In: Božena Slančíková-Timrava. Koloman Banšell. Zborník z vedeckej konferencie o živote a diele Boženy Slančíkovej-Timravy a Kolomana Banšella 1. a 2. októbra 1987 v Lučenci. Red. M. Kocák. Martin: Matica slovenská 1990, s. 116 – 128.

0. Predmetom literárnej onomastiky sú vlastné mená späté s dielami krásnej literatúry i ľudovej slovesnosti. Vlastné mená v literárnom diele spĺňajú okrem svojej základnej pomenúvacej identifikačno-diferenciačnej funkcie viac vedľajších funkcií, slúžia napr. na umiestnenie deja v čase a v priestore, symbolické charakterizovanie pomenúvaného objektu a pod.

V štúdiách z literárnej onomastiky sa autori venujú spravidla rozboru mien literárnych hrdinov, literárnych postáv, menej pozornosti sa venuje literárnej toponymii. To azda preto, že mien postáv je v literárnom diele obyčajne viac ako názvov geografických objektov a že azda na nich možno výraznejšie uplatniť autorské zámery týkajúce sa spomínaných vedľajších funkcií.

Timravine prózy poskytujú neobyčajne bohatý a pestrý antroponymický materiál, a to v autorskej reči i v reči postáv. Možno tu zistiť a sledovať distribúciu rodných (krstných) mien, priezvisk, prezývok, ľudových pomenúvacích modelov a slovotvorných typov mien, typických pre ľudové pomenúvanie osôb na južnom strednom Slovensku, resp. v jej rodnom kraji v severozápadnej časti bývalej Novohradskej stolice, v hornom Novohrade (Majtán, 1972).

Pri všeobecnej charakteristike mien Timraviných postáv treba povedať, že voľba rodných mien, priezvisk, prezývok nie je náhodná a aj podoby mien autorka starostlivo vyberala a už podľa nich možno postavy zaraďovať do istých sociálnych, spoločenských kategórií. Postavy z ľudu majú mená v ľudovej podobe, postavy z dedinskej inteligencie a ostatných „vyšších“ vrstiev v úradnej alebo inej živej podobe, alebo majú iné rodné mená, ktoré sa v menách postáv z ľudu nevyskytujú. Sociálny, spoločenský aspekt sa teda uplatňuje v podobách i v inventári rodných mien.

1. Dedinské postavy z ľudu sa už samotnými rodnými menami a podobami rodných mien výrazne odlišujú od postáv z dedinskej inteligencie, obchodníkov, ba i remeselníkov. Tak napr. 90 % rodným menom

pomenovaných mužských postáv z ľudu má mená *Jano, Paľo, Ondro, Ďuro* a vyše 90 % ženských postáv z ľudu má mená *Anča, Mara, Zuza, Kata, Iľa*. Pritom iba výnimočne raz použila autorka úradnú podobu *Ján* (V/4)¹ a raz *Anna* (III/2) a v reči postáv (keď oslovuje farár) podobu *Pavle* (VI/3). Rovnako iba v ľudovej podobe sa používajú mená *Maco* (Matej), *Mišo* (Michal), *Beta* (Alžbeta), *Dora* (Dorota), v menách *Martin, Adam* sa ľudová podoba kryje s úradnou, výnimku tvorí raz využitá podoba *Marci* (VI/2), ktorá sa v Timravínom rodnom kraji nevyskytuje. Úradná podoba mena *Štefan* sa striedavo využíva s ľudovou podobou *Števo*, výnimočne sa objavuje aj podoba *Štefo* (VII/4), ktorá sa tiež v Novohrade nepoužíva.

V rodných menách postáv z dedinského ľudu sa odráža živý spôsob pomenúvania, a to v inventári i v podobách mien. V monografickej štúdii o Timravínom rodisku Polichne, uverejnenej v zborníku *Timrava v kritike a spomienkach* (Bratislava, SVKL 1958), B. Krpelec uvádza, že najobľúbenejšie chlapčenské mená tam boli *Ján, Pavol, Ondrej, Juraj*, a keď ešte bolo treba, tak *Štefan* a *Michal*. Najčastejšie používané dievčenské mená na Polichne boli *Anna, Zuzana, Helena (Iľa), Mária*, ba i *Katarína*. Prvý chlapec dostával meno po otcovi a prvá dcéra po matke. Inak sa poradie dodržiavalo. O inventári dievčenských mien napísala aj sama Timrava: „I Poliarka, tretia suseda, mať piatich dievčenciev, o ktorú sa strachujú, ako si dá krstiť, ak sa jej ešte jedno narodí,

1 Materiálovú základňu tvorí úplné vydanie Timravíných *Zobraných spisov*, ktoré v rokoch 1955 – 1959 v siedmich zväzkoch vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave a edične pripravil I. Kusý. Skratku pri odkazoch tvorí číslo zväzku a číslo prózy alebo divadelnej hry v ňom uverejnenej. Pri dlhších citátoch sa pridáva aj číslo strany.

I. 1. *Za koho íst?*, 2. *Darmo*, 3. *Kandidát ženby*, 4. *Bude dačo*, 5. *Na Jurkovej svadbe*, 6. *Prisažný*, 7. *Zvrchovaný čas*, 8. *Katera*, 9. *Ludovít Šípka*, 10. *Duno*, 11. *Príbuzná*, 12. *Na Ondreja*, 13. *Pomocník*, 14. *Ondro Karman*, 15. *Sluhove trpkosti*, 16. *Na jednom dvore*, 17. *Pódi*

II. 1. *Ťažké položenie*, 2. *Tak je darmo...*, 3. *Pozde*, 4. *Nemilí*, 5. *Boj*, 6. *Bál*, 7. *Skúsenosť*

III. 1. *Veľký majster*, 2. *Bez hrdosti*, 3. *Veľké šťastie*

IV. 1. *Tá zem vášna*, 2. *Pád Jana Hrkalu*, 3. *Marino súženie*, 4. *Márnosť všetko*, 5. *Ondro Hľonzo*, 6. *Mylná cesta*, 7. *V predvečer*, 8. *Vítazstvo*, 9. *Žiadna radosť*

V. 1. *V ktorú stranu?*, 2. *Strašný koniec*, 3. *U Kanátov*, 4. *Mojžík*, 5. *Príde čas*, 6. *Mocnár*, 7. *Ťapákovci*

VI. 1. *V čas vojny*, 2. *Hrdinovia*, 3. *Skon Paľa Ročku*, 4. *Všetko za národ*, 5. *Dve doby*, 6. *Záplava*

VII. 1. *Chudobná rodina*, 2. *Páva*, 3. *Odpoveď*, 4. *Prekážky*

lebo tu v úžitku len mená Anča, Zuza, Iľa, Mara, Kata – nechala všetky deti a robotu a vyšla na podsteň domu“ (I/16, s. 269). Hodno porovnať tieto zistenia s tabuľkou najfrekvencovanejších krstných mien dedinských postáv z ľudu v Timravínom diele (Majtán, 1974 a):

1. Jano	87	osôb	24 %	Anča	77	osôb	26,7 %
2. Paľo	86		13,8 %	Mara	66		22,9 %
3. Ondro	76		21,1 %	Zuza	64		22,2 %
4. Ďuro	69		19,1 %	Kata	35		12,1 %
5. Maco	9		2,5 %	Iľa	28		9,7 %
6. Martin	7			Dora	7		
7. Mišo, Števo	6			Beta	6		

Z hľadiska ľudovej reči podoby *Jano*, *Paľo*, *Anča*, *Mara* a pod. nemožno hodnotiť ako hypokoristické, t. j. maznavé, z hľadiska expresívnosti príznakové, lebo majú pri pomenúvaní postáv z ľudu v Timravínej autorskej reči i v reči postáv v nepriamom použití rovnako ako pri oslovení neutrálny charakter. Expresívne (podľa stupňa emocionálnosti) sú podoby pri mužských krstných menách tvorené príponami *-ko* (*Janko*, *Paľko*, *Ďurko*), *-ík* (*Janík*, *Palík*, *Ďurík*), *-ičko* (*Janičko*, *Políčko*), *-iček/-ičok* (*Janiček*, *Janíček*, *Ondříček*), *-iča* (*Janíča* 1/8, IV/4, *Palíča* IV/3), pri ženských krstných menách príponami *-ka* (*Anka*, *Marka*, *Zuzka*, *Katka*, *Hka*, *Dorka*), *-ička* (*Anička*, *Zuzička*), *-uška* (*Katuška*, *Iluška*), *-urka* (*Ančurka* IV/4).

Nezvyčajná podoba krstného mena sa pri postavách z dedinského ľudu využíva iba funkčne ako jeden z charakterizačných prvkov. Keď sa sirota Skupákovie Zuzka ako slúžka v Pešti popanštila, zo Zuzky sa stala *Žuži*. Timrava to vykreslila majstrovsky:

Pod susedovie podstenou ženy tiež upreli oči na príchodziu. Pani mala úzku sukňu po členky, na pleci šál žltkastej farby a vlasy napálené dolu na ušiach. Vo vlasoch ligotali sa jej ozdoby, vlásničky; zdalo sa, ako by mala hlavu hviezdičkami posiatu. Tvár pekná, biela, na nej výraz znevažovania.

„Však ju nepoznáte?“ povie Mara Skupákovie, čo s ňou prišla, s úsmevom úľuby. Oči lisnú sa jej hrdosťou. „To je naša Zuzka – sestrina dievka.“

„Jézuš, tetka!“ hneď nato vzdychne pani, oči vyvrátiac hore. „Už som vám povedala, že som nie Zuza, ale Žuži!“

„To je sirota Skupákovie,“ štopli ženy jedna druhú. „Čo pred tromi rokmi odišla do Pešti slúžiť. Ja som ju veľa ráz nachovala, podala chleba...“

„Ty si to, Zuza, či Žuži? Ha-ha-ha!“ zakričali chlapci, smejúc sa. Boli trochu zamlkli, mysliac, že naozaj pani ide k nim. Teraz tým viac dali sa do škreku. (V/5, s. 216 – 217).

Timravine prózy sú zaľudnené postavami. Menami, a to aj krstnými menami, Timrava aj spoločensky zaraďuje.

Ako vyššiu vrstvu hodnotí Timrava aj dedinských remeselníkov. Mladý čižmár sa volá *Jurko* (nie *Ďurko*)² jeho brat *Francko*, klobučníkova dcéra je *Mariška* (nie *Marka*), ďalšia je *Zuzika* (nie *Zuza*, *Zuzka*), mladý tkáč sa volá *Gusto* atď. (všetko I/5).

Postavy z vyšších vrstiev majú v Timravinom literárnom diele iný a pomerne bohatší inventár krstných mien ako ľudové dedinské postavy. Autorka využila aj krstné mená príznačné pre postavy z ľudu, ale najmä v autorskej reči sú takmer dôsledne v úradnej, t. j. „neľudovej“ podobe, ako *Ján*, *Pavol*, *Ondrej*, *Anna*, *Mária*, *Elena* a pod. Radšej však Timrava volila krstné mená, ktoré boli pre vyššie vrstvy na dedine skutočne charakteristické a prostí ľudia na dedine ich nepoužívali, napr. *Edmund*, *Daniel*, *Ladislav*, *Ľudovít*, *Adela*, *Emília*, *Jolana*, *Margita*, *Otília*, *Viera*, *Želmíra* a ďalšie (pozri zoznam krstných mien) a rozličné ich hypokoristické, familiárne podoby a varianty tvorené z maďarských alebo nemeckých podôb.

Ľudové podoby najfrekvencovanejších krstných mien postáv z dedinského ľudu využila Timrava pri pomenúvaní svojich hrdinov z radov dedinskej inteligencie iba výnimočne ako mimoriadne výrazný charakterizačný prvok. Tak napr. Jozefa Jakubovičová uvažuje o chovanici Nivských Katuši: „Ako ovesila hlavu vzdorovitú. Nič jemnosti, pravá Kata“ (III/3, s. 174). Katušu si vzali za svoju bezdetní bohatí Nivskovci, hoci pochádzala zo sedliackej rodiny. Matka Nivská jej iba v zlosti vyhodila na oči, že „Kata ostane len Katou“ (s. 255). Ináč ju všetci oslovujú *Katuša*, *Katuška*, iba výnimočne aj *Katka*. Aj v autorskej reči je iba *Katuša*. Sedliackym pôvodom a svojím postavením v rodine Nivskovcov, najmä po narodení vlastnej dcéry si vyslúžila u Józy aj prezývku *Popeluša*.

Ľudovú podobu *Anča* použila Timrava iba dva razy. Z toho v jednom prípade ide o veľmi výrazný charakterizačný prvok, lebo pomenovaná je „Anča, ktorú hrozne hnevalo, keď ju Aničkou nazvali“ (II/5, s. 237), a ktorá „nedá sa len Ančou volať“ (s. 210).

Ľudové podoby mien postáv z vyšších vrstiev využíva Timrava hlavne pri tých krstných menách, ktoré sa nevyskytujú pri pomenúvaní postáv z ľudu, napr. *Stano* (Stanislav), *Laco* (Ladislav), *Miro* (Vladimír), *Gažo* (Gašpar), *Šaňo* (Alexander), *Izor* (Izidor), *Gréta* (Margaréta), *Gita*

2 E. M. Šoltésová radila v liste zo 14. mája 1918 Timrave: „Toho Jurka by som radšej len Ďurkom nazvala, ako je v skutočnosti vo zvyku.“ Timrava jej radu neprijala. Porov. *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej* (1952, s. 63).

(Margita), *Eliza/Elza* (Alžbeta), *Tilka* (Otilia), *Mína* (Hermína), *Józa* (Jozefa) a pod.

Voľba krstných mien a jednotlivých ich podôb a variantov je u Timravy výrazným znakom jej literárneho realizmu, lebo zo skutočného života odpozorované tendencie pri výbere krstného mena dokázala pri pomenúvaní svojich literárnych hrdinov využiť tak, že dokresľujú charakteristiku postáv a sociálne, spoločensky i národnostne ich pomerne presne zaraďujú. Tak napr. podobami *Il'a, Il'ka, Il'uška* sa v Timravinom diele pomenúvajú dedinské postavy z ľudu, podobami *Elena, Elenka, Elenča, Helena, Helenka, Hela, Heluška, Lenuška* (!) postavy z dedinskej inteligencie slovenskej a podobami *Ilona, Ilonka, Ili* postavy z maďarského a maďarónskeho (židovského) prostredia. Pritom *Il'a, Il'ka, Il'uška* sú nárečové podoby krstného mena *Elena* (maď. *Ilona*) bežné v hornom Novohrade na okolí Polichna a Ábelovej. Emocionálne zafarbené podoby krstných mien sú pri pomenúvaní postáv z ľudu a z vyšších vrstiev niekedy zhodné, napr. *Janko* (neutrálne *Jano – Ján*), *Janík, Janičko, Anička, Ondřík, Katuška*, inokedy sa líšia. Tak napr. iba pri pomenúvaní ľudových hrdinov máme podoby *Janíča, Palíča, Ančurka*, pri pomenúvaní hrdinov z vyšších vrstiev podoby *Anuľka, Jurko, Marienka* a pod.

2. Timrava tvorila priezviská, prímená a prezývky svojich literárnych hrdinov z bežných novohradských priezvisk a prezývok hláskovými obmenami, prešmyknutím alebo inou adaptáciou a iba zriedka z voľnej fantázie (Noge, 1956, s. 261).

Aj priezviská známych postáv v novele *Skúsenosť* II/7 *Kvetoslav* (Hviezdoslav) a *Vitrovský, Vítovský* (Mitrovský) pozmenila iba minimálne, takže J. Škultéty musel pri jej uverejnení zmeniť *Kvetoslav* na *Javor* a *Vitrovský* na *Hurta*, aby sa zastrela spojitosť so skutočnými postavami (Kusý, 1956, s. 408). Ba ani postavu *Hany Čepčinskej* v novele *Všetko za národ* VI/4 nebolo ťažko stotožniť s Emou Goldpergerovou, ktorá Timravu získala aj za spolupracovníčku F. Pastrnka pri dotazníkovom výskume slovenských nárečí (Majtán, 1974 b), hoci tu nešlo o obmenu skutočného priezviska.

Zaujímavá je aj otázka prezývok.

Pri analýze literárneho textu nie je vždy celkom jasné, či ide o prezývku v pravom zmysle slova, teda o vlastné meno³ alebo o ustálený

3 Pokladať prezývku za vlastné meno nie je u nás ešte celkom bežné. Tak napr. J. Noge v monografickej štúdii *Umelecké prostriedky Timravinej dedinskej prózy* (Slovenská literatúra 1956, roč. 3, s. 253 – 311) píše: Pre charakterizáciu Timravy ako najjednoduchší prostriedok pomerne hojne využíva miestne prezývky

prívlastok, ktorým autor znásobuje charakteristiku daktorej postavy. V ľudovej reči býva charakterizačný ustálený prívlastok, ktorý môže mať aj podobu celej vety, obyčajne akýmsi embryom prezývky a v istom zmysle funguje pri identifikácii osoby ako vlastné meno.

Tvorenie prezývok v dedinskej vyššej spoločnosti Timrava priamo zobrazila v novele *Veľké šťastie* (III/3). Jedna z hlavných postáv, slečna Jozefa Jakubovičová, Józa, má veľkú záľubu vo vymýšľaní a dávaní mien (prezývok). Prezvala domácu paniu, pani Nivskú, na *kráľovnú víl*, chovanicu Katušu na *Popelušu*, *Princeznú*, slúžky na *víly* i ďalších z dediny.

Tieto príležitostné mená, okrem prezývok *Popeluša*, *Princezná*, by však ťažko bolo možné hodnotiť ako skutočné prezývky, lebo sa ani nenaznačuje ich používanie a ustálenosť. Jozefa Jakubovičová práve opísanou vlastnosťou (dávať prezývky) pripomína samotnú autorku. Timrava so svojou sestrou Irenou veľmi rada každému, kto ich zaujímal, dali hneď priliehavé meno⁴. Táto črta Timravinej povahy spolu s vynikajúcou charakterizačnou schopnosťou sa odráža v celom jej literárnom diele. Viac ako päťdesiat postáv z ľudu i z vyšších vrstiev má aj nejakú prezývku (porov. aj Majtán, 1971).

Prezývky v Timravinom literárnom diele, či už ide o postavy z dedinského ľudu alebo z iných vrstiev spoločnosti, sú motivované spravidla nejakou telesnou alebo duševnou vlastnosťou, pôvodom, či povolaním hrdinu-nositela. Ako prezývky sa využívajú aj v istej spoločenskej vrstve nezvyčajné krstné mená, napr. *Eduška*, *Jožko*. Daktoré prezývky ostávajú čitateľovi nemotivované, napr. *Cincura*, *Mijka*, *Mógus* (aj meno psa II/7), *Sáfa*. Motiváciu prezývky *Turkyňa* vysvetľuje sama autorka dvojako: jedna hrdinka veľa zje („ako Turek“), druhá je nevlúdna. Hrdinka *Viera* podľa biblického príslovia ľahko dostáva do prezývky aj „lásku“ a „nádej“.

Timrava zvyčajne raz alebo aj viac ráz v texte sama, najčastejšie pri prvom použití, vysvetľuje vznik a motiváciu prezývky (pozri v slovníčku), inokedy možno prezývku identifikovať z kontextu alebo z celkovej podoby mena a z modelov, ktoré autorka pri pomenúvaní svojich postáv využíva.

v Novohrade také časté, že len málo ľudí je bez nich, a pritom také výstižné, že väčšina z nich v každodennom styku i u Timravy funguje ako vlastné mená (s. 265 – 266). Aj v Timravinom diele sa prezývky píšú nerovnako, s malým i veľkým písmenom.

- 4 Krpelcová, M.: Moja sestra. In: Timrava v kritike a v spomienkach. Edícia Pamäti a dokumenty. Zv. 9. Red. I. Kusý, Z. Jesenská, A. Matuška. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1958, s. 52.

Prezývky Timrava využíva najmä v autorskej reči, ale vyskytujú sa aj v reči postáv, najviac samostatne, dosť často aj s krstným menom, napr. *Anča-Páva*, *Paľo-Kain*, *Ondro Hluchý*, s priezviskom, napr. *Merkuľa Sačkovie*, *Sova Krhlovie*, s krstným menom a priezviskom alebo iným typom živého mena, napr. *Ondro Sochoš Hluchý*, *Anča Jachtačka Riapelovie* atď.

Slovníček prezývok:⁵

3. Názvy obcí vo svojich prácach tvorila Timrava podobne ako osobné mená (priezviská, prímená, prezývky) svojich literárnych hrdinov obmenami častí názvov, podobnou motiváciou rovnakou príponou, skratkou a pod. Dej takmer všetkých poviedok je situovaný do novohradskej slovenskej dediny, a tak z celého kontextu poviedky nie je obyčajne ťažko identifikovať, o ktorú obec ide. Tak napríklad obec *Pol'anská* I/6, I/11, *Polievec* IV/1, *Hagarovo* III/2, *Pohorie* VI/4 a i. sú Timravine názvy pre Polichno; A. I/6, II/1, *Matúšová* IV/2, *Libová* IV/1, *Jablkovka* VI/4 a i. sú názvy Ábelovej (nár. *Jabelová*). Názvy *Devište* III/2, *Metlišťe* III/2, VI/4, *Metlisko* III/2, *Nádejšťe* VI/6, *Nederka* VII/4 pomenúvajú Nedelišťte; *Buľa* III/2, *Buleves* III/2, *Šuľkovo* VI/1 označujú Šuľu; *Kropačka* III/2 je Madačka, *Tubár* I/11 Tuhár, *Mikynčice* II/1 Rykynčice, *Lavice* II/6 sú Levice a pod. Lučenec má v Timravinyh poviedkach názvy *Lúčkovo* II/1, *Lupkanec* II/3, *Lúčanka* VI/4; Modrý Kameň má názvy *Hrad* VI/4, *Zámok* VI/6, *Kameň* II/7. V miestnom úze sa Modrý Kameň naozaj volá *Hrad*, názov *Modrý Kameň* vznikol pravdepodobne prekladom maďarskej podoby *Kékkő* (= modrý kameň).

V novele *Skúsenosť* II/7 nazvala Timrava Dolný Kubín *Ďurčinom* a iba J. Škultéty (s jej súhlasom) ho zmenil na *Vodňany* vtedy, keď zmenil aj mená *Kvetoslav* (Hviezdoslav) na *Javor*, *Vítovský*, *Vitrovský* (Mitrovský) na *Hurta* a i., aby sa aspoň trochu zotrela úzka spojitosť so životnou predlohou (Kusý, 1956, s. 408). Martin má v novele názov *Michal*, Leštiny (?) *Breziny*.

Názvy slovenských obcí a miest v literárnom diele Timravy sú tieto:

A. (do A., v panstve A.) I/6, II/1, *Ambrovo* (z Ambrova) III/3, B. (do mesta B.) I/9, II/3, *Babul'ková* IV/3, *Babušinec* III/3, *Bartalovo* (na Bartalove) II/4, *Bilinkovo* (na Bilinkove) IV/4, *Brančovo* (z Brančova) II/9,

5 Pozn. ed.: Slovníček prezývok, ktorý je súčasťou tejto štúdie a pôvodne mal nasledovať, je rovnaký ako v príspevku *Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* (Majtán, 1971), preto je vynechaný.

Brezina (na brezinské lazy) II/5, *Breziny* II/7, *Búďová* IV/8, *Bukovec* II/2, *Buľa/Buleves* (na Buľu, na Bulevsi) III/2, *Detva* V/4, *Devište* II/2, *Dolné Borovice* II/5, *Dolné Močidlo* III/3, *Drakovo* II/16, *Dubice* III/3, *Dubová/Dubovo* II/3, *Dúbravka* V/2, *Ďurčín/Vodňany* II/7, *Ďurčinovo* (kňaz Ďurčinovský) II/3, *Gajdor* II/6, *Gál* (v Gále) III/1, *Gradiška* IV/7, *Gregorovo* (z Gregorova) II/3, *Hagarovo* (na Hagarove) III/2, *Halič* II/17, *Horné Borovice* II/5, *Horné Močidlo* III/3, *Hrablice* VI/2, *Hrad* (na Hrade bude jarmok) V/4, *Hríbovo* (z Hríbová) II/1, *Chmelovo* II/13, *Jablkovka* VI/4, *Jakubová/Marková* IV/2, *Javorčina* IV/7, *Kameň* II/7, *Kiapešovo* (z Kiapešova) II/7, *Kopčany* VI/6, *Kropačka* III/2, *Lavice* II/6, *Lazany* III/2, *Lazovany* III/2, *Lebovo* III/2, *Lehota* II/7, *Letkovce* VI/4, *Libová* IV/1, *Lipovka* IV/2, *Lubočka* V/1, *Lúboreč* (? – Ľuborčiansku nôtu) IV/5, *Lúčanka* VI/4, *Lúčkovo* (v Lúčkove) II/1, *Lupkanec* II/3, *Makovo* (z Makova) II/16, *Malinovec* (s Malinovčanmi) IV/1, *Marková Jakubová* IV/2, *Markovec* II/6, *Maťovo* (do Maťova) II/1, *Matúšová/Matúšovo* (v Matúšovej, v Matúšove) III/2, *Melčice* (z melčickej cirkvi) VI/4, *Metlište/Metlisko* III/2, VI/4, *Michal* II/7, *Mikynčice* II/1, *Mišová* IV/3, *Močidlany* (z Močidlían) VI/6, *Mokrý Lúka* II/7, *Mraková* II/17, *Mravčany* II/3, *Mrázovo* II/3, *Mrenkovo* III/2, *Nadejište* VI/6, *Nederka* VII/4, *Opatovce* III/3, *Orešná/Orešné* (v dedine Orešnej, po dedine Orešnom) VI/5, *P.* II/2, *Pechová* II/9, *Pieskovec* VI/2, *Pliešovce* (Pliešovčan) IV/7, V/4, *Podjavorie* IV/3, *Podkovce* (z Podkoviec) II/2, *Podkovec* (z Podkovca) II/6, *Pohorie* VI/4, *Polanská* (obec Polanská) I/6, I/II, *Polievec* (z Polievca) IV/1, *Potôčok* VI/6, *Pracovka/Prekážka* IV/2, *Prachovo* (z Prachova) VI/3, *Praporie* III/1, *Prekážka/Pracovka* IV/2, *Priekopa* V/2, *R.* (v tom R.) VI/4, *Rakovo* (stanica Rakovská) II/7, *Rákytie* IV/4, *Repková* II/3, *Ružovka* IV/1, *Sobota* I/11, V/7, *Struhársko* II/16, *Suchárovo* IV/7, *Sujovo* (zo Sujova) II/1, Š. II/9, *Suchovo* (zo Suchova) II/5, *Šuľkovo* (na Šuľkove) VI/1, *Švetice* II/7, *Tanovo* (na stanicu tanovskú) II/1, *Tubár* II/11, *Turievka* VI/6, *Turkovka* VI/5, *Uhorské* (Uhorčianka) VI/1, *Vodňany/Ďurčín* II/7, *Zámok* VI/6, *Zástava* III/2, *Zvolen* (Zvolenčan) V/4.

Názvov častí chotára je v Timravíných prózach oveľa menej. Takmer všetky sú vzaté z polichnianskeho katastra. Napr. *Bane* (na Baniach) IV/7, *Za brezím* (za Brezia) I/17, *Dolinky* V/1, *Krajný laz* IV/7, *Krátke* (do Krátkeho) I/8, *Mačí zámok* IV/7, *Makovište* (za makovište) I/1, I/16, *Močiar* (na Močiari) II/7, *Za osičím* (za Osičie) IV/5, *Za vrchom* (Za vrch) I/16, IV/7, *Záhumnice* (za záhumnicou) V/7, *Žiar* I/9, IV/5, VI/5.

Niektoré názvy sú zmenené, napr. *Osika* (za Osikou) IV/7 je podľa chotárneho názvu *Za osičím*, *Za skaliskom* (za Skalisko) III/3 podľa

skutočného názvu *Za skálím*, *Zjarčovo* (na Zjarčove) V/7 hádam podľa názvu *Zberčovo*. Názov *Kňazovo* (na Kňazovom) V/1 v polichnianskom chotári nie je, ale je tam názov *Farské* a v ábelovskom chotári je *Kňazova stráňa*; pri tvorení názvov *Úbočina* IV/9 a *Úbočie* V/7 mohol poslužiť ako vzor názov *Úboč* z katastra susednej obce Madačka. Vymyslené sú názvy *Hrkáľkovo* (pole na vršku Hrkáľkovo zvanom, pole na Hrkáľkovom) IV/1 a *Lampošovo* (jarky pri Lampošove za dedinou) I/14. Vymyslené sú aj názvy *Červená dolina* VI/4, *Janovská dolina*, *Markovská dolina* a *Šútovská dolina* VI/6.

4. Takýto je teda pohľad na vlastné mená Timravinho diela. Autorka realista ich brala zo skutočnosti a dala im ako celému svojmu literárnemu dielu pečat' svojej spisovateľskej osobnosti. Použila skutočné mená a názvy a pretvárala ich tak, aby aspoň trochu zastrela opisovanú skutočnosť a nedovolila ju bezprostredne stotožniť s jej umeleckým stvárnením v literárnom diele. Pozorný čitateľ však dokáže aj takto literárne „zastrené“ vlastné mená identifikovať. Spôsob uvádzania a tvorenia vlastných mien znásobuje i v prípade Timravy jej umelecké majstrovstvo.

LITERATÚRA

Korešpondencia Timravy a Šoltésovej. Red. I. Kusý. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1952. s. 228.

KUSÝ, Ivan: Poznámky a vysvetlivky. In: Timrava. Zbrané spisy. 6. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956, s. 399 – 411.

MAJTÁN, Milan: Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Slovenská reč, 1971, roč. 35, č. 3, s. 305 – 312.

MAJTÁN, Milan: Ľudové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. – 6. 11. 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1972, s. 170 – 181.

MAJTÁN, Milan: Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1974 a, s. 247 – 254.

MAJTÁN, Milan: Spolupráca Boženy Slančíkovej Timravy pri Pasternkovom dotazníkovom výskume slovenských nárečí. In: Literárny archív 11. Martin: Matica slovenská 1974 b, s. 147 – 165.

MAJTÁN, Milan: Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 175 – 183.

NOGE, Július: Umelecké prostriedky Timravinej dedinskej prózy. In: Slovenská literatúra, 1956, roč. 3, s. 253 – 311.

Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku

MAJTÁN, Milan: Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku. In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 5, s. 290 – 293.

Spisovateľský zámer satirou zosmiešniť malomeštiactvo, nafúkanosť, nevzdelanosť a maďarónstvo vyjadril tvorca slovenskej veselohry Ján Chalupka aj voľbou mien svojich literárnych postáv. Život vo vymyslenom meste Kocúrkove je ústredným motívom jeho šiestich veselohier *Kocúrkovo alebo Len aby sme v hanbe neostali*; *Všetko naopak alebo Tesnošilova Anička sa žení a Honzík sa vydáva*; *Trasorítka alebo Stará láska sa predsa dočkala*; *Trinásta hodina alebo Veď sa nahľadíme, kto bude hlásnikom v Kocúrkove*; *Starúš plesnivec alebo Štyri svadby na jednom pohrebe v Kocúrkove*; *Juvelír alebo Hľadá sa ženích a prózy Kocúrkovo*, uverejnenej v Hronke. Dopĺňa ich veľmi vhodne donkichotiáda slovenských zemanov maďarónov *Bendeguz*, *Gyula Kolopos* a *Pista Kurtaforint*. Zviazanosť spomenutých šiestich veselohier a prózy *Kocúrkovo* sa prejavuje spoločným prostredím a aj tým, že hlavné postavy sa zjavujú vo viacerých hrách a spomínajú sa aj v prozaickom spracovaní.

Pre svoje literárne postavy vybral Chalupka charakterizujúce, tzv. hovoriace mená (fr. *les noms parlants*). Čižmársky majster sa volá *Tesnošil* (v kocúrkovskej spoločnosti *Tesnošil Jánoš*, *Tesnošil úr*, *Jochanes von Tesnoschil!*), lebo vraj dva razy také čižmy spravil, že do nich nemohol ani dvanásťročný chlapec z pece skočiť, a veľké čižmiská boli pýchou Kocúrkovanov, krajčír sa volá *Cverna* (*Cvernay*, *Cérnay*, *Herr von Cverna*), v próze *Strihay*. Maliar dostal od Chalupku meno *Ignác Pomazal* (*Herr von Pomazal*, *Pomázi*), krčmári *Vodupil* a *Hvízgal*, židia *Áron* a *Maušl*. Z mestskej honorácie richtári majú mená *Krivosúd* a *Daryber*, notári *Čarbay* (*Herr von Čarbay*) a *Kvasivero* (lat. *quasi* = akoby, *vero* = naozaj), mestský dráb je *Ulap*, kandidáti na hlásnictvo *Vespertilio* (lat. *vespertilio* = netopier), *Vízgal* (*Verešgál*) a *Kotkodák*, organista *Milozvuk*, lebo mu nejde organovanie, doktor sa volá *Lesebuch* (nem. *Lesebuch* = čítanka). Kaprál sa nazýva *Dunaparti* (maď. *Duna* = Dunaj, *part* = breh, teda *Dunajskobrežný*) ako Bonaparte, drotár *Čurimuri*, lebo za ním vykrikovali: Čuri, muri, chodte domov gazdovať! Ďalší páni sa volajú *Kuriplach*, *Rachotil*, *Frntolín*, advokáti *Zamotal* a *Paprika Mihál* ináč *Stonoha*. O svojom mene *Stonoha* hovorí pán advokát Paprika takto:

Vidíte, u nás taká ošklivá obyčaj panuje, že každý, i ten najváženejší človek, pán, nie pán, či to chlap, či žena, krem rodinného mena dostane i druhý, niekedy aj urážlivý prílepok a príštepok. A ten mu prischne, akoby ho čiršom prílepil. – Tak, hľa i mňa ako známeho furtáka ktosi raz len tak zo žartu Stonohou nazval. A tu to máš! Od tej hodiny som Stonoha a Stonoha.

Chalupka si vzal na ostrie svojej satiry aj urodzených, zemanov, ich chudobu a maďaronstvo. *Pán z Chudobíc* (aj *pán z Hladovíc*), hľba hnoja pred dvermi, jedna tabla na obloku papierom zalepená, je od rodu Kocúrkovan, ale korene jeho slávnej famílie treba hľadať, ako sám vraví, okolo Ivančinej v Turci. Krstné meno Adolf si premenil na vlastenecké *Vakbéla* (= slepý Béla, podľa uhorského kráľa Bélu II. Slepého) a syna dal pokrstiť na *Attilu* (podľa mena hunského kráľa Atilu).

Podobne Bendeguzov rod pochádzal z Turca. Jeho otec *pán Gyula zo Žebrákovíc* dal svojho syna pokrstiť podľa želania svojej manželky na *Arpáda Kazimíra* (on chcel mať Kazimíra, ona Arpáda) s tým, že mu v budúcnosti zostane tá časť mena, ktorú chcel ten z rodičov, čo bude dlhšie žiť. Matka otca prežila, synovi ostalo meno Arpád (podľa kráľa Arpáda, ktorého Maďari pokladajú za zakladateľa uhorského štátu), ale jemu sa ani *Arpád Kazimír zo Žebrákovíc* ani *Arpád zo Žebrákovíc* nezдалo dosť vlastenecké, preto si sám dal nové meno *Bendeguz* (podľa maďarských povestí sa tak nazýval otec hunského kráľa Atilu), a to vtedy, keď dal svoje deti Etelku a Lehela (podľa mena jedného zo staromaďarských vojvodcov) pokrstiť a zapísať do matriky.

Bendeguzovi komposesori (spoluvlastníci) boli páni *Hladosfalvay* (*Hladošfalva* = *Hladošova dedina*, *Hladošovce*, teda *Hladošovský*), *Ovsenický* („ovsa nič“ = Ovsenice) a rytier *Miseria* (lat. *miseria* = bieda, chudoba).

„Škandalózne“ meno svojej dediny Žebrákovice chcel Bendeguz premenovať na *Koldusfalu* (maď. Žobrácka dedina, Žobrákovice), neskôr ju nazýval *Kolompérfalu* (= Krumpľová dedina, Krumpľovo, Krumpľovice).

Bendeguz chcel premenovať podľa vtedajšej módy všetko. Svojho spoločníka Jána Slaninu premenoval na *Gyulu Szalonnayho* (maď. *szalonna* = slanina, teda Slaninský), ale ani meno *Gyula Szalonnay* či *Gyula Szlanina* nebolo dosť vlastenecké, preto vlastenec Slanina prijal nové meno *Kolompos* (maď. *kolompos* = zvodca) a volal sa *Gyula Kolompos*. Bendeguzov sluha Štefan Drobný, samozrejme, dostal tiež nové meno *Pišta Kurtaforint* (maď. *kurta* = krátky, *forint* = zlatka, zlatník). Podvodník *Randaházi* (*Randaháza* = Trhanová) z Chalupkovho Juvelíra, plným

menom *Randaházi Sándor de eadem et in Trhanová*, si svoje „pochtivé“ meno maďarizovať ani nemusel.

Chalupka svojou satirou neobišiel ani kocúrkovské dámy. Ženu *Madlenu* (Magdalénu) Tesnošil volá *Magdolna*, dcéra sa volá Anička, ale že bola na „ercíhunku“ (výchove), vracia sa domov ako *Nanete von Tesnoschil, Náni*.

Z rodiny Nemanických (= nemá nič) pochádza panna *Trasoritka*, ktorá sa vlastne volá Uršuľa či Rebeka a po vydaji za *Frntolína* dostáva meno *Frntolínka*. Pomazalova príbuzná sa volá *Beloritka* či *Lastovička*, ďalšia zo spoločnosti je panna *Svrboritka*. *Kudrlínka* sa volá vlastne Zuzanka, Zuzka. Mená svojich hrdiniek Chalupka s nemalým nádychom ironie vysvetľuje dialógom v predhovore k veselohre *Trasoritka* takto:

Že vraj Trasoritka! „Nuž a potom?“ – To je urážlivé meno. – „A vrana, kukučka, vrabec atď. nie?“ – To je všetko inšie. – „A predsa jedno, lebo sú to tak vtáci, ako tá urážlivá Trasoritka. A či si sa Beloritku tiež hanbil vysloviť?“ – Čože ale povieš, keď sa bude v „Starúšovi“ Svrboritka spomínať? – Či vieš, čo je to? Šíp tak je ker ako trň a iná krovina. – Šípky sú jeho ovocie, a to voláme svrboritky. Prečo sa tak volajú, to si, tuším, skúsil ako chlapec.

Mená Chalupkových literárnych postáv sú brilantným výtvarom jeho ostrej satiry, ktorá narobila vo vtedajšej malomeštiackej spoločnosti toľko rozruchu práve preto, lebo triafala do čierneho. Slová *Kocúrkovo*, *Kocúrkovan*, *kocúrkovský*, *kocúrkovčina* sa stali a sú podnes symbolmi na označenie zaostalosti, malomeštiactva, vyplývajúcej z obmedzeneckej povýšenosti, velikášstva a malichernosti, s ľahostajným alebo negativistickým vzťahom k vlastnému národu.

LITERATÚRA

CHALUPKA, Ján: Bendeguz, Gyula Kolompos a Pišta Kurtaforint. Donqui-jotiáda podľa najnovšej módy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953. 239 s.

CHALUPKA, Ján: Drámy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1954. 505 s.

MAJTÁN, Milan: Kocúrkovo a kocúrkovčina. In: Kultúra slova, 1971, roč. 5, č. 6, s. 217 – 218.

NOSKOVIČ, Alexander: Ján Chalúpka, tvorca slovenskej veselohry. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1955. 181 s.

Ako sa volal Rázusov Maroško

MAJTÁN, Milan: Ako sa volal Rázusov Maroško. In: Kultúra slova, 1972, roč. 6, č. 6, s. 219 – 221.

V próze *Maroško* opísal Martin Rázus poéziu svojho detstva v lipovskej dedine *Mostice*, ležiacej tesne pri Svätom Petre Pavle (v skutočnosti Vrbica, dnes už súčasť Liptovského Mikuláša). Autor realista vynikajúcim spôsobom odpozoroval a v autorskej reči i v reči postáv majstrovsky zachytil ľudové, neúradné pomenúvanie osôb vo svojom rodnom kraji. Najlepšie to vidieť na menách *Maroška* a jeho najbližších príbuzných. Maroško, prvorodený syn Plajbásovcov, má tri mamy a dvoch otcov. Kramlíkovie (matka Marošovej mamy) – je „stará mať“. Stračkovie (otcova matka) – je „mama“. A Plajbásovie mať (Marošova mama) – je „mamka“. Otec Plajbás robí v garbiarni, otec Stračkovie (starý otec od Stračkov a Marošov starý otec) je obecným hlásnikom. Na Vyšnom konci u Kozov bývajú vpredu Haruľovci, vprostriedku Krdaňovci a vzadu Plajbásovci. Preto sa k nim volá i *do Kozov* a Plajbásovcov volajú aj *Kozovci*, Marošov otec je aj *Koza*, *ujec Kozovie*. Maroško sa teda volá aj *Maroš Kozovie*, *Plajbás Kozovie*, *Koza*, ba vykrikujú za ním aj *Koza*, *me-e-é!* a podľa známej rozprávky prilepili sa naň aj verše *Koza rohatá, do pol boka odratá, mé!* Keď dali Maroša zapísať do školy, vynorila sa otázka: *Koza, či Plajbás?* Matka ho dala zapísať s menom *Koza* s vysvetlením „veď k nám najviac len tak volajú“. Až keď Maroš končí ľudovú školu a chce ho dať do meštianky, dozvedá sa, že v matrike je zapísaný ako Plajbás, a nie Koza a že sa teda volá Plajbás, aj otec je Plajbás, aj starý otec Plajbás. O starom otcovi Stračkovie (od Stračkov, Stračkovi) sa to čitateľ priamo dozvedá iba tu, na konci knihy. Darmo Maroš vysvetľuje, že sa za meno Koza nehanbí, že koza je užitočné zviera, z ktorého chudobní ľudia žijú.

Plajbásovie rodina sa v próze *Maroško* nazýva v autorskej reči i v reči postáv pestrú mozaikou mien, modelov a typov. Schematicky možno znázorniť mená používané na označenie Maroška a jeho príbuzných takto :

(Plajbásovci) Stračkovci			(Kramlíkovci)	
otec Stračkovie starý otec od Stračkov Stračko Plajbás		mama Stračkovie		stará mať Kramlíkovie Kramlíčka
		Plajbásovci Kozovci		
Plajbás Koza otec Kozovie Plajbás Kozovie		Plajbáska Kozová mamka Kozovie Kramlíkuľa Kozovie Kramlíkuľa Mara Kramlíkuľa Mariena		
Martin Plajbás Martin Plajbás Maroško Maroš Maroš Kozovie Plajbás Kozovie Koza Koza, me-e-é!	Mišo Miško Mišianko	Janko Janičko	Matej Matejko Maťko	Ondrej Ondro Ondriško

Čitateľ si pritom ani neuvedomuje, že *Plajbás* je priezvisko starého otca Stračkovie, mamy od Stračkov a celej Plajbásovie rodiny, teda Maroškových rodičov, súrodencov i samého Maroška, *Kramlík* je priezvisko starej mamky Kramlíkovie a rodné priezvisko Marošovej mamky, *Koza* však nie je priezvisko, ale prímeno, neúradné živé meno mladých Plajbásovcov podľa mena „do domu“ a taký istý charakter má vari aj meno *Stračko*, živé meno starých Plajbásovcov. Úradné priezviská i živé prímená sa v autorskej reči i v reči postáv používajú v štandardnej spisovnej nominatívnej podobe (*Plajbás*, *Koza*, *Kozová*), ale aj v ľudových podobách vyjadrujúcich príslušnosť k manželovi (*Kramlíčka*, *Plajbáska*), k otcovi (*Kramlíkuľa*) i k celej rodine (*Kozovie*, *Kramlíkovie*, *Stračkovie*, *od Stračkov*). Rodiny sa nazývajú *Plajbásovci*, *Kozovci*, *Stračkovci*.

Obraz živého pomenúvania osôb dopĺňajú modely *Plajbás Kozovie* (otec i Maroš), *Kramlíkuľa Kozovie* (matka). Na jednotlivých modeloch a typoch mien sa plasticky, tak ako v máloktorom literárnom diele, odráža živý spôsob neúradného pomenúvania osôb na strednom Slovensku.

Z krstných mien postáv si pripomenieme aspoň ľudové podoby *Maroš*, *Maroško* (od *Martin*) a *Mišianko* (od *Michal*). Domácka podoba *Maroš* od krstného mena *Martin* sa oddávna bežne používa v Liptove a hádam práve zásluhou Rázusovho *Maroška* sa v ostatných desaťročiach dostala na Slovensku do módy a využíva sa ako domácka živá podoba nielen pri mene *Martin*, ale aj pri menách *Marián* a *Marek*, ba je tendencia pokladať meno *Maroš* za samostatné slovenské rodné (krstné) meno. Hypokoristická podoba *Mišianko* od krstného mena *Michal* je starší typ tvorenia domáckych podôb krstných mien, zachovaný napr. v priezviskách *Mišianik*, *Ďurian*, *Ďuriančík* (od *Ďuro*, *Juraj*), *Miklian* (od *Miklúš*, *Mikuláš*), *Vician*, *Viceník* (od *Vincent*) atď.

LITERATÚRA

RÁZUS, Martin: *Maroško*. 4. vyd. Zbrané spisy Martina Rázusa. Zv. 12. Martin: Matica slovenská 1948. 236 s.

Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka

MAJTÁN, Milan: Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka. In: Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 3, s. 148 – 151.

Knižka s venovaním, v ktorom sú najpodstatnejšie slová „Slatinčani Slatinčanka“, vyvolala uvažovanie o tom, ako známa slovenská spisovateľka Mária Ďuríčková, autorka, ktorú dobre poznajú najmä naše deti, vo svojej próze *Majka Tárajka* (Mladé letá 1965, 2. vyd. 1970) vyberala a tvorila vlastné mená a ako ich využila pre svoje umelecké zámery.

Autorka pochádza zo Zvolenskej Slatiny. Spisovateľské meno (pseudonym) *Ďuríčková* si zvolila z matkinho rodného priezviska. V knižke *Majka Tárajka* sa z celého spisovateľského diela M. Ďuríčkovvej najviac odráža jej slatinský pôvod. Zo slatinského prostredia je dej, zo slatinských priezvisk a prímien tvorila mená svojich postáv, z názvov zo slatinského chotára a z okolia vyberala názvy geografických objektov, nárečovými slovami spod Poľany (*obieľky, kániť sa, gajovať sa, nezgodný, odhadzovať sa, deťactvo, planec, nahotovený* a pod.) oplýva živá ľudová reč Majky Tárajky.

Na pomenovanie postáv využila M. Ďuríčková takmer napospol priezviská a prímiená zo Zvolenskej Slatiny a okolia, napr. *Lupták, Šarina, Malatinec, Brachna, Krnáč, Plavec, Maduda, Hrabáč, Kováč, Sebenský, Šmál, Krajniak, Kušnier, Hanulík, Lomaník, Krokoš, Parila, Červenák, Baťala* a pod. a bežne používané rodné mená.

Prechýlené ženské priezviská používala autorka v úradnej podobe s príponou *-ová*, napr. *Brachnová, Trocková, Lomaníková, Bobáľová, Kušnierová* a pod., častejšie však v hovorovej podobe s príponou *-ka*, napr. *Hrabáčka, Červenáčka, Lomaníčka, Krokoška, Brachnovka, Krajniáčka, Bobáľka, Sitárka, Šarinka*. Častejším používaním podôb s príponou *-ka* zdôrazňuje autorka jednak hovorovosť (Majka rozpráva dej v prvej osobe), jednak dedinské prostredie. Výnimočná je podoba z tvaru gen. pl. v cudzom mene *Líza Nandorych*. Pri pomenovaní rodiny sú podoby s príponou *-ovci*: *Šmáľovci, Krnáčovci*.

Iba funkčne, aby mohla zvýrazniť Majkine úvahy o vyberaní mena, utvorila M. Ďuríčková štylisticky príznakové priezviská *Konečník* a *Prdúsková* (priezvisko *Trcka* je bežné, i keď môže vyvolávať nežiadúce asociácie):

„Keby si ľudia mohli vyberať meno, iste by sa nikto nevolal Trcková, ako Danko Trcková, alebo Konečník, ako jeden siedmak, čo dochádza z Hájnikovej.“ Majka nahneváná potom dokladá: „Keď som ti ja Tárajka, tak ty bárs by si dostala meno Trcková alebo ... alebo Prdúsková, tak!“ (s. 10 – 11).

Problémy sú s menom samotnej Majky Tárajky:

V dedine ma zväčša volajú Majka Ľuptáčka a niektorí aj Majka Tárajka. Ľuptáčka, nech sa páči, ale Tárajka, to si vyprosím! Meno Tárajka mi vôbec nesedí, lebo ja náhodou netáram! Len niekedy čo sa trochu rozvrávam, keď je dačo strašne zaujímavé.

Ja náhodou rozprávam asi tak priemerne a vôbec netáram. Preto s menom Tárajka nesúhlasím, a kto mi tak povie, na toho sa nahnevám.

Ale chalani mi niekedy povedia ešte horšie: Kač-kač-kačica! To preto, že sa pri chôdzi kníšem. Mám čosi s bedrami. Keď si dám pozor, idem dosť rovno, ale keď si nedám pozor, tak sa kníšem.

Človeka zasypú kopou prezývok, a nevolajú ho pravým menom. Moje pravé meno je Mária Nemnicová. Mám ho aj na zošitoch aj na všetkých vysvedčeniach šiestich.

S menami sú len opletačky!

Napríklad my:

Píšeme sa Nemnicovci, a volá sa k nám do Ľuptákov.

Oco sa píše Ondrej Nemnica, mama Zuzana Nemnicová, Madlena sa píše Madlena Nemnicová a Maroš ešte nechodí do školy. Až bude chodiť, bude sa písať Martin Nemnica.

Ale strýc Martin, ockov brat, sa píše Martin Ľupták-Nemnica. Ako je to možné? (s. 7 – 9).

Máriu Nemnicovú teda v dedine volajú *Majka* (Marka) *Ľuptáčka*, aj *Majka Tárajka*, aj *Kač-kač-kačica*. Problematiku priezviska a prímena vystihla autorka veľmi presne: „Píšeme sa Nemnicovci a volá sa k nám do Ľuptákov.“ Situácia s menom sa skomplikovala, keď Maroš, najmenší Nemnica, išiel do školy a zistilo sa, že je v matrike zapísaný ako Martin Ľupták-Nemnica, lebo jeho narodenie zahlasoval strýc Martin (Martin Ľupták-Nemnica), lebo, ako hovorí Majka, „naša mama bola chorá a ocko behal za doktorom a za liekmi“. Napokon vysvitlo, že Majkinho prastarého otca Ondreja Nemnicu zabilo v hore a jeho žena s malým Jankom, neskorším Majkiným starým otcom, sa znovu vydala, tentoraz za Ľuptáka.

Majkine prezývky *Tárajka* a *Kač-kač-kačica* sú priliehavé. Veľmi plasticky a pritom detskému veku primerane a inštruktívne je v knižke spracovaná otázka živého, neúradného pomenovania osôb na slovenskej dedine.

Ako názvy obcí využila autorka chotárne názvy zo slatinského katastra. Dedina, v ktorej býva Majka Tárajka, sa volá *Gorovec*, v skutočnosti *Gorovec* je názov kopca. Druhá obec (osada) sa nazýva *Boroviny*, Majka hovorí o svojom otcovi a strýcovi, že „dvaja bratia z Gorovca si vzali dve sestry z Borovín“; je to názov osady v slatinskom chotári. Ďalšie susedné obce sa v knihe Majka Tárajka nazývajú *Črchľa* (príd. meno *črchliansky*) a *Žeravice*; v skutočnosti sú to názvy zalesnených častí slatinského chotára. *Hájniková* („siedmak, čo dochádza z Hájnikovej“) je osada patriaca susednej obci Vígľaš. Chotárne názvy *Lopatiná* (na *Lopatinej*), *Úhrady* (na *Úhrady*), *Horevodie* (po celom *Horevodí*) sú tiež zo slatinského katastra, časť *Horevodie* patrí však už dnes do katastrálneho územia obce Stožok.

Autorka si vymyslela iba jediný názov *Kraj sveta*. Ústami Majky o ňom hovorí:

Chodievali sme na snežienky, na konvalinky a niekedy v nedeľu sme zašli aj na kraj sveta. Kraj sveta je dosť ďaleko a ide sa ta do kopca. Človek ide, ide, ide a pred ním ostáva čoraz menší kúsok zeme . . . keď prejdeme i ten ostatný kúsok zeme, zjaví sa pred nami dolinka (s. 37 – 38).

Koniec sveta je tzv. hovoriaci názov, označujúci časť chotára, ktorá sa zdá byť „na samom konci“ pri horizonte.

Zo skutočných osadných názvov sa využíva iba názov *Bratislava*.

Spôsob výberu a tvorenie literárnych geografických názvov M. Ďuríčkovej celkove zodpovedá slovenskej literárnej tradícii spisovateľov-realistov, hoci u jednotlivých autorov možno zisťovať viaceré špecifické spôsoby, napr. tvorenie nových názvov pomocou typických formálnych prostriedkov (*-ice*, *-any*, *-ovce* a pod.), rozličnými zmenami hlások alebo celých skupín (*Fukanec* < *Pukanec*), rovnakou motiváciou (*Matúšová* < *Ábelová*) a pod. Skutočné názvy zodpovedajúce skutočným objektom používajú autori obyčajne v prácach cestopisného charakteru, niekedy v historickej alebo spomienkovej próze a inak obyčajne iba pri opisovaní vzdialenejších a väčších objektov (miest, vrchov, riek a i.).

V doterajšej odbornej literatúre sa jazyk a štýl M. Ďuríčkovej hodnotí vysoko (Jacko, 1970 – tam je aj ďalšia literatúra). Je pestrý, mnohovýňový, ale pritom vyvážený a veku čitateľov primeraný. V osobe autorky sa spája osobnosť spisovateľa a pedagóga. Na základe rozboru vlastných mien z Majky Tárajky možno k týmto hodnoteniam ešte dodať, že M. Ďuríčková v práci z dedinského prostredia nielen zasvätené a funkčne využila, „autentické“ osobné mená a geografické názvy, ale

majstrovsky a umelecky pôsobivo spracovala problematiku živého pomenúvania osôb na stredoslovenskej dedine.

LITERATÚRA

JACKO, Jozef: Jazyk dedinskej a mestskej mládeže v próze M. Ďuričkovej. In: Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. 9. Zv. 3. Slavistika. Red. M. Novák a kol. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 25 – 56.

MAJTÁN, Milan: Ľudové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. – 6. 11. 1970. Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Red. V. Blanár. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972, s. 170 – 181.

Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia

MAJTÁN, Milan: Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 175 – 183.

0. Predmetom literárnej onomastiky sú vlastné mená späté s dielami krásnej literatúry i ľudovej slovesnosti. Vlastné mená v literárnom diele spĺňajú okrem svojej základnej pomenovacej identifikačno/diferenciačnej funkcie viac vedľajších funkcií, slúžia napr. na umiestnenie deja v čase a v priestore, symbolické charakterizovanie pomenúvaného objektu a pod.

V štúdiách z literárnej onomastiky sa autori venujú spravidla rozboru mien literárnych hrdinov, literárnych postáv, menej pozornosti sa venuje literárnej toponymii. To azda preto, že mien postáv je v literárnom diele obyčajne viac ako názvov geografických objektov a že azda na nich možno výraznejšie uplatniť autorské zámery týkajúce sa spomínaných vedľajších funkcií.

Materiálovú základňu tejto štúdie tvorí toponymia z diel slovenských realistov z konca minulého storočia: z celého literárneho odkazu Boženy Slančíkovej Timravy, z próz zo slovenského prostredia, z bračských poviedok a románu *Dom v stráni* od Martina Kukučína, z poviedok Jozefa Gregora-Tajovského a z výberu poviedok Ľudmily Podjavorinskej, Antona Bieleka a Jána Čajaka, vydaných v Hviezdoslavovej knižnici (pozri pramene).

1. B. Slančíková Timrava tvorila mená (priezviská, prímená, prezývky) svojich literárnych hrdinov z bežných novohradských priezvisk a prezývok hláskovými obmenami, prešmyknutím alebo inou adaptáciou a iba zriedka z voľnej fantázie (Noge, 1956, s. 261). Názvy obcí tvorila podobne. Dej takmer všetkých poviedok je situovaný do novohradskej slovenskej dediny, a tak z celého kontextu poviedky nie je obyčajne ťažko identifikovať, o ktorú obec ide.

Tak napr. *obec Poľanská* I/6, I/11, *Polievec* IV/1, *Hagarovo* III/2, *Pohorie* VI/4 a i. sú Timravine názvy pre Polichno; A. I/6, II/1, *Matúšová* IV/2, *Libová* IV/1, *Jablkovka* VI/4 a i. sú názvy Ábelovej (nár. *Jabelová*). Názvy *Devište* III/2, *Metlišťe* III/2, VI/4, *Metlisko* III/2, *Nádejište* VI/6, *Nederka* VII/4 pomenúvajú Nedelište; *Buľa* III/2, *Buleves* III/2, *Šul'kovo*

VI/1 označujú Šuľu; *Kropačka* III/2 je Madačka, *Tubár* I/11 Tuhár, *Mikynčice* II/1 Rykynčice, *Lavice* II/6 sú Levice a pod. Lučenec má v Timraviniých poviedkach názvy *Lúčkovo* II/1, *Lupkanec* II/3, *Lúčanka* VI/4; Modrý Kameň má názvy *Hrad* VI/4, *Zámok* VI/6, *Kameň* II/7. V miestnom úze sa Modrý Kameň naozaj volá *Hrad*, názov *Modrý Kameň* vznikol pravdepodobne prekladom maďarskej podoby *Kékkő* (= modrý kameň).

V novele *Skúsenosť* II/7 nazvala Timrava Dolný Kubín *Ďurčinom* a iba J. Škultéty (s jej súhlasom) ho zmenil na *Vodňany* vtedy, keď zmenil aj mená *Kvetoslav* (Hviezdoslav) na *Javor*, *Vítovský*, *Vitrovský* (Mitrovský) na *Hurta* a i., aby sa aspoň trochu zotrela úzka spojitosť so životnou predlohou (Kusý, 1956, s. 408). Martin má v novele názov *Michal*, Leštiny (?) *Breziny*.

Názvy slovenských obcí a miest v literárnom diele Timravy sú tieto:

A. (do A., v panstve A.) I/6, II/1, *Ambrovo* (z Ambrova) III/3, B. (do mesta B.) I/9, II/3, *Babuľková* IV/3, *Babušinec* III/3, *Bartalovo* (na Bartalove) II/4, *Bilinkovo* (na Bilinkove) IV/4, *Brančovo* (z Brančova) II/9, *Brezina* (na brezinské lazy) II/5, *Breziny* II/7, *Búďová* IV/8, *Bukovec* II/2, *Buľa/Buleves* (na Buľu, na Bulevsi) III/2, *Detva* VI/4, *Devište* II/2, *Dolné Borovice* II/5, *Dolné Močidlo* III/3, *Drakovo* II/16, *Dubice* III/3, *Dubová/Dubovo* II/3, *Dúbravka* VI/2, *Ďurčín/Vodňany* II/7, *Ďurčinovo* (kňaz Ďurčinovský) II/3, *Gajdor* II/6, *Gál* (v Gále) III/1, *Gradiška* IV/7, *Gregorovo* (z Gregorova) II/3, *Hagarovo* (na Hagarove) III/2, *Halič* II/7, *Horné Borovice* II/5, *Horné Močidlo* III/3, *Hrablice* VI/2, *Hrad* (na Hrade bude jarmok) VI/4, *Hríbovo* (z Hríbová) II/1, *Chmelovo* II/13, *Jablkovka* VI/4, *Jakubová/Marková* IV/2, *Javorčina* IV/7, *Kameň* II/7, *Kiapešovo* (z Kiapešova) II/7, *Kopčany* VI/6, *Kropačka* III/2, *Lavice* II/6, *Lazany* III/2, *Lazovany* III/2, *Lebovo* III/2, *Lehota* II/7, *Letkovce* VI/4, *Libová* IV/1, *Lipovka* IV/2, *Lubočka* VI/1, *Luboreč* (? – Ľuborčiansku nôtu) IV/5, *Lúčanka* VI/4, *Lúčkovo* (v Lúčkove) II/1, *Lupkanec* II/3, *Makovo* (z Makova) II/16, *Malinovec* (s Malinovčanmi) IV/1, *Marková Jakubová* IV/2, *Markovec* II/6, *Maťovo* (do Maťova) II/1, *Matúšová/Matúšovo* (v Matúšovej, v Matúšove) III/2, *Melčice* (z melčickej cirkvi) VI/4, *Metlište/Metlisko* III/2, VI/4, *Michal* II/7, *Mikynčice* II/1, *Mišová* IV/3, *Močidlany* (z Močidlían) VI/6, *Mokrý Lúka* II/7, *Mraková* II/17, *Mravčany* II/3, *Mrázovo* II/3, *Mrenkovo* III/2, *Nadejište* VI/6, *Nederka* VII/4, *Opatovce* III/3, *Orešná/Orešné* (v dedine Orešnej, po dedine Orešnom) VI/5, P. II/2, *Pechová* II/9, *Pieskovec* VI/2, *Pliešovce* (Pliešovčan) IV/7, VI/4, *Podjavorie* IV/3, *Podkovce* (z Podkoviec) II/2, *Podkovec* (z Podkovca) II/6, *Pohorie* VI/4, *Poľanská* (obec Poľanská) I/6, I/2, *Polievec* (z Polievca) IV/1, *Potôčok*

VI/6, *Pracovka/Prekážka* IV/2, *Prachovo* (z Prachova) VI/3, *Praporie* III/1, *Prekážka/Pracovka* IV/2, *Priekopa* VI/2, *R.* (v tom *R.*) VI/4, *Rakovo* (stanica Rakovská) II/7, *Rákytie* IV/4, *Repková* II/3, *Ružovka* IV/1, *Sobota* I/11, V/7, *Struhársko* II/16, *Suchárovo* IV/7, *Sujovo* (zo Sujova) II/1, Š. II/9, *Šuchovo* (zo Šuchova) II/5, *Šuľkovo* (na Šuľkove) VI/1, *Švetice* II/7, *Tanovo* (na stanicu tanovskú) II/1, *Tubár* II/11, *Turievka* VII/6, *Turkovka* VI/5, *Uhorské* (Uhorčianka) VI/1, *Vodňany/Ďurčín* II/7, *Zámok* VI/6, *Zástava* III/2, *Zvolen* (Zvolenčan) V/4.

Názvov častí chotára je v Timravíných prózach oveľa menej. Takmer všetky sú vzaté z polichnianskeho katastra. Napr. *Bane* (na Baniach) IV/7, *Za brezím* (za Brezia) I/17, *Dolinky* VI/1, *Krajný laz* IV/7, *Krátke* (do Krátkeho) I/8, *Mačí zámok* IV/7, *Makovište* (za makovište) I/1, I/16, *Močiar* (na Močiari) II/7, *Za osičím* (za Osičie) IV/5, *Za vrchom* (Za vrch) I/16, IV/7, *Záhumnice* (za záhumnicou) V/7, *Žiar* I/9, IV/5, VI/5.

Niektoré názvy sú zmenené, napr. *Osika* (za Osikou) IV/7 je podľa chotárneho názvu *Za osičím*, *Za skaliskom* (za Skalisko) III/3 podľa skutočného názvu *Za skálím*, *Zjarčovo* (na Zjarčove) V/7 hádam podľa názvu *Zberčovo*. Názov *Kňazovo* (na Kňazovom) V/1 v polichnianskom chotári nie je, ale je tam názov *Farské* a v ábelovskom chotári je *Kňazova stráňa*; pri tvorení názvov *Úbočina* IV/9 a *Úbočie* V/7 mohol poslúžiť ako vzor názov *Úboč* z katastra susednej obce Madačka. Vymyslené sú názvy *Hrkálkovo* (pole na vŕšku Hrkálkovo zvanom, pole na Hrkálkovom) IV/1 a *Lampošovo* (jarky pri Lampošove za dedinou) I/14. Vymyslené sú aj názvy *Červená dolina* VI/4, *Janovská dolina*, *Markovská dolina* a *Šútovská dolina* VI/6.

2. M. Kukučín vytvoril vo svojich krátkych prózach zo slovenského prostredia viac ako sto názvov obcí. Tvoril ich tak, že využil existujúce formálne prostriedky charakteristické pre slovenské osadné názvy (napr. prípony *-any*, *-ice*, *-ov*, *-in*, *-ovce* a pod.). Niektoré názvy sa na Slovensku vyskytujú, napr. *Lehota* V/5, *Poloma* VI/1, *Motešice* IV/1, V/1, VI/6, *Podkonice* IV/7 a pod., ale podľa celého kontextu poviedky nemožno dej lokalizovať do konkrétnej obce; v niektorých prípadoch vidno, že sú to iba trochu „upravené“ existujúce názvy, napr. *Hačkov* (Žaškov) a *Podbrežie* (Zábrež) III/2, *Kurany* (Turany), *Plačany* (Kľačany), *Kyptov* (Liptov) V/11 a pod.

Takýto spôsob tvorenia názvov autor osobitne využil v poviedke *Mišo* V/2 z juhoslovenského prostredia. Námet na ňu získal Kukučín u Juraja Slávika na Almáši (Jabloňovce, okr. Levice). V poviedke *Mišo*

niet vymyslených zemepisných názvov, sú to všetko názvy okolitých obcí s drobnými obmenami niektorých hlások: *Jablonice* (Almáš, od r. 1944 Jabloňovce – Kukučín utvoril tento názov prekladom maď. *ál-más* = jablkový), *Blatovce* (Bátovce), *Fúria* (Kúria, dom č. 17 v Bátovciach), *Behunice* (Bohunice), *Mečenice* (Pečenice), *Fukanec* (Pukanec; fukanský kočiš), *Vrženice* (Drženice), *Lemberovce* (Žemberovce). V bibliografických poznámkach a vysvetlivkách k poviedke (Prídavková, 1959, s. 483) sa iste iba nedopatrením uvádza, že *Behunice* sú Levice. V skutočnosti ide o obec Bohunice ležiacu od Jabloňoviec na sever za kopcom Vinská, v ktorej sa nachádza kaštieľ barónskej rodiny Nyáryovskej. Porov. aj v texte poviedky: „Ozaj múdre, že na tej Vinckej rastie dubina! Jabloničania by sa ináč krbáľali až do Behuníc, barónovi do parku.“ Potvrďuje to napokon aj spôsob tvorenia všetkých zemepisných názvov v tejto poviedke.

Skratkové názvy použil Kukučín iba výnimočne v novele *Mladé letá* IV/1 popri celom rade skutočných názvov a vymyslených názvov *Jatková* (Ratková) a *Motišovce* (Hostišovce). Sú to Z. (Zdychava, vlastne Ratkovská Zdychava), P. (Polom?) a F. (Filiar?). Skratkový charakter majú aj názvy *Ixdorf* a *Zetmark* (Kežmarok?) II/12.

Iný špecifický spôsob tvorenia je v satirickej poviedke *Teľa* (Rukopisy) VII/8. Hovorí sa v nej o ostrove *Ykavols* (odzadu čítané Slováky), nachádzajúcim sa v Jadranskom mori, na ktorom sú mestá X., *Nitram* (Martin) a *Šálukim* (Mikuláš).

Názvy slovenských miest a obcí v literárnom diele M. Kukučina sú tieto:

Adamovce II/1, *Behunice* V/2, *Blatovce* V/2, *Brehovice* III/5, *Brunovany* IV/10, *Bystré* (v Bystrom) I/4, *Čepiarovce* II/1, *Čertova Mater Komjatná* V/12, *Dobrovník* V/9, *Dohnalovo* (z Dohnalova) III/4, *Domaniče* IV/3, *Dunajec* IV/3, *Fukanec* (fukanský kočiš) V/2, *Gajdel/Chlastava* V/12, *Gajdel* IV/6, *Hačkov* (v Hačkove) III/2, *Horica* I/9, V/6, *Hustovka* III/10, *Chlastava/Gajdel* V/12, *Chlebany* I/11, *Chochoľovo* (z Chochoľova) IV/3, *Ixdorf* II/12, *Jablonice* V/2, *Jatková* IV/1, *Jazerné* III/7, *Kameňany* IV/3, V/1, *Klepár* I/5, V/6, *Komjatná/Čertova Mater* V/12, *Konopany* IV/2, *Koprcany/Lazany* V/12, *Košice* IV/10, *Kúdeľany* II/3, *Kurany* V/11, *Kútovo* (do Kútova) II/2, *Kveľany* I/9, *Kyptov* (do Kyptova) V/11, *Ladíková* III/10, *Lazany/Koprcany* V/12, *Lehota* V/5, *Lehôtka* III/4, *Lemberovce* V/2, *Lenovec* II/9, *Letár* II/5, *Letopolie* I/9, *Lojnica* V/11, *Lokca* V/3, *Lokšany* IV/5, *Lomnica* V/7, *Lučenec* III/3, *Ludrová* V/4, *Lupkanová* I/10, *Lyžičany* I/1, *Malatiná/Trhanová* V/12, *Mečenice* V/2, *Medovce* II/3,

Mechanovo (v *Mechanove*) II/8, *Mičiná* (od *Mičincov*) IV/8, *Motešice* IV/1, V/6, *Motišovce* IV/1, *Mrhanovo* II/1, *Mýto* (krčma na *Mýte*) IV/5, *Nehanová/Nehanovce* III/9, *Nehladice* I/2, *Nemanice* III/5, III/8, *Neradi-ce* II/8, *Nitky* III/5, *Nitram* (v *Nitrane*) VII/8, *Nižné* (do *Nižného*) I/2, *Niž-né Sedlárovce* III/10, *Ondrašová* IV/9, V/7, *Osada* V/4, *Otrubovce* II/5, *Páperovo* (v *Páperove*) II/5, *Pastúchov* (z *Pastúchova*) V/1, *Pazderany* I/2, *Pitvorník* II/1, *Plačany* V/11, *Plesnivec* II/6, *Podbrežie* III/2, *Podháj* IV/4, *Podhradie* IV/3, *Podkobyľany* V/11, *Podkonice* (na *podkonickom bále*) IV/7, *Poloma* V/1, *Poruba* III/4, IV/10, *Potočany* IV/3, *Povážna* V/9, *Pučov* II/1, V/8, *Radostovo* (do *Radostova*) III/8, *Rapčice* I/9, *Ráz-toky* I/7, V/6, *Riečany* III/12, *Rybník* V/3, *Savice* III/10, *Skálnik* V/4, *Stratené Hory* V/6, *Strečany* V/4, V/6, *Studené/Studená* V/4, *Svätý Jakub/Jakub* V/9, *Svätý Tomáš* IV/3, *Šálukim* (v *Šálukime*) VII/8, *Škulín* III/8, *Šútovo* V/12, *Topoľany* III/3, *Trapiar* II/2, *Trhanová/Malatiná* V/12, *Truh-lárovce* II/6, *Tvarožník* II/5, *Umrá Lehota* III/2, *Vetornice* IV/6, *Vitanovo* V/4, *Vrženice* V/2, *Zahrabovie* V/1, *Záhorie* II/7, IV/1, *Zámostie* IV/3, *Zeman-Lehota* IV/2, *Zetmark* II/12, *Zobice* III/10, *Žabany* V/7, *Žitanec* I/11.

Skutočné názvy obcí použil Kukučín okrem malých výnimiek, napr. *Prešpork* (z *Prešporku*) V/3, *Rimasieč* (do *Rimasieča*) V/7, *Vrícko* V/12, *Svätý Kríž* V/7 a pod., iba v poviedke cestopisného charakteru *Úvod k vakáciám* III/9 a v novele *Mladé letá* IV/1. Popri skutočných názvoch však aj tu použil vymyslené názvy *Nehanová/Nehanovce* III/9, *Jatková* (Ratková?) IV/1, *Motišovce* (Hostišovce?) IV/1. Okrem toho sú skutočné názvy vo frázach, ako napr. prídete rovno do *lavy* (do väzenia) alebo na šibenicu V/11; večer mu bol nesmierne dlhý; nemal konca ako *Gajdel'* (od roku 1948 *Kľačno*, okr. *Prievidza*) IV/6; v *Pucove* siali soľ a zišla žihľava V/8. V pomenovaní *mytošínsky salaš* IV/3 je názov samoty *Mitošiny* v obci *Bešeňová*, okr. *Liptovský Mikuláš*.

Terénnych názvov je v Kukučínových poviedkach pomerne málo. Niektoré autor utvoril sám, napr. názov vrchu *Bacúch* II/5 podľa názvu horehronskej obce, vrchu *Urec* V/11 podľa názvu *Šturec*, *Bôceje laz* (pod *Bôceje Laz*) V/2, *Brežkovie dolina* III/3, *Pustý mlyn* IV/5, *Pod jamku* V/7, *Rázputie* (pri *Rázputí*) II/10. Využil však aj oravské chotárne názvy, ktoré poznal z detstva v názvoch *Borovina* (pod *Borovinou*) III/1 (v *jasenovskom* chotári je *Borovina*, aj *Pod Borovinou*), *Drapáč* (pod *Drapáčom*) II/11 (tiež hora v *jasenovskom* chotári), *Horekoncová* (na tej *horekoncovej* tešlici, na *horekoncovej*) I/11, V/7 (známe z chotárov obcí *Kňažia*, *Malý Bysterec* – časť *Dolného Kubína* – a *Zázrivá*), *Medzi skalky* V/7 (*Medziskalky* v *jasenovskom* chotári), *Skalka* (pod

Skalkou) I/11 (na Orave časté), *Viechy* (vo Viechach) I/9, III/3 (v jasenovskom chotári). Názov *Vincká* V/2 je zmenený skutočný názov *Vinská* z katastra obce Jabloňovce v okrese Levice, kde sa odohráva aj dej poviedky.

Zo známych geografických názvov využil Kukučín názvy *Váh* III/11, IV/3, IV/4, *Dunaj* IV/4, *Kriváň* II/5, *Vysoké Tatry* I/7. Niekoľko ďalších názvov (potoky *Muránka*, *Zdychavianka*, vrch *Diel*, *Skalka*) je v spomenutých prózach *Úvod k vakáciám* III/9 a *Mladé letá* IV/1.

Z Kukučínovho pobytu v Selciach na Brači máme niekoľko poviedok a román *Dom v stráni*. V týchto prózach na rozdiel od poviedok zo slovenského prostredia netvoril geografické názvy sám, ale prevzal existujúce bračské toponymá a v chorvátskej podobe alebo istým spôsobom adaptované ich použil v slovenskom kontexte.

Doložené sú aj názvy bračských obcí *Postira* (postirské dievčatá) VII/8, *Pučišća* (na *Pučišću*) VII/8, *Humac/Chumac* VII/7, VII/8 (*Gõrnji Hümăc*) a celý rad ďalších osadných názvov, ako *Pola/Pulj* VII/2, VII/6, *Šibenik/Šibenik* VII/6, VII/8, *Hraste* VII/6, *Zadar* VII/8, *Kotor* VII/5, *Podol* IX, *Delnica* IX, *Ogulin* IX, *Novigrad* IX, *Počivalo* VII/6, *Koprivica* VII/8, *Letice* VII/8, *Záhreb* IX a pod., i názvov väčších oblastí, ako sú *Prímorie* VII/4, VII/6, IX, *Zagorie* (kraj severne od Záhrebu) VII/4, VII/6, IX *Dalmácia* IX, *Bánovina* VII/2, IX, krajín ako *Croatia*, *Srbia* IX, *Turecká* VII/3, *Tudešká*, *Bemská* VII/5 (Nemecko, Čechy) a pod.

Terénne názvy sú väčšinou z katastra obce Selca, napr. *Grabovik* (stráž Grabovika, stráž pod Grabovikom, pod Grabovikom) IX (*Grăbovik*), *Bili kamik* IX (*Bîli kămik*), *Buničke prodolce* (do Buničských prodolcov) IX (*Bŭnjička prodôca*), *Kopičia hlava* IX (*Kôpića glăvă*), *Rašeljača* (do Rašeljaču, pod Rašeljaču, na Rašeljači) IX (*Rašējače*), *Rujnik* (pod Rujnikom) VII/8 (*Rûjnik*), sv. *Toma* (k sv. Tomemu) VII/7 (*Svêti Tòma*), potom zo susedných obcí *Dolčine* IX (Kukučín ju uvádza ako názov obce – prístavu, ale názvy *Dôčine* sú z katastrov obcí Selca – nie je na pobreží – a Sumartin), *Konica* IX (Kukučín uvádza ako názov obce, ale názov *Konjic* je z katastra obce Sumartin), *Gradine* (bralá neďalekých Gradín) IX (*Grădîna* v katastri obce Sumartin), *predhorie sv. Spiridiona* VII/3 (*Svêti Špirijûn* v katastri obce Sumartin), *predhorie sv. Nikolu* VII/8 (*Svêti Nikôla* v katastri obce Sumartin), *Mirine* a *Prodolca* (v Prodolcoch) VII/8 (*Mirîne*, *Prodôlca* v katastri obce Murvica), ďalej *predhorie sv. Roka* IX (*Svêti Ròk* v katastroch obcí Supetar a Sutivan), *Gradišća* (okolo Gradišt') VII/7 (*Gračišće* v katastri obce Novo Selo), *Plaža* (do Pláže, v Pláži) VII/7, VII/8 (*Plăža* v katastri obce Bobovišće).

Z bračskej toponymie je tu ďalej *predhorie sv. Jurja* (aj *punta sv. Jurja*) VII/3 (*Světi Jůraj* je v katastroch obcí Splitska a Nerežišća), *Za-stražišće* (pod *Zastražišće*) IX (názov *Strazišće* je z obcí Škrip, Splitska, Milna).

Z pevniny je názov vrchu *Planina* VII/2, VII/4, IX, (vymyslený; utvorený z apel. *planina* = vrch), názov rieky *Neretva* VII/6, názov sv. *Just* (predhorie sv. *Justa/Jušta* *Đušta*) VII/4, IX, *Ogulinské hory* VII/6; neidentifikovali sme názvy *Klánce* VII/5, *Sukovac* VII/2 a *U udolcu* VII/1.

3. J. Gregor-Tajovský vo svojich poviedkach veľa zemepisných názvov neutvoril. Dej mnohých z nich nie je názvom obce územne vymedzený, v niektorých sa spomínajú mestá *Martin* I/17, I/25, I/33, II/2, *Žilina* I/5, I/33, II/11, *Banská Bystrica/Bystrica* I/8, I/17, I/30, *Ružomberok* I/28, *Vrútky* I/33, *Lučenec* I/3, I/8, I/17, *Trnava* I/6, II/22, *Leopoldov/Leopold* I/31, II/5, II/6, *Ilava* I/4, *Čadca* I/27, *Mesto/Kysucké Nové Mesto* II/11, *Prešov* II/18, *Detva* I/29, II/11, *Turček* I/33, *Kriváň* I/8, *Turany*, *Krpeľany*, *Šútovo*, *Sklabiňa* I/26, *Teplice* (asi Sklené Teplice) I/28, II/2, *Tomčany* II/11. Niekedy si vypomohol skratkami, napr. *O ...* (Oščadnica) II/11, *K ...* (Korňa) II/11, *mesto Č.* (Čadca) II/20, *dedinka Z.* (Zborov?) II/20, *Ž.* (Žilina) II/21, *šarišská obec N.* II/27, *dedina N.* II/16, *mesto N.* II/29, *mestečko N.* II/24, *väčšie slovenské mesto P.* (Prešov?) II/26. Sám tvoril názvy iba zriedka, napr. názvy obcí *Krpcov* I/10, *Hladovice* I/14, *Zubrov* I/17, *Mocniny* I/25, *Jelšavka* II/2, *Tesné* (do Tesného) II/14, *Korytovce* II/22, *Hôrky* II/23, II/25, II/26, *Závodie* II/29.

Terénne názvy Tajovský využil vo svojich krátkych prózach iba výnimočne, napr. *Predný krč* I/27, *Žiar* II/3, *Závoz* I/33, potom *Štrbské pleso* II/24, *Popradské pleso* II/24, *Váh* I/26, I/28, *Hron* II/2, *Revúca* I/28, *Kriváň* II/24.

4. A. Bielek vo svojich prózach použil skutočne existujúce názvy obcí a osád z okolia Starej Bystrice, kde vyrástol, napr. *Stará Bystrica/Stará Dedina*, *Nová Bystrica/Nová Dolina*, *Mesto* (Kysucké Nové Mesto), *Zborov*, *Lutiše*, *Vadičov*, *Lysica*, *Terchová*, *Zázrivá*, *Belá*, *Povina*, *Lodno*, *Lieskovec* (Kysucký Lieskovec), *Lány*, *Blatá* (osady Starej Bystrice) a pod. Aj názvy vrchov, dolín, potokov atď. použil podľa skutočnosti, napr. *Krasotín*, *Korcháň*, *Kýčera*, *Rača*, *Kozia skala*, *Senkov*, *Čierny Bobovec*, *Čierna Lutiša*, *Solisko*, *Kozácka poľana*, *Hlboký potok*, *Čierny potok* a pod. Iba výnimočne si názvy obcí utvoril sám, napr. *Hla-tín* 1, *Hrabín* 3.

5. L. Podjavorinská situovala dej svojich poviedok pod rodnú Javorinu. Okrem určenia *Pod Javorinou* 1,6 vytvorila iba niekoľko názvov podľa existujúcich modelov. Sú to názvy *Orechov* (z Orechova), *Kabanice* (rich-tár kabanický) 5, *Drieňová*, *Bezová* (na bezovskej veži) a *Lehotka* 6.

6. J. Čajak sa vo viacerých poviedkach vracia z Dolnej zeme na rodné Slovensko. Názvy obcí tvoril sám, napr. *Jedľov* 1, *Kamenná* 1, *Pltná* 4, *Polná* 4, *Skalné* 4, *Poňatá* 2, *Drienok* 2, *Hostovce* 2; z nich *Drienok* je iste obec Rybník v okrese Rimavská Sobota, v ktorej katastri sú v poviedke spomínané zrúcaniny Drienockého hradu, *Hostovce* je iste neďaleká obec Hostišovce. V poviedke *Vtáčie hniezdo* 4 si autor ako dolnozemský učiteľ zaspomínal na niekdajšie svoje výlety po Liptove a po Gemer i v tomto opise použil skutočne existujúce názvy:

Pomaly začali sa pred mojím duševným zrakom pohybovať obrazy mojich výletov. Tu sa mi vynoril *Kriváň* s prívetivým *Podbanským*, kde som dakedy v spoločnosti starého Harmana a Horváta, chýrečných to naširoko a ďaleko poľovníkov, nejednu krásnu chvíľu zažil a neraz som si podskočil, keď mi obaja podvečer zahrali na citarách a pritom si i oni kedy-tedy zakresali a zavýskali bohatierskym výskokom. Potom vynorili sa mi *Rysy*, za nimi *Kráľova Hoľa*, *Ďumbier*, *Salatin*, *Choč* – a to drahé, nie vysoké, no zavalité a na vrchu krásne *Tírstie*, z ktorého vidíš všetko ani na obrázku: i *Kráľovu hoľu* i *Tatry* i *Muráň*, slávny i utešený *Kohút* so *Železníkom* i v diaľke sa modrajúcu *Matru* s *Bikom* i ten drahý, no zakliaty *Gemer*, po ktorého dolinách som tak mnoho ráz chodieval, tak mnoho radosti zažil najmä v *Sirku*. Tento sa ti ukáže tak blízko, len rukou dočiahnuť. Z druhej strany podo mnou červenie sa červenodachá vežička skromného chrámu *píľanského* a pri ňom tá milá prítulná fara. Ďalej zase belie sa *Tisovec* s krásnym chrámom pod divokrásnou *Hradovou*.

Pravda, ostatné názvy v tejto poviedke (*Pitná*, *Polná*, *Skalné*) sú vymyslené.

ZÁVER

Toponymia z literárneho odkazu šiestich slovenských spisovateľov realistov predstavuje materiál, ktorý možno dobre využiť na rozbor, porovnanie aj isté zovšeobecnenie.

Názvy osídlených i neosídlených geografických objektov v literárnom diele, podobne ako mená literárnych hrdinov i jednotlivé pomenúvacie modely a typy tvoria autori väčšinou sami, a hoci berú vzory zo skutočnosti, predsa im dávajú ako celému dielu pečať svojej spisovateľ-

skej osobnosti a podrobujú ich svojim umeleckým zámerom. Charakter tohto tvorenia závisí od špecifiky literárneho diela, od žánru, spracúvanej tematiky, od tvorivej metódy spisovateľa, prostredia a pod.

Autor obyčajne použije taký názov, ktorý nedovolí čitateľovi presne stotožniť opisovanú skutočnosť s jej umeleckým stvárnením v literárnom diele. Skutočné názvy (okrem prác cestopisného charakteru) spomínaní autori používajú obyčajne iba pri opisovaní vzdialenejších alebo v epizódach využitých objektov, inak sa im radšej vyhnú opisom apelatívneho charakteru.

Názvy obcí slovenskí realisti Kukučín, Timrava i ostatní tvorili, Tajovský sa pomenovaniu vlastným menom často vyhol. Kukučín i Čajak uprednostňovali voľné tvorenie podľa slovotvorných postupov bežných v slovenskej toponymii, Timrava zasa tvorila názvy najmä zo skutočných názvov obcí, v ktorých sa dej odohrával, nejakou zmenou, výmenou alebo zámenou hlások (skupín hlások).

Výnimkou je tu literárne dielo A. Bieleka, ktorý takmer dôsledne používal skutočné názvy, a z Kukučínovej tvorby práce z bračského prostredia, v ktorých slovenský čitateľ nemal možnosť naturalisticky stotožňovať skutočnosť s literárnym útvarom.

Tzv. „hovoriace názvy“ sú v našej realistickej literatúre zriedkavejšie, vyskytujú sa najmä v humoristicky alebo satiricky ladených prácach. Stačí spomenúť Chalupkovo a Záhorského *Kocúrkovo*, Chalupkove *Chudobice*, *Hladovice*, *Žebrákovice*, Hurbanove *Bruchoslavice*, Kukučínove *Domanice*, *Chlastavu*, *Korpcany*, *Mrhanovo*, Tajovského *Hladovice*, *Krpecov* a pod. Podobné asociácie, pravda, môže mať čitateľ aj z iných názvov, napr. Timravino *Drúkovo*, Kukučínov *Trapiar*, tak ako ich má niekedy používateľ skutočnej, neliterárnej slovenskej toponymie (napr. *Bezdedov*, *Domaniky*, *Rykynčice*).

Terénne názvy, najmä názvy menších objektov (chotárne názvy) spisovatelia realisti zvyčajne sami netvorili, využívajú existujúce názvy. Timrava takmer všetky prevzala z polichnianskeho katastra, Kukučín v poviedkach zo slovenského prostredia hodne z jasenovského chotára, v próze z bračského prostredia z katastra obce Selca a z katastrov susedných obcí. Menšia „tvorivosť“ spisovateľov súvisí azda s tým, že terénne názvy nemajú toľko a takých výrazných formálnych prostriedkov ako osadné názvy.

PRAMENE

BIELEK, Anton: Obrázky z hôr. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957 (Hviezdoslavova knižnica, zv. 37). 306 s.

1. Bože môj, otče môj..., 2. Obrázky z prázdnin, 3. Na salaši, 4. Kopáč pokladov, 5. Na vysokých horách, 6. Z dôb utrpenia, 7. Rozprávka z Poľany

ČAJAK, Ján: Z povinnosti. Hviezdoslavova knižnica. Zv. 35. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956. 293 s.

1. Predaj hory, 2. Z povinnosti, 3. Vohľady, 4. Vtáče hniezdo, 5. Cholera

KUKUČÍN, Martin: Dielo I. – V., VII., IX. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956 – 1961.

I. 1. Na hradskej ceste, 2. Čas tratí – čas platí, 3. Na jarmok, 4. Dedinský jarmok, 5. Na Ondreja, 6. Máje, 7. Pán majster Obšívaj, 8. Hody, 9. Susedia, 10. Hajtman, 11. Obecné trampoty

II. 1. Rysavá jalovica, 2. Panský hájnik, 3. Z teplého hniezda, 4. Na svitaní, 5. Pozor na čižmy, 6. Ako sa kopú poklady, 7. Veľkou lyžicou, 8. Sviatočné dумы, 9. Neprebudený, 10. O Michale, 11. Tri roje cez deň, 12. Spod školského prachu

III. 1. Na prielohu, 2. Visítatio canonica, 3. Na obecnom salaši, 4. Z našej hradskej, 5. Na stanici, 6. Tiene i svetlo, 7. Dedina v noci, 8. Preháňanky, 9. Úvod k vakáciám, 10. Za ženou, 11. Pred skúškou, 12. Drotárove Vianoce

IV. 1. Mladé letá, 2. Vianočné oblátky, 3. Keď báčik z Chochoľova umrie, 4. Prečo Adam Chvojka spáva teraz už doma, 5. Pod vládou ženy, 6. Dedinský román, 7. Na podkonickom bále, 8. Zakáša – darmo je!, 9. Regrúti, 10. Keď bol Matej malý

V. 1. Dve cesty, 2. Mišo, 3. Tichá voda, 4. „Nie milí, nie drahí“, 5. Koniec a začiatok, 6. Po deviatich rokoch, 7. Dies irae, 8. Rohy, 9. Do školy, 10. Poza školu, 11. Zo stupňa na stupeň, 12. Výlety, 13. Prechádzka po Vikolíne

VII. 1. Prvá zvada, 2. Svadba, 3. Parník, 4. Štedrý deň, 5. Baldo et Comp., 6. Mišo II., 7. Z lovcových zápiskov, 8. Rukopisy

IX. Dom v stráni

PODJAVORINSKÁ, Ľudmila: V otroctve. Hviezdoslavova knižnica. Zv. 25. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1954. 211 s.

1. Žena, 2. Ondráš, 3. Nad hrobom, 4. V otroctve, 5. Sokovia, 6. Pod svetlom

GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef: Dielo I. – II. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953.

I. 1. Do konca, 2. Mátoha, 3. Pastierča, 4. Čo ho zabilo? 5. Úžerník, 6. Zajac, 7. Žliebky, 8. Potrestaný úmysel, 9. Maco Mlieč, 10. Dve školy, 11. Smädní, 12. Apoliena, 13. Zuza, 14. „Kšo, kšo!“ alebo „Kto má škodu, má aj posmech“, 15. ... Aby odvykaly, 16. Mládenci, 17. Nové časy, 18. Predmluva, 19. Hnevnik, 20. Zrušil slovo, 21. Bojko, 22. Po devätnást, 23. „Starý...“, 24. Až do smrti, 25. Korťeš, 26. Volebné spomienky na Andreja Halašu, 27. Tajní boháči, 28. Do kúpeľa, 29. Domov!, 30. Prvé hodinky, 31. Ondrej, 32. Susedovo prasa, 33. Čadčan

II. 1. Mamka Pôstková, 2. Zaháľáč, 3. Horký chlieb, 4. Robotná knižka, 5. Spokojní, 6. Stratená statočnosť, 7. Janko Mráz, 8. Na chlieb, 9. Majster Běčko, 10. Pomník, 11. Kosec Môcik, 12. Štedrý večer, 14. Za tristo, 15. Zakrývame sa, 16. Pavúkovci, 17. List, 18. Ťažký boj, 19. Umrel Tomášik, 20. Na hodoch, 21. Pani urodzená, 22. Vypadly z hniezda, 23. Počiatok konca, 24. Rodný dom, 25. Strminou, 26. Pán syn, 27. Dvanásť duší, 28. Našiel sa, 29. Mišo

SLANČÍKOVÁ TIMRAVA, Božena.: Zbrané spisy I. – VII. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1955 – 1959

I. 1. Za koho íť?, 2. Darmo, 3. Kandidát ženby, 4. Bude dačo, 5. Na Jurkovej svadbe, 6. Prísazný, 7. Zvrchovaný čas, 8. Katera, 9. Ľudovít Šípka, 10. Duno, 11. Príbuzná, 12. Na Ondreja, 13. Pomocník, 14. Ondro Karman, 15. Sluhove trpkosti, 16. Na jednom dvore, 17. Pódi.

II. 1. Ťažké položenie, 2. Tak je darmo..., 3. Pozde, 4. Nemilí, 5. Boj, 6. Bál, 7. Skúsenosť

III. 1. Veľký majster, 2. Bez hrdosti, 3. Veľké šťastie

IV. 1. Tá zem vábna, 2. Pád Jana Hrkalu, 3. Marino súženie, 4. Márnosť všetko, 5. Ondro Hlonzo, 6. Mylná cesta, 7. V predvečer, 8. Víťazstvo, 9. Žiadna radosť

V. 1. V ktorú stranu?, 2. Strašný koniec, 3. U Kanátov, 4. Mojžík, 5. Príde čas, 6. Mocnár, 7. Ťapákovci

VI. 1. V čas vojny, 2. Hrdinovia, 3. Skon Paľa Ročku, 4. Všetko za národ, 5. Dve doby, 6. Záplava

VII 1. Chudobná rodina, 2. Páva, 3. Odpoveď, 4. Prekážky

LITERATÚRA

HABOVŠTIK, Anton: Oravské chotárne názvy. 1. vyd. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo 1970. 93 s.

KUSÝ, Ivan: Poznámky a vysvetlivky. In: Timrava. Zbrané spisy. 6. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956, s. 399 – 411.

MAJTÁN, Milan: Ľudové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. – 6. 11. 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1972, s. 170 – 181.

MAJTÁN, Milan: Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku. In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 5, s. 290 – 293.

NOGE, Július: Umelecké prostriedky Timravinej dedinskej prózy. In: Slovenská literatúra, 1956, roč. 3, s. 253 – 311.

PRÍDAVKOVÁ, Marianna: Bibliografické poznámky a vysvetlivky. In: Martin Kukučín. Dielo 5. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959, s. 478 – 558.

ŠIMUNOVIČ, Petar.: Toponimija otoka Brača. Supetar: Skupština općine Brač 1972. 318 s. + mapy.

Mená rozprávkových hrdinov typu Lomidrevo

MAJTÁN, Milan. Mená rozprávkových hrdinov typu Lomidrevo. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 4, s. 104 – 107.

Koho z nás v detstve nevzrušovali ľudové rozprávky! Ich hrdinovia, Lomidrevo, Popolvár i Janko Hraško, dostávali v detskej mysli konkrétnu podobu, detské srdcia im verili, povzbudzovali ich a mali radosť z ich víťazstiev, pri ktorých víťazilo dobro.

Mená rozprávkových hrdinov – silákov, ako sú *Lomidrevo*, *Valibuk*, z viacerých variantov spracovania motívu o princeznách unesených pod zem a oslobodených (Polívka, 1923, s. 263 – 335), známych zo slovenských ľudových rozprávok *Valihora*, *Valivrch*, *Skalymej*, *Mejskala*, *Železomej* (*Zelezimej*), *Mejželezo*, *Miesiželezo* (novšie i *Železomiesič*), *Mejolovo*, sú vybraté z rozprávok o Lomidrevovi (Valibukovi) a o Jankovi Hraškovi. Lomidrevo, ktorého mať za štrnásť rokov dojčila, „takú hroznú silu mal, že i tie najväčšie buky a duby zo zeme ako najtenšie konope trhal a po osem i desať kusov na pleci do domu nosil“ (v rozprávke *Lomidrevo* alebo *Valibuk*; Dobšinský, 1958, s. 149 – 169).¹ Aj *Janka Hraška* podľa jedného spracovania mať nadávala „po trikrát deväť rokov, až zrástol na chlapa, ktorý tie najhrubšie duby ako najtenšie konope trhal zo zeme“ (Dobšinský, 1958, s. 468, v poznámkach), *Valivrch* vrchy váľal a z jedného miesta na druhé prenášal, *Skalimej* „skaly v rukách na prach mial“, *Miesiželezo* železo miesil a pod. Paralely týchto mien rozprávkových hrdinov možno uviesť aj z českých, poľských, ukrajinských, ruských ľudových rozprávok, známe sú aj z rozprávok iných, neslovanských národov (Sirovátka, 1966; Horálek, 1968, s. 244). Napr.:

české: *Třasibuk*, *Dřevolam*, *Stavkopec*, *Lamoles*, *Lamokamen*, *Lamskala*, *Skalodrt*, *Třiocel*, *Drobimosaz*, *Kovolam*, *Kutihrášek* (Tille, 1934, s. 387 – 437, *Princezny v podzemí*, porov. s. 416, 419, 430, 432 – 433; 1937, s. 499);

poľské: *Wyrwibuk*, *Wyrwidąb*, *Wyrwisosna*, *Wyrwijedlica*, *Wydrzydąb*, *Rozdziradąb*, *Waligóra*, *Rozwaligóra*, *Zawaligóra*, *Kruszyskala*, *Rozedrzyskala*, *Zawalidroga*, *Toczygroszek* (Krzyżanowski, 1962, s. 84 – 86);

1 Podľa iného spracovania tento hrdina (bez mena) „buky trhal a na kolene lámal“, podľa ďalšieho „za sedem rokov mater cicau a takí mocní bou, že največú jedľu vtrhou a potom ju vrchoucom do zemi zapichou“ (Polívka, 1923, s. 303).

ukrajinské (zakarpatské): *Kryvyčašča* (krivé stromy vyrovnával a rovné krivil), *Sučykamiň* (drvil skaly na prach) (Kalyn, 1955, v rozprávke *Ivan – korovyn syn* na s. 41 – 48);

ruské: *Vertodub* (vytrhával duby s koreňmi), *Vernidub*, *Vertogor* (vrchy vyvracal), *Vernigora*, *Pokatigorošek* (Afanasiev, 1936 – 1938, v rozprávke *Vedma i solnceva sestra* na s. 151 – 153, Pokatigorošek na s. 278 – 288).

Typovo sa k menám uvedených rozprávkových silákov pripájajú mená *Popolvár* (z *Popolvál*), lebo sa iba za pecou v popole váľal, porov. *pecivál*), *Kovlad* (*Kovovlad*), *Zemotras*, *Vševod*.²

Tieto zložené mená rozprávkových hrdinov vznikli podľa modelov starých zložených osobných mien typu Boleslav, Kazimír, Treboded (Majtán, 1976, 1977), resp. podľa starobyľých pomenovaní zamestnania, napr. **voderad* (osadný názov *Voderady* „osada obyvateľov starajúcich sa o vodné toky, o priechody, brody, o budovanie kanálov a pod.“), **vozokan* (*Vozokany* „osada poddanských povozníkov“) (Krajčovič, 1957, 1964), **brezolup* (*Brezolupy*), *koželuh*, *zlatokop*, *svetlonos*, *zlo-dej* (čes. *koloděj* = kolár). Na porovnanie možno uviesť ďalšie zložené slová tohto typu, napr. *psovod*, *pivovar*, *bôľhoj*, *kostival*, *kostižer*, prezývky a priezviská, ako sú *Valihrach*, *Valehrach*, *Parikrupa*, *Stavinoha*, *Kosinoha*, *Oštinoha*, *Kypikaša*, *Dusipivo* a pod.

Jedným z najstarších spomedzi uvedených mien rozprávkových hrdinov je meno *Lomidrevo*, zložené zo základu pochádzajúceho zo slovesa *lomiť* „lámať“ a zo slova *drevo* „strom“. Slovo *drevo* s významom „strom“ súčasná slovenčina nepozná. Zo staršej slovenčiny z predpisovného obdobia (16. – 18. stor.) však možno uviesť z rozličných štýlových vrstiev dostačujúce množstvo dokladov, napr. *dub – drevo, ktore žalud nese; hrebičky jsu ovotce jedného dreva in India; z každého dreva rajskeho jez, ale z dreva umení dobrego i zleho nejez; sedlak z jedným zatnutím drevo nezvaluje; ubohy člověk drewo zotne ku spaleni; dve dreva sťal v Rakytine*. V mene *Lomidrevo* je teda doložený starobyľý, v minulosti celoslovenský význam slova *drevo*, doložený napr. v rus. *derevo* „strom“ i „drevo (ako materiál)“, *drova* „(palivové) drevo“. Slovo *strom*, známe zo súčasnej češtiny, slovenčiny a lužickej srbčiny, je novšie.

2 Iné typy predstavujú mená *Laktibrada* (*Loktibrada*, *Loktibradák*), *Knochtavták*, *Hadogašpar*, *Groškrál*, *Kaukoňkrál* (*Kaukoň král*, *Kakan král*), *Kompitkrál* (*Kompit král*), *Červenkrál*, *Svenčigazda* (*Svenči gazda*), *Vašbarát*, ženské mená *Zlatovláska*, *Žltovláska*, *Láskykvet* a *Vnocipekná*, ako aj mená psov *Ďalekohľad*, *Ďalekosľuch* (porov. Dobšínský, 1958).

V menách *Skalimej*, *Zelezimej*, *Mejskala*, *Mejželezo*, *Mejolo* je základ pochádzajúci zo slovesa *mät'* (< *męti*) „mädlieť, húžvať, miesiť“ (porov. varianty tohto mena *Miesiželezo*, *Hužvár*), ktoré sa v súčasnej spisovnej slovenčine hodnotí ako knižné, ale je známe z viacerých stredoslovenských nárečí (napr. *má omätú nohu od topánky*).

Všetky spomenuté mená sú zložené zo slovesného a z menného (zámenného) základu. Možno ich rozdeliť na dve skupiny:

<i>Lomidrevo</i>	<i>Skalimej</i>
<i>Valibuk</i>	<i>Zelezimej/Železomej</i>
<i>Valihora</i>	<i>Popolvár</i> (< <i>Popolvál</i>)
<i>Valivrch</i>	<i>Kovovlad/Kovlad</i>
<i>Kopivrch</i>	<i>Zemotras</i>
<i>Mejskala</i>	<i>Vševed</i>
<i>Mejželezo</i>	
<i>Mejolo</i>	
<i>Miesiželezo</i>	

Ako sme už ukázali, sú to mená veľmi staré a utvorené podľa modelu starých zložených slovanských osobných mien, zložených pomenovaní zamestnania a ďalších zložených podstatných mien. Rovnako sú utvorené mená rozprávkových hrdinov tohto typu aj v iných slovanských jazykoch. Za zmienku stojí to, že takmer všetky mená tohto typu v českých rozprávkach sú z Moravy, z valašských a z horáckych nárečí.

LITERATÚRA

AFANASIEV, Alexandr N.: Narodnye russkije skazki. T. 1. – 2. Moskva: Akademija 1936 – 1938.

HORÁLEK, Karel: K národní specifice lidových pohádek. In: Slovenský národopis, 1968, roč. 16, s. 227 – 248.

DOBŠINSKÝ, Pavol: Prostonárodné slovenské povesti. 1. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1958. 438 s.

KALYN, Andrij: Zakarpatske kazky. Užgorod: Zakarpatske oblasne vydavnytvo 1955. 212 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: K etymológii slovenského názvu Voderady. In: Onomastica, 1957, roč. 3, s. 88 – 92.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Pokus o výklad osadných názvov typu Vozokany. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 16 (A). Red. E. Paulíny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 83 – 87.

KRZYŻANOWSKI, Julian: Polska bajka ludowa w ukladzie systematycznym. T. 1. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN 1962. 314 s.

MAJTÁN, Milan: Najstaršie slovenské vlastné mená. In: *Studia Academica Slovaca*. 5. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1976, s. 195 – 207.

MAJTÁN, Milan: Dedičstvo praslovančiny v najstarších slovenských vlastných menách. In: *Jazykovedné štúdie*. 14. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1977, s. 193 – 206.

POLÍVKA, Jiří: Súpis slovenských rozprávok. 1. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenká 1923. 335 s.

SIROVÁTKA, Oldřich: K poměru slovenské a české pohádkové tradice. *Slovenský národopis*, 1966, roč. 14, s. 361 – 377.

TILLE, Václav: Súpis českých pohádek. Díl 2. Sv. 1. – 2. Praha: Česká akademie věd a umění 1934 – 1937.

Vlastné mená v románoch Františka Hečku

MAJTÁN, Milan: Vlastné mená v románoch Františka Hečku. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 3, s. 156 – 161.

1. Romány Františka Hečku *Červené víno*, *Drevená dedina* i nedokončený román *Svätá tma* si získali u čitateľov veľkú popularitu svojou tematikou i spisovateľským majstrovstvom autora. O mimoriadnom umeleckom majstrovstve svedčia i vlastné mená využité v týchto dielach, lebo F. Hečko ich zvolil a utvoril na pomenúvanie literárnych hrdinov, ako aj geografických objektov tak, aby pomohli dokresliť a ešte viac zvýraznili charaktery postáv a prostredie, v ktorom sa dej odohráva.

2. Román *Červené víno* je ságou vinohradníckej rodiny *Habdžovcov* (Hečkovcov) zo *Zelenej Misy* (Suchej nad Parnou) a *Vičindola* (Vičej doliny) ležiacich neďaleko mesta Slivnice (Trnavy). Vlastné mená, mená postáv i geografických objektov utvoril autor podľa skutočnosti, lebo všetky hlavné postavy románu, ako svedčí autorov brat Blahoslav Hečko (1978), boli ľudia z mäsa a kostí. Mená osôb verne odrážajú spôsob pomenúvania v autorovom rodisku a na blízkom okolí, tak ich vníma aj čitateľ, ktorý toto prostredie pozná, ale na ostatných čitateľov pôsobia v románovom kontexte iba ako súčasť tohto diela. Priemerný čitateľ vníma túto literárnu onymiu iba v literárnoononymickom kontexte uvedeného románu bez poznania spätosti s reálnym prostredím. Reálne prostredie tu nahrádza iná komunikatívna sféra, sféra literárnej komunikácie. Bez ohľadu na to, že tieto mená zodpovedajú miestnym aj dobovým zvyklostiam, majú v románe osobitné štylistické zafarbenie, získali osobitný druh konotácie, vyplývajúci z kontextu románu, z charakteru nimi pomenovaných postáv. Pritom však samy sotva môžu čitateľovi pomôcť dokresliť postavy. Prezývkové priezviská typu *Habdža*, *Bolebruch*, *Ochuchel*, *Grmbolec*, *Oskoruša*, *Rajčina*, *Syslovič*, *Apoštol*, *Deográcia*, *Krist*, *Svätý*, *Hrča*, *Lokša*, *Pančucha*, *Ejhledjefka*, *Hromputna*, *Mačinka*, *Mastihuba*, *Heškoza*, *Červík-Nehreš*, *Kukija*, *Mordya*, *Drbohlav* a iné mohli autorovi poslúžiť a poslúžili na pomenovanie kladných i záporných postáv. Sú expresívne svojou nezvyčajnosťou, rovnako ako priezviská Čechov z Habdžových študentských čias, ako sú *Cicvárek*, *Koťátko*, *Stoklasa*, *Skočdopole*, *Osolsobě* a ako prezývkové mená krčmárov *Smädny Vól*, *Krvavý Hnát*, *Bachratý*. Študentské prostredie dobre charakterizujú aj prezývky učiteľov, ako sú *Uhličitán*, *Vápenatý*, *Nónius*, *Hadimrška*. Pre čitateľa, ktorý by niektoré z týchto

priezvisk poznal z reálnej skutočnosti, samotné meno by nebolo zdrojom expresívnej konotácie, lebo by ho vnímal ako meno osoby, a nie ako slovo s istým apelatívnym významom. Príslušnú literárnoonymickú konotáciu získava meno iba v súvislosti so zaradením postavy v literárnom diele, s charakterom postavy, ktorú pomenúva. Expresívne pomenovanie kladnej postavy nevyvoláva negativizujúcu konotáciu, spojenie s pôvodným apelatívnym významom tu ustupuje do úzadia. Čisto odbornícky jazykovedný výklad mena (ako slova) by sa takto nevyhnutne dostal do rozporu so všestranným, komplexným rozborom vychádzajúcim z reálnej existujúcej onymie a z literárneho či literárnoonymického kontextu vlastného mena.

Aj celý súbor rodných mien v románe (*Michal, Urban, Marek, Oliver, Silvester, Rafael, Vendelín, Inocent, Sebastián, Kristína, Lucia, Filoména, Barbora* a pod.) bez ohľadu na to, že ich výskyt v reálnom prostredí západoslovenskej dediny na okolí Trnavy je prirodzený, pôsobí v kontexte románu *Červené víno* ako štylistický prostriedok s expresívnym zafarbením (Miko, 1965).

Zemepisné názvy románu *Červené víno*, ako sme už poznamenali, tvoril F. Hečko tak, aby pripomínali, ale súčasne aj zastierali skutočné názvy. Bratislava sa v románe nazýva *Západné Mesto* i *Dunajské Mesto*, Košice *Východné Mesto*, Modra *Modré Mesto*, Nové Zámky *Nové Hrady*, Trnava *Slivnica*, Suchá nad Parnou *Zelená Misa* i *Mestečko*, *Vlčia Dolina*, časť Suchej nad Parnou, kde Hečkovci (*Habdžovci*) žili, *Vlčindol*, susedné dediny Dolné Orešany *Dolné Šenky*, Horné Orešany *Horné Šenky*, Dlhá *Podháj*, Doľany, prv Ompitál *Svätý Kopček*, Boleráz *Ochuchlov*, Šelpice *Blatnica*, Košolná *Uhlisko* atď. (porov. aj Hečko, 1978). Ďalšie mestá sa uvádzajú s vlastnými názvami napr. *Piešťany*, *Nové Mesto nad Váhom*, *Trenčín*, *Žilina*, *Vrútky*, *Poprad*, *Brčav*, *Český Brod*, *Pardubice*, *Praha*, *Ostrihom*, *Viedeň*, *Lublín* a pod.

Aj väčšina chotárnych názvov z *Vlčindola* i zo *Zelenej Misy* má pre čitateľa expresívny charakter, napr. *Barania hlava*, *Čertova huba*, *Jelenie brehy*, *Konské sedlá*, *Krátké pustáčky*, *Dlhé pustáčky*, *Mladá hora*, *Stará hora*, *Prašivá voda* (Parná), *Čerešňové vinohrádky*, *Vlčie kúty*, *Volské chrbty*, *Dolinky*, *Kapustníská*, *Konopiská*, *Lúčky*, *Vrbinky*, *Pasienok*, *Podolok*. Ak ich však porovnáme s reálnymi západoslovenskými terénymi názvami, vidíme, že spisovateľ ich utvoril podľa skutočne existujúcich názvov a typov.

3. Realistický je aj spôsob pomenúvania osôb v románe *Drevená dedina*, v ktorom sa umelecky stvárnjú začiatky kolektivizácie na

Orave. Jazyková výstavba mien postáv je však celkom iná, vychádza z reálneho oravského prostredia a pomáha čitateľovi dokresľovať obraz oravskej dediny. Pomenovania osôb *Pavol Pavlo/Pavo od Šechnára, starý otec od Šechnára/ Ján Šechnár, Peter Púplava, Ondro Chlistoš, Jožo od Mikuly/Jožo Mikulov, Ondro Ončo/Ondro Ončov, Ončuľa, Síkačkovci, Dora od Síkačky, Ondro Zoba, Pavo od Múčiny, Mišo Lašút, Tereza Chrchútka* at. reprodujú živý spôsob pomenúvania osôb na dolnej Orave a súčasne sú výraznými štylistickými prostriedkami románu. V samotnom texte románu sa o menách a o používaní mien hovorí takto:

Jaj, Pavo od Múčiny! – vyletí z Pava veselo. – Tak ho prezývajú. A ty ho v zozname nehľadaj pod prezývkou, píše sa Zoba. U nás má každý dve mená, niekto aj tri. Napríklad ja, – zasmeje sa Pavo, – píšem sa Pavol Pavlo, ale takto by si sa na mňa nedopýtal. Stodolište ma pozná len ako Pava od Šechnára.

Geografických názvov sa v druhom Hečkovom románe vyskytuje menej ako v prvom. Spomína sa *Ružomberok, Kňazäia*, autor utvoril názvy *Hruštín* (Dolný Kubín, na Orave je však i obec Hruštín), *Brodno* (Oravský Podzámok?), *Ústie nad Váhom* (Kraľovany). Dej sa odohráva v obci *Stodolište* (Dolná Lehota) a v jej časti nazvanej *Mrzáčka*. Názov *Mrzáčka* sa vyskytuje skutočne v obciach Dolná Lehota, Krásna Hôrka, Vyšný Kubín, variant *Mrziačka/Mrzáčka* vo Veličnej, *Mieržacka* v Zakamenom a v Oravskej Lesnej. Je to typické oravské toponymum, poznáme ho iba z Oravy, ale pre čitateľov je to „hovoriaci“ názov s výrazným štylistickým zafarbením. Dedinu *Stodolište* (aj celý román) nazval F. Hečko „Drevená dedina“. V rozhovore dvoch hlavných postáv toto „hovoriace“ pomenovanie vyložil takto:

Stodolište je drevená dedina! Nie preto, že jeho domy, maštale a zadné stavy sú z dreva. To by ešte nebolo nešťastie. Ale ... aj ľudia v ňom sú ... drevení! A ešte akí ... všelijako nakrivo narastení, samá hrča ...! Stretnieš napríklad Mikulu, vidíš klát! Zbadáš Martina Pavlu ... ako tvojho otca ... spomenieš si na ... húžvu! Zoba je poleno. Janovčík? Ako sa menuje to, čo rastie na stromoch? Také zelené ... – Imelo.

– To je on! A čo tenšie, pechorí sa v tieni väčšieho. A celkom naspodku je ... prútie, zväčša pichľavé ... Húšťava, prales sa tomu všetkému hovorí ... A to je, synku naše ... Stodolište.

Časti chotára pomenúva Hečko v *Drevenej dedine* iba sporadicky (*Hlboký potok, Kýčera, Kapustníská, Repiská*).

4. V nedokončenom románe *Svätá tma* nájdeme naproti tomu skutočné i autorom utvorené zemepisné názvy v hojnom počte. Dej sa odohráva vo vinohradníckom mestečku nazývanom *Dubníky*. Na základe celkovej geografickej situácie i deja (pôsobenie a odchod P. Jilemnického) čitateľ Hečkove *Dubníky* ľahko stotožní s malokarpatským vinohradníckym mestečkom Jur pri Bratislave, no nie je to kópia (ako pripomenul literárny kritik M. Chorvát) bývalého Svätého Jura, ale umeľý model vinohradníckeho kraja okolo Bratislavy z obdobia „farskej republiky“. Názov *Dubníky* neutvoril autor zo slova *dubník* „dubový les“, „miesto s dubovým porastom“, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Je to expresívny „hovoriaci“ názov, ktorý autor utvoril v súvislosti so slovom *zadubený* (zaostalý). Sám Hečko ústami učiteľa Ivančíka o tom hovorí:

– Zadubené Dubníky!

... dubníckym vinohradníkom ostali tie isté kopacie vidly v rukách, tie isté drevené putne na chrbtach, tie isté ozrutné preše v pivniciach pod kamennými domcami – iba nové striekačky na bordósku zmiešaninu proti hnilobe hrozna im pribudli na chrbtach!

Život Dubničianov uplietli stáročia z tvrdého lopotenia, z plačlivého prosenia, z horúceho ďakovania – teda nie div, že to bol život priam predurčený, aby sa na ňom ako hrdza na železe chytila zvlášť bujná cirkevná plesnina spolu s veľmi škaredým ľudáckym lišajom. Tie dve nákazy zadúšali všetko, čo chcelo dýchať, a umŕtvovali všetko, čo chcelo žiť.

Ďalšie a vzdialenejšie mestá uvádza F. Hečko v tomto románe s ich skutočnými názvami, napr. *Pezinok*, *Trnava* (aj *Malý Rím*), *Bratislava*, *Komárno*, *Leopoldov*, *Levice*, *Košice* atď.

Známy jurský Šúr nazval F. Hečko v románe *Bahnoty* a opisuje ho takto:

Železničné koľajnice oddelili mestečko s vinicami, ako aj listnaté lesy s hlbokými výmoľmi a dolinami, od všetkého toho, čo dostalo meno – Bahnoty. Tie sa začínajú roľami, pokračujú lúkami, prepádajú sa do slatín a močarísk a končia sa v jelšových hájoch s jazierkami voľnej vody na miestach, kde v suchých rokoch vyhořeli na siahly hlboké rašeliniská.

Názvy viníc a ďalších častí chotára prevzal F. Hečko zo skutočných názvov jurského katastra (a susedných katastrov) alebo sám utvoril podľa existujúcich názvov. Na ilustráciu možno uviesť súbor názvov

dubníckych viníc, ako ich uvádza sám autor (kurzívou zvýrazňujeme názvy).

Do *Cerovho brda* sa zakopalo toľko murárskej a kamenárskej roboty, koľko sa jej zamurovalo do všetkých ostatných viničných hôr a horičiek, a tých je v *Duníkoch* veru dosť – *Prekopanice*, *Gorné dragy*, *Šalaperky s Mitlperkami*, *Turecké hroby*, *Klesovanisko*, *Vyhňalovo*, *Glejovice*, *Džiny s Kratčinami*, *Slobodná hora s horou Kráľovskou*, *Chorvátska s Nemeckou*, *Predná so Zadnou* a *Stará s Novou*. Na všetkých a všade sa od nepamäti rodí silné a iskrivé a korenisté víno.

Mená postáv tohto románu podčiarkujú autorov humoristický a satirický charakter, namierený proti chorobám vtedajšej spoločnosti – klerikalizmu a ľudáctvu. Výsmech klerikalizmu možno dokumentovať menami členov „svätej rodiny“:

Bonaventúra Klčovanický ... sa svojej mamenke narodil o nejaký ten mesiac prv, než bolo vtedy slušné a spravodlivé, a preto nosil aj meno onoho nezvyklého a málo známeho svätého. V skutočnosti to bol čert. Zato ostatná jeho rodina vďaka náprotivným piaristom bola zase celkom svätá: žena *Školastika*, synovia *Pius* a *Donbosko*, dcéry *Perpetua* a *Olympia*.

Na ostrie svojej satiry vzal Hečko aj vtedajšou situáciou vyvolané ponemčovanie mien. *Bohumír Čechovička* si strhol starú firemnú tabuľu a vyvesil novú s nápisom *Gottfried Tschetschowitschka*. O tom, ako si mestský lekár *Jelačić* podľa politickej situácie menil meno, Hečko s dávkou irónie napísal:

Mestský lekár nemal veľkej ceny ako občan štátu. Za maďarskej vlády mal pri domových dverách pribitú bielu plechovú tabuľku s čiernym nápisom: *Jelacsics Béla MUDr.* Za republiky si dal nápis na tabuľke premaľovať: *MUDr. Vojtech Jelačić*. A po vyhlásení samostatného štátu sa jeho lekárska firma zmenila ešte raz: *MUDr. Adalbert Jelachich*. Zato kresťan bol z neho príkladný – klebetilo sa o ňom, že chorým namiesto liekov predpisuje desiatky bolestných ružencov!

Aj viaceré ďalšie mená postáv tohto románu, ako sú *Konipásek*, *Strašífták*, *Čavara*, *Čunčík*, *Dúčela*, *Hubaj* (ktorého teraz prezývajú *Bumbaj*), *Hergott*, *Knecht*, *Pajpach*, *Šnopser* a i. majú prezývkový charakter, podčiarkujú satirický charakter diela, majú v ňom osobitnú štylistickú funkciu a úlohu.

5. Každý spisovateľ sa usiluje, aby jeho literárne dielo pôsobilo na čitateľa v intenciách autorových tvorivých zámerov. Autor realista

cieľavedome vyberá z existujúcich spôsobov pomenúvania, v danom prostredí a období živých pomenovacích modelov i konkrétnych vlastných mien, aby čitateľom čo najlepšie sprostredkoval obraz spoločnosti a prostredia, ktoré umelecky stvárňuje. Rovnako cieľavedome dáva svojim z reálnej skutočnosti prevzatým postavám a geografickým objektom krycie pomenovania, aby svoje dielo odnaturalizoval a čitateľom zastrel opisovanú skutočnosť, a tak sa vyhol prípadným nežiadúcim konfrontáciám literárneho textu so skutočnosťou.

Pôsobenie literárnych vlastných mien na čitateľov je mnohostranné. Vyplýva z ich osobitných funkcií, príznačných pre literárnu komunikáciu. Literárne vlastné mená pôsobia ideovo a esteticky ako výraz umeleckého majstrovstva spisovateľa, ako súčasť dejového kontextu literárneho diela i ako výrazný štylistický prostriedok, zdôrazňujúci zameranie diela (Majtán, 1983).

Spisovateľovi F. Hečkovi, ako vidieť z uvedených príkladov, sa takto s neobyčajným majstrovstvom vybraných a utvorených vlastných mien podarilo nielen dotvoriť charaktery postáv a typ prostredia, ale ich aj umocniť, povýšiť do veľmi pôsobivých umeleckých obrazov, prinášajúcich silný umelecký zážitok.

LITERATÚRA

HEČKO, Blahoslav: Fikcia a skutočnosť v Červenom víne. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 9, s. 294 – 301.

MAJTÁN, Milan: Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. Slovenská reč, 1983, roč. 48, č. 2, s. 71 – 75.

MIKO, František: Expresívny živel v Hečkovom románe Červené víno. In: Litteraria. 2. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965, s. 24 – 75.

Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien

MAJTÁN, Milan: Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. In: Slovenská reč, 1983, roč. 48, č. 2, s. 71 – 75.

MAJTÁN, Milan: Spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. In: Onomastika jako spoločenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18. – 20. 5. 1982 v Trojanovicích). Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. 86. Řada D – 19. Red. R. Šrámek. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1983, s. 149 – 152.

1. Súčasná onomastika vyžaduje komplexnú analýzu onymických javov, jazykovej i mimojazykovej stránky vlastných mien, ich vzniku i fungovania v spoločenskej komunikácii. Platí to v plnej miere aj o literárnej onomastike, ako to vyplýva z niektorých našich čiastkových rozborov vlastných mien z diel slovenskej literatúry (Majtán, 1971, 1972 a, 1972 b, 1972 c, 1974, 1975, 1977) a ako na to osobitne upozornil R. Šrámek (1978) pri recenzovaní slovníka vlastných mien z trilógie Maxima Gorkého.

Spoločenským pôsobením vlastného mena v umeleckej literatúre rozumieme jeho pôsobenie na čitateľa. Preto pri celkovom pohľade na vlastné mená v literárnom diele, na ich vznik a fungovanie treba mať na zreteli: a) ako autor čerpá z reálne existujúcich vlastných mien, b) ako ich umelecky stvárňuje a využíva pri realizácii svojich umeleckých zámerov, resp. ako podľa ich modelu sám tvorí literárne vlastné mená, c) ako vlastné mená literárneho diela pôsobia na čitateľa, ako ich čitateľ prijíma.

Spisovateľ píše pre čitateľa (nie pre literárneho vedca ani pre onomastika), a preto sa usiluje, aby literárne dielo pôsobilo na čitateľa v intenciách jeho tvorivých zámerov. Realistický autor cieľavedome čerpá z reálne existujúcich spôsobov pomenovania, modelov i konkrétnych vlastných mien, aby čitateľom čo najtypickejšie sprostredkoval obraz spoločnosti a prostredia, ktoré umelecky stvárňuje. Rovnako cieľavedome dáva svojim postavám a geografickým objektom krycie pomenovania, akési pseudonymy, aby svoje dielo odnaturalizoval, čitateľom zastrel opisovanú skutočnosť a vyhol sa prípadným nežiadúcim konfrontáciám literárneho textu so skutočnosťou.

2. V dielach slovenských realistov nachádzame množstvo príkladov na spisovateľské úpravy reálne existujúcich vlastných mien. Tak

napr. Božena Slančíková Timrava v autobiografickej novele *Skúsenosť* sama sebe dala meno *Marína Majtáňová* (v novele *Všetko za národ* zas meno *Viera Javorčíková*), Pavlu Országhovú, u ktorej bola za spoločníčku, nazvala *Annou Bukovičovou*, Emu Goldpergerovú *Emou Pergerovou* (v novele *Všetko za národ* je *Hana Čepčínská*), Pavla Országha Hviezdoslava nazvala *Javor* (pôvodne chcela *Kvetoslav*), maliara Mitrovského *Hurta* (chcela *Vitrovský*). Mesto Martin sa v tejto novele nazýva *Michal*, Dolný Kubín *Vodňany* (pôv. chcela názov *Ďurčín*). Aj v iných prózach Timrava upravovala a pretvárala mená svojich postáv i zemepisné názvy. Mená pre svoje literárne postavy nevyberala náhodne, a tak už podľa nich možno postavy zaraďovať do jednotlivých sociálnych, spoločenských vrstiev. Postavy z ľudu majú mená v miestnej nárečovej podobe, postavy z radov dedinskej inteligencie a ostatných „vyšších“ vrstiev majú mená v oficiálnej alebo inej živej podobe, alebo majú iné rodné mená, ktoré sa medzi menami postáv z ľudu nevyskytujú. Sociálny aspekt sa teda uplatňuje v podobách a v inventári rodných mien (Majtán, 1974). Aj priezviská, prímená a prezývky svojich literárnych hrdinov tvorila Timrava podľa bežných novohradských priezvisk rozličnými úpravami a obmenami. Rovnako tvorila aj názvy obcí. Podobne má v jej prózach názvy *Polievec*, *Polanská*, *Pohorie*, *Hagarovo*, *Ábelová A. Matúšová*, *Libová*, *Jablkovka*, *Nedelište*, *Devište*, *Nádejište*, *Metlišťe*, *Metlisko* atď. (Majtán, 1977).

Podobne tvoril mená svojich postáv a názvy slovenských obcí spisovateľ Martin Kukučín. Uvedieme iba príklady z jeho poviedky *Mišo*: Bátorovce sú *Blatovce*, Kúria v Bátorovciach je *Fúria*, Bohunice sú *Behunice*, Pečenice sú *Mečenice*, Pukanec je *Fukanec*, Drženice sú *Vrženice*, Žemberovce *Lemberovce* (Majtán, 1977).

Ako sme spomenuli, už výberom mien spisovateľ svojich literárnych hrdinov spoločensky zaraďuje, v humoristických a satirických dielach využíva expresívne, charakterizujúce tzv. hovoriace mená a geografické názvy, aby umocnil svoje zámery a aby aj prostredníctvom vlastných mien získal čitateľ hodnotiace informácie o vlastnostiach a znakoch postáv a o geografických objektoch.

Ján Chalupka, aby zosmiešnil malomeštiactvo svojich kocúrkovských hrdinov, vybral a utvoril pre nich hovoriace mená. Čižmarský majster sa volá *Tesnošil*, krajčír sa nazýva *Cverna*, maliar je *Pomazal*, krčmár *Vodupil*, richtári *Krivosúd* a *Daryber*, notári sa nazývajú *Čarbaj* a *Kvasivero*, mestský dráb je *Ulap*, advokáti sú *Zamotal* a *Paprika* ináč *Stonoha* atď. (Majtán, 1972 b). Od slovenských realistov minulého sto-

ročia poznáme aj hovoriace názvy obcí, ako sú Chalupkove *Chudobice*, *Hladovice*, *Žebrákovice*, Hurbanove *Bruchoslavice*, Kukučínove *Domanice*, *Chlastava*, *Koprany*, *Mrhanovo*, Tajovského *Hladovice*, *Krpecov* a pod. Na základe asociácie vznikajú aj dnes ľudové etymológie niektorých názvov slovenských obcí, napr. *Bezdedov*, *Domaníky*, *Tunežice* a pod.

O majstrovstve prekladateľa B. Hečku svedčia hovoriace mená a názvy Chevallierovho románu *Zvonodrozdo*: starosta *Stonoha*, učiteľ *Čalaprtka*, farár *Obropťa*, lekár *Lojkopúň*, hájnik *Strašivták* atď. (Horák, 1976).

3. Jednotlivé vrstvy čitateľov (sociálne, vekové, vzdelanostné, i podľa geografickej a nárečovej príslušnosti), ale ani všetci posudzovatelia neprijímajú, nevnímajú autorovo úsilie vždy rovnako. Týka sa to aj vlastných mien v literárnom diele.

Mená osôb v románe Františka Hečku *Červené víno* verne odrážajú spôsob pomenovania v autorovom rodisku a na blízkom okolí, tak ich vníma aj čitateľ, ktorý toto prostredie pozná, ale na ostatných čitateľov pôsobia v románovom kontexte iba ako súčasť tohto diela. Priemerný čitateľ vníma túto literárnu onymiu iba v literárnoononymickom kontexte uvedeného románu bez poznania spätosti s reálnym prostredím. Reálne prostredie tu nahrádza iná komunikatívna sféra, sféra literárnej komunikácie. Bez ohľadu na to, že tieto mená zodpovedajú miestnym a dobovým zvyklostiam, majú v románe osobitné štylistické zafarbenie, získali osobitný druh konotácie, vyplývajúci z kontextu románu, z charakteru nimi pomenovaných postáv. Pritom však samy sotva môžu čitateľovi dokresliť postavy. Prezývkové priezviská typu *Habdža*, *Bolebruch*, *Ochuchel*, *Grmbolec*, *Syslovič*, *Deográcia*, *Svätý*, *Hrča*, *Lokša*, *Pančucha*, *Ejhledjefka*, *Hromputna*, *Mastihuba*, *Heškoza*, *Červík-Nehreš*, *Mordya* mohli autorovi poslúžiť a poslúžili na pomenovanie kladných i záporných postáv. Sú expresívne svojou nezvyčajnosťou, rovnako ako prezývkové mená krčmárov *Smádný Vól*, *Krvavý Hnát*. Pre čitateľa, ktorý by niektoré z týchto priezvisk poznal z reálnej skutočnosti, samo priezvisko by nebolo zdrojom expresívnej konotácie, lebo by ho vnímal ako meno osoby, a nie ako slovo s istým apelatívnym významom. Príslušnú literárnoononymickú konotáciu získava iba v súvislosti so zaradením postavy v literárnom diele, s charakterom postavy, ktorú pomenúva. Expresívne pomenovanie kladnej postavy nevyvoláva negativizujúcu konotáciu, spojenie s pôvodným apelatívnym významom ustupuje tu do úzadia. Čisto odbornícky jazykovedný výklad mena (ako slova) by

sa takto nevyhnutne dostal do rozporu so všestranným, komplexným rozborom vychádzajúcim z reálne existujúcej onymie aj z literárneho či literárnoonymického kontextu vlastného mena.

Aj celý súbor rodných mien v románe (*Michal, Urban, Marek, Oliver, Silvester, Rafael, Vendelín, Inocent, Sebastián, Kristína, Lucia, Filoména, Barbora* a pod.) bez ohľadu na to, že ich výskyt v reálnom prostredí západoslovenskej dediny na okolí Trnavy je prirodzený, pôsobí v kontexte románu *Červené víno* ako štylistický prostriedok s expresívnym zafarbením (Miko, 1965).

4. Pôsobenie literárnych vlastných mien na čitateľov je mnohostranné. Vyplýva z ich osobitných funkcií, príznačných pre literárnu komunikáciu. Literárne vlastné mená pôsobia ideovo a esteticky ako výraz umeleckého majstrovstva spisovateľa, ako súčasť dejového kontextu literárneho diela i ako výrazný štylistický prostriedok, zdôrazňujúci ideové zameranie diela. Významným spôsobom pomáhajú pritom vytvárať typ literárneho hrdinu (kladného aj záporného) i typ prostredia.

Literárne vlastné mená z domácej i prekladovej literatúry ovplyvňujú rodičov pri dávaní mien svojim deťom podľa obľúbených literárnych hrdinov, pôsobia na módu mien. Dnes môžu takto pôsobiť a pôsobia mená Sládkovičových hrdinov *Martin, Elena, Marína*, Ondrejovov *Jerguš*, Rázusov *Maroš, Maroško* a iné. Najvýraznejším príkladom zo slovenskej literatúry je meno *Maroš* (podľa mena hrdinu autobiografických románov Martina Rázusa *Maroško* a *Maroško študuje*). Domácke podoby *Maroš, Maroško* od rodného mena *Martin* sa oddávna bežne používali v Liptove. V ostatných desaťročiach sa práve zásluhou spomenutých románov rozšírili po celom Slovensku, a to nie iba ako domácke podoby mena *Martin*, ale aj mien *Marián* a *Marek*, ba v súčasnosti je meno *Maroš* kodifikované ako samostatné slovenské rodné meno (Majtán, 1927 c).

Svojou typizačnou funkciou literárne vlastné mená ovplyvňujú reálne prostredie aj pri dávaní prezývok a pôsobia aj na rozvoj apelatívnej slovnej zásoby jazyka, keď sa meno hrdinu alebo názov miesta apelativizujú a charakter postavy či charakteristika miesta a prostredia sa stávajú pojmovým obsahom, napr. *geľo, kocúrkovo, kocúrkovčina; oblomov, donchuan* a pod.

Napokon nie je zanedbateľné ani encyklopedické pôsobenie vlastných mien z umeleckej literatúry, ktoré nevtieravo poučajú čitateľa o spôsoboch pomenúvania, o onymických sústavách a o jazykovej výstavbe osobných mien i geografických názvov v konkrétnom prostredí

a období, samozrejme so zreteľom na všeobecné zásady literárnej komunikácie, na druh a zameranie konkrétneho literárneho diela.

5. Úlohou literárnej onomastiky je teda vziať do úvahy aj otázky súvisiace s fungovaním literárnej onymie v spoločnosti a jej pôsobením na čitateľa. Interdisciplinárne postavenie a využitie poznatkov a metód onomastiky, jazykovedy, literárnej vedy i sociológie umožní literárnej onomastike podať komplexný rozbor literárnej onymie, zodpovedajúci úrovni súčasnej onomastickej teórie.

LITERATÚRA

HORÁK, Gejza: Charakterizačné vlastné mená v prekladoch Chevallierovho románu *Clochemerle*. In: 5. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a 5. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. mája 1972). Red. M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 287 – 290.

MAJTÁN, Milan: Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Slovenská reč, 1971, roč. 35, č. 5, s. 305 – 312.

MAJTÁN, Milan: Ľudové pomenúvanie osôb v diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. – 6. 11. 1970. Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Onomastika. 3. Red. V. Blanár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1972 a, s. 170 – 181.

MAJTÁN, Milan: Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku. In: Slovenská reč, 1972 b, roč. 37, č. 5, s. 290 – 293.

MAJTÁN, Milan: Ako sa volal Rázusov Maroško. In: Kultúra slova, 1972 c, roč. 6, č. 6, s. 219 – 221.

MAJTÁN, Milan: Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1974, s. 247 – 254.

MAJTÁN, Milan: Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka. In: Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 3, s. 148 – 151.

MAJTÁN, Milan: Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 175 – 183.

MIKO, František: Expresívny živel v Hečkovom románe Červené víno. In: Litteraria. Z historickej poetiky. Zv. 2. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965, s. 24 – 75.

ŠRÁMEK, Rudolf: Slovník vlastních jmen v Gorkého trilogii a problémy literární onomastiky. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1978, roč. 19, s. 496 – 507.

Literárna onomastika a vysoké školy

MAJTÁN, Milan: Literárna onomastika a vysoké školy. In: Sborník přednášek z 1. celostátního semináře Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi. 9. – 10. října 1984. Red. B. Dejmek – R. Šrámek. Hradec Králové: Pedagogická fakulta 1984, s. 78 – 83.

MAJTÁN, Milan: Literárna onomastika a vysoké školy. In: Úvod do onomastiky. Red. M. Blichá – M. Majtán. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 131 – 139.

Termín literárna onomastika je u nás dostatočne známy. Je to onomastická disciplína, predmetom ktorej sú vlastné mená späté s dielami krásnej literatúry a ľudovej slovesnosti (mená osôb, literárnych postáv, rozprávkových bytostí, mená zvierat, názvy najrozličnejších geografických objektov, ale aj názvy literárnych diel a ich častí, ako aj pseudonymy spisovateľov). V rámci literárnej onomastiky možno hovoriť o vlastnej literárnej onomastike (onomastika umeleckej literatúry) a o folklórnej onomastike (onomastika ľudovej slovesnosti). Predmetom onomastiky umeleckej literatúry sú vlastné mená z rozličných druhov a žánrov (z poézie, prózy, drámy, z realistickej, satirickej, humoristickej, cestopisnej, memoárovej a i. literatúry), predmetom onomastiky ľudovej slovesnosti sú vlastné mená zo všetkých útvarov ľudovej slovesnosti (z ľudových rozprávok a povestí, z ľudových piesní i historických spevov, z prísloví, porekadiel, ľudových hádaniek, rečňovaniek a pod.).¹

Literárne vlastné mená spĺňajú okrem svojej základnej funkcie pomenúvať osoby (literárne postavy) a geografické objekty alebo iné reálie ešte viac vedľajších, ale z hľadiska literárneho diela dôležitých (literárni teoretici často hovoria základných) funkcií, lebo slúžia na umiestnenie deja v čase a priestore a sú často symbolickými skratkami charakteristiky postáv, objektov a pomenovaných reálií. Osobné mená a geografické názvy literárneho útvaru sú vždy v istom vzťahu ku skutočne (alebo historicky) existujúcim menám a názvom. Podľa skutočných vlastných mien alebo aspoň podľa existujúcich pomenovacích modelov a typov autor tvorí mená svojich literárnych hrdinov a názvy literárnych geografických objektov.

Spoločenské pôsobenie vlastného mena v umeleckej literatúre, to je jeho pôsobenie na čitateľa. Preto pri celkovom pohľade na vlastné mená v literárnom diele, na ich vznik a fungovanie, treba mať na zreteli:

1 M. Majtán (1972 a).

1. ako autor čerpá z reálne existujúcich vlastných mien, 2. ako ich umelecky stvárňuje a využíva pri realizácii svojich umeleckých zámerov, resp. ako podľa ich modelu sám tvorí literárne vlastné mená a 3. ako vlastné mená literárneho diela pôsobia na čitateľa, ako ich čitateľ prijíma.

Autor-spisovateľ píše pre čitateľa (nie pre literárneho vedca ani pre onomastika), usiluje sa, aby literárne dielo pôsobilo na čitateľa v intenciách jeho tvorivých zámerov. Autor realista cieľavedome čerpá z reálne existujúcich spôsobov pomenovania, modelov i konkrétnych vlastných mien, aby čitateľom čo najtypickejšie sprostredkoval obraz spoločnosti a prostredia, ktoré umelecky stvárňuje. Rovnako cieľavedome dáva svojim postavám a geografickým objektom krycie pomenovania, akési „pseudonymy“, aby svoje dielo odnaturalizoval, čitateľom zastrel opísanú skutočnosť a vyhol sa prípadným nežiadúcim konfrontáciám literárneho textu so skutočnosťou.

Menami autor svojich literárnych hrdinov aj spoločensky zaraďuje, v humoristických a satirických dielach využíva expresívne „hovoriace“ mená a geografické názvy, aby umocnil svoje zámery a aby aj prostredníctvom vlastných mien získal hodnotiace informácie o vlastnostiach a znakoch postáv a o geografických objektoch.

Svojou typizačnou funkciou literárne vlastné mená ovplyvňujú reálne prostredie aj pri dávaní prezývok a pôsobia aj na rozvoj apelatívnej slovnej zásoby jazyka, keď sa meno hrdinu alebo názov miesta apelativizujú a charakter postavy či charakteristika miesta a prostredia sa stávajú pojmovým obsahom, napr. *geľo*, *kocúrkovo*, *kocúrkovčina*; *oblomov*, *donchuan* a pod.

Úlohou literárnej onomastiky je teda vziať do úvahy aj otázky, súvisiace s fungovaním literárnej onymie v spoločnosti a jej pôsobením na čitateľa. Interdisciplinárne postavenie a využitie poznatkov a metód onomastiky, jazykovedy, literárnej vedy i sociológie umožní literárnej onomastike podať komplexný rozbor literárnej onymie, zodpovedajúci úrovni súčasnej onomastickej teórie (Majtán, 1983).

V Čechách má literárna onomastika trochu väčšiu tradíciu ako na Slovensku. Možno spomenúť staršie práce,² z novších predovšetkým štúdiu K. Hausenblasa (1976), ktorý pokladá rozbor literárnej onymie za súčasť štylistického rozboru literárneho diela. Na rozbere vlastných mien z diel K. V. Raisa, K. Čapka a L. Fuksa ukázal K. Hausenblas roz-

2 V. Šmilauer (1948), J. Beneš (1951), O. Králík (1962) a i.

manitosť spôsobov, ako autori vyberajú a tvoria mená postavám svojich diel, spomína hovoriace („výmluvné“) mená u V. K. Klicperu a J. K. Tyla i častú späťtosť mena s charakterom postavy v realistickej literatúre. Príspevky o vlastných menách v ľudových rozprávkach B. Nemcovej a v chodských rozprávkach J. F. Hrušku písala v ZMK (Zpravodaji Místopisné komise, pozn. ed.) M. Majtánová (1971, 1972, 1975 a i.). S folklórom súvisia „etymologicko-toponomastické“ povesti s výkladmi geografických názvov, o ktorých zaujímavé a podnetné príspevky publikovala M. Šrámková (1971, 1972).

Na Slovensku boli publikované rozborý literárnej onymie od päťdesiatych rokov v štúdiách a článkoch L. Bartku (1977, 1983), F. Buffu (1960), A. Habovštiaka (1982), G. Horáka (1976), E. Krasnovskej (1980), Š. Krištofa (1969), M. Majtána (1971, 1972 a, b, 1974, 1975, 1977, 1980, 1984), K. Palkoviča (1970, 1984), A. Staškovej a ďalších (pozri pozn. 4). Spracúvajú sa v nich mená literárnych postáv z Kukučínových poviedok, z literárneho diela B. Slančíkovej Timravy, L. Kubányho, K. Zechentera Laskomerského, J. Chalupku, Zuzky Zgurišky, F. Hečku, z diel slovenských realistov 19. storočia i zo súčasných autorov z detskej literatúry. Väčšinou sa analyzuje jazyková výstavba mien, spôsob tvorenia, výber z existujúcich mien i spôsoby tvorenia podľa existujúcich modelov, ako aj umelecké, estetické pôsobenie mien (najmä ako súčasť literárnovedného rozboru literárneho diela). Pozornosť sa venovala aj prekladaniu literárnej onymie.

Na literárnej onomastike možno demonštrovať interdisciplinárny charakter onomastiky. Problematika je to zaujímavá a prítlačivá, ako sa to ukázalo pri rokovaníach na viacerých onomastických podujatiach, ale najmä na 8. slovenskej onomastickej konferencii (1980),³ na 1. československej onomastickej konferencii v Trojanoviciach (1982)⁴ i na medzinárodných onomastických kongresoch. Na 15. medzinárodnom

3 Časť *Štylistická a literárna onomastika*. In: 8. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Prešov (Dedinky) 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici – Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1984, s. 333 – 374 (prisp. A. Habovštiaka, J. Jurču, E. Jenčíkovej, Z. Stanislavovej, G. Jakubíkovej, K. Palkoviča).

4 Časť *Literárna onomastika a folkloristika*. In: Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18. – 20. 5. 1982 v Trojanovicích). Sborník Prací pedagogické fakulty v Ostravě. 86. Řada D-19. Red. M. Dohnal. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1983, s. 147 – 173 (prisp. M. Majtána, J. Pleskota, J. Říhovej, A. Staškovej).

kongrese v Lipsku (1984) rokovanie v 6. sekcii bolo venované vlastným menám v umeleckej literatúre. Česká i slovenská literárna onomastika môže získavať dobré podnety z výsledkov tejto disciplíny v ZSSR, NDR (Zväze sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republike, pozn. ed.), Poľsku a pod.

Do vedeckovýskumných programov na vysokých školách sa literárna onomastika dostáva u nás veľmi pomaly. Na viacerých katedrách českého a či slovenského jazyka vznikajú diplomové práce, ale výsledky študentskej aktivity sú podmienené záujmom učiteľov. Od záujmu učiteľov o výskumnú prácu v oblasti literárnej onomastiky závisí aj záujem poslucháčov, či už ide o diplomové práce alebo ŠVOUČ (Študentská vedecká, odborná a umelecká činnosť, pozn. ed.). Záujem študentov možno, samozrejme, vzbudzovať nielen v jazykovedných disciplínach, ako sú súčasný spisovný jazyk (lexikológia, štylistika) a dejiny jazyka, ale aj pri literárnovedných disciplínach (ako súčasť literárnovedného rozboru umeleckého diela). Aj študentské rozboru onymie môžu doniesť množstvo zaujímavých poznatkov o tvorení a pôsobení týchto špecifických vlastných mien, o autoroch a ich štýle, o poznaní umelecky stváňovaného prostredia, o ďalších, dosiaľ málo poznaných vlastnostiach a krásach jazyka, o jeho hravosti a tvárnosti v detskej literatúre a pod. Dobré pripravené podnety študentov nadchnú, získajú ich pre ďalšiu prácu v oblasti onomastiky.

LITERATÚRA

BARTKO, Ladislav: Mená postáv v literárnom diele G. Zechentera-Laskomerského. In: G. K. Zechenter-Laskomerský. Život a dielo. 1824 – 1908. Zborník materiálov z vedeckej konferencie (Košice 6. – 7. decembra 1974). Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1977, s. 151– 158.

BARTKO, Ladislav: Mená literárnych postáv v prózach Ľudovíta Kubányho. In: Slovenská reč, 1983, roč. 48, s. 76 – 84.

BENEŠ, Jan: Osobní jména v Jiráskově díle. In: Oběžník Kruhu přátel českého jazyka, 1951, roč. 4, č. 20, s. 1 – 2.

BUFFA, Ferdinand: K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach. In: Jazykovedné štúdie. 5. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960, s. 29 – 39.

HABOVŠTIAK, Anton: Vlastné mená vo Hviezdoslavovej epike. In: Slovenská literatúra, 1982, roč. 29, s. 135 – 149.

HAUSENBLAS, Karel: Vlastní jména v umělecké literatuře. In: Naše reč, 1976, roč. 59, s. 1 – 12.

HORÁK, Gejza: Charakterizačné vlastné mená v prekladoch Chevallierovho románu *Clochmerle*. In: 5. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a 5. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. mája 1972). Zborník materiálov. Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. Roč. 12. Zv. 3. Slavistika. Zost. M. Blichá – M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 287 – 290.

KRÁLÍK, Oldřich: K funkci vlastního jména v tvorbě Petra Bezruče. In: *Slavica Pragensia*. 4. Praha: Univerzita Karlova 1962, s. 721 – 726.

KRASNOVSKÁ, Elena: Sémantický príznak spoločenského zaradenia v menách postáv z diela Zuzky Zgurišky. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. 7. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976). Zost. M. Majtán. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1980, s. 267 – 271.

KRIŠTOF, Štefan: Osobné mená v novelách Boženy Slančíkovej-Timravy. In: *Zpravodaj Místopisné komise*, 1969, roč. 10, s. 713 – 719.

MAJTÁN, Milan: Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: *Slovenská reč*, 1971, roč. 35, č. 5, s. 305 – 312.

MAJTÁN, Milan: Ľudové pomenovanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: *Acta Facultatis Paedagogicae*, Banská Bystrica. Zborník materiálov z 3. slovenskej onomastickej konferencie. (Banská Bystrica 4. – 6. novembra 1970). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972 a, s. 170 – 181.

MAJTÁN, Milan: Ako sa volal Rázusov Maroško. In: *Kultúra slova*, 1972 b, roč. 6, č. 6, s. 219 – 221.

MAJTÁN, Milan: Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: *Jazykovedné štúdie*. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1974, s. 247 – 254.

MAJTÁN, Milan: Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka. In: *Slovenská reč*, 1975, roč. 40, č. 3, s. 148 – 151.

MAJTÁN, Milan: Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia. In: *Jazykovedné štúdie*. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 175 – 183;

MAJTÁN, Milan: Mená rozprávkových hrdinov typu Lomidrevo. In: *Kultúra slova*, 1980, roč. 14, č. 4, s. 104 – 107.

MAJTÁN, Milan: Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. In: *Slovenská reč*, 1983, roč. 48, č. 2, s. 71 – 73.

MAJTÁN, Milan: Vlastné mená v románoch Františka Hečku. In: *Slovenská reč*, 1984, roč. 49, č. 3, s. 156 – 161.

MAJTÁNOVÁ, Marie: Vlastní jména osob v narodních báchorkách a pověstech Boženy Němcové. In: *Zpravodaj Místopisné komise*, 1971, roč. 12, s. 377 – 387.

MAJTÁNOVÁ, Marie: Jména postav ve slovenských pohádkách Boženy Němcové. In: *Zpravodaj Místopisné komise*, 1972, roč. 13, s. 391 – 397.

MAJTÁNOVÁ, Marie: Specifikum vlastních jmen v chodských pohádkách J. F. Hrušky. In: *Zpravodaj Místopisné komise*, 1975, roč. 16, s. 152 – 157.

PALKOVIČ, Konštantín: Slovenské mená osôb u Jána Hollého. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 4, s. 108 – 111.

PALKOVIČ, Konštantín: Antické vlastné mená v prekladoch Jána Hollého. In: 8. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Prešov (Dedinky) 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici – Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1984, s. 369 – 374.

STAŠKOVÁ, Anna.: Vlastné mená vo východoslovenských ľudových piesňach. In: Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18. – 20. 5. 1982 v Trojanovicích). Sborník Prací pedagogické fakulty v Ostravě. 86. Řada D-19. Red. M. Dohnal. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1983, s. 165 – 168.

ŠMILAUER, Vladimír: Od Adama k Švejkovi. In: Naše řeč, 1948, roč. 32, č. 1, s. 1 – 5.

ŠRÁMKOVÁ, Marie: Anketový soupis lidových etymologických pověstí na Moravě a ve Slezsku. In: Zpravodaj Místopisné komise, 1971, roč. 12, s. 266 – 267.

ŠRÁMKOVÁ, Marie: Zpráva o anketovém soupisu toponymických pověstí na Moravě a ve Slezsku. In: Zpravodaj Místopisné komise, 1972, roč. 13, s. 659 – 675.

Literárna onymia a umelecký preklad

MAJTÁN, Milan: Literárna onymia a umelecký preklad. In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Roč. 28. Zv. 3. Slavistika. Onomastika a škola. Materiály zo 4. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990. Red. M. Blich a et al. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1992, s. 160 – 164.

Vlastné mená predstavujú pre prekladateľa osobitnú problematiku so zreteľom na svoju špecifickú funkciu v literárnom diele a so zreteľom na zásady prekladu. Medzi dnes už klasickými zásadami tzv. slovenskej prekladateľskej školy sa vymenúva zásada prenášať cudzie mená a názvy v pôvodnom znení, resp. v ustálenej transkripcii, s výnimkou funkčných mien a názvov, prezývok a pomenovaní (Ferenčík, 1982, s. 37). Pravda, stále viac a viac sa pri prekladaní dbá na presnosť anotácie, menej na presnosť denotácie, v záujme komunikatívnosti prekladu sa aj pomenovania reálií nahrádzajú funkčne zodpovedajúcimi domácimi výrazmi jazyka prekladu (Vilikovský, 1984, s. 124 – 125).

J. Vilikovský v monografickej práci *Preklad ako tvorba* (1984, s. 134 – 135) postrehol určité všeobecné pravidlá, ktoré možno sformulovať pri hodnotení postoja prekladateľa k literárnej onymii. V kultúrne významných realistických dielach sa spravidla ponechávajú pôvodné formy mien a prekladatelia sa vyhýbajú miešaniu pôvodných a preložených foriem, a to i napriek tomu, že mená svojím pôvodným lexikálnym významom dokresľujú typ postavy, v humoristických dielach sa uplatňuje viac substitúcia, prekladanie mien do jazyka prekladu.

1. Preklady do slovenčiny. Dostatočné množstvo príkladov na prekladanie mien uviedol J. Vilikovský (1984, s. 135 – 137). Uvádza ich z Danteho *Pekla* (mená diablov *Zlopazúry*, *Zlochvost*, *Kvákal*), zo Shakespeareovej komédie *Oko za oko* (strážnik *Laktík*, šľachtic *Bubloň*, kat *Strachomor*, kupliarka pani *Prezretá*), zo *Zlatého teľaťa* od Ilfa a Petrova (Lochankin – *Panvičkin*, Polychajev – *Plamenev*, Skumbrijevič – *Makrelovič*, Uchudšanskij – *Babrákovský*, Serna Michajlovna – *Gazella Michajlovna*), z Čechovovho *Chameleóna* (Očumelov – *Oťapilov*, Pičugin – *Čvirikin*) i z Gogoľovho *Revízora* (Chlestakov – *Chvastakov*). Pri poslednom prípade si však Vilikovský stavia otázku, do akej miery možno takto manipulovať s menom postavy, ktorá sa stala kultúrnym pojmom.

V zborníku *Preklad včera a dnes*, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ v roku 1986, sa problematike prekladania vlastných

mien venujú príspevky T. Žilku *Pragmatické aspekty prekladu* (s. 244 – 254) a J. Gajdošovciovej *Z prekladu nemeckých reálií do slovenčiny* (s. 323 – 328).

Azda vrchol v prekladaní literárnych vlastných mien predstavujú český i slovenský preklad Chevallierovho románu *Clochemerle*, čes. *Zvonokosy*, slov. *Zvonodrozdovo* (Horák, 1976).

Iné zákonitosti však možno sledovať pri prekladaní geografických názvov a urbanonymie (porov. Knappová, 1988).

2. Preklady zo slovenčiny budeme dokumentovať prekladmi románu Františka Hečku *Červené víno* do nemčiny, do maďarčiny, do ruštiny a do češtiny. Na nich možno sledovať aj postoj prekladateľov pri prekladaní k vlastným menám.

Prekladateľ do nemčiny (Hans Gaertner) väčšinu mien postáv pochopil ako „hovoriace“ mená a preložil ich do nemčiny, napr. *Bauchgrimm* (Bolebruch), *Dickwanst* (krčmár Bachratý), *Kratzkopf* (doktor Drbohlav), *Ancilladei* (Ejhledjefka), *Knappe* (! – Horník), *Spielbein* (statkár Hrajnoha), *Donnerbüt* (Hromputna), *Keit* (Klinčík), *Katzman* (Mačinka), *Fettmaul* (Mastihuba), *Streudisalz* (Osol SOBě), *Strümplein* (Pančucha), *Lauchner* (Pažitný), *Rottraub* (Rajčina), *Ripp* (Rebro), *Springensfeld* (Skočdopole), *Plummerjahn* (Slivnický), *Sänger* (Spevár), *Heilig* (Svätý), *Grille* (poslanec Svrček), *Zieselmann* (Syslovič), *Kohlsohn* (Uhlovič), *Beer* (Vinička).

Meno „Červík-Nehreš“ sa v nemeckom preklade uvádza ako *Würmeli-Fluchnit*, v maďarskom ako *Pondró-Nebántsd*, v ruskom ako *Červik-Negreši* a v českom ako *Červík-Neklej*. Všetci prekladatelia preložili aj mená krčmárov „Smädný vôľ“ (n. *Zum durstigen Ochsen*, m. *Szomjas Ökör*, r. *Žadnyj vol*, č. *Žiznivý vůl*) a „Krvavý Hnát“ (n. *Blutiger Knochen*, m. *Veres Bütyök*, r. *Gnat Krovosos*, č. *Krvavý hnát*), prezývku riaditeľa školy Antonína Koťátku „Uhličitan Vápenatý“ (n. *Kalzium-Karbonat*, m. *Kalcium-karbonát*, r. *Uglekislyj Kalcij*). Prezývku Silvestra Bolebrucha „Veľký Silvester“ (n. *Grosser Silvester*, m. *Nagy Silvester*, č. *Veliký Silvestr*) nepreložil prekladateľ do ruštiny azda preto, že jej motiváciu videl v motivácii priezviska (*Bolebruch*).

Niektoré priezviská prekladatelia adaptovali do jazyka prekladu.

Prekladateľ do nemčiny viaceré mená prispôbil nemeckej grafike, aby zachoval pôvodnú výslovnosť, napr. *Heschkosa* (Heškoza), *Hrtscha* (Hrča), *Hrsitsch* (Hrzič), *Lokscha* (Lokša), *Palkovitsch*, *Valentschik*, *Sterbig* (Štrbík). Neadaptované ostalo priezvisko *Habdža* a priezviská *Grmbolec*, *Chomistek*, *Kukija*, *Mordya*, *Vosajnor*, *Szarvas*.

Autorka ruského prekladu (N. Arosevová) adaptovala mená do ruštiny z hláskoslovného i morfológického hľadiska, napr. *Gabdža*, *Ejgledievka*, *Geškoza*, *Grča*, *Gromputna*, *Mastiguba*, *Pažitnyj*, *Slivnickij* a pod.

Prekladateľ do maďarčiny (Tibor Tóth) a prekladateľ do češtiny (Jaroslav Dvořák) priezviská do jazyka prekladu neadaptovali.

Rodné (krstné) mená najviac prispôboval jazyku prekladu prekladateľ do nemčiny, napr. *Andreas* (Ondrej), *Franz* (František), *Innozenz* (Inocent), *Josef* (Jozef), *Matti* (Matej), *Matthias* (Matúš), *Michael* (Michal), *Philipp* (Filip), *Paul* (Pavol), *Stephan* (Štefan), *Thomas* (Tomáš), *Wenzel* (Václav), *Christine* (Kristína), *Suse* (Zuzana), *Anni*, *Annerl* (Anča), *Luzie* (Lucka), *Jossi*, *Joschi* (Jožko) a pod. Zaujímavé, že hypokoristikum „Magduška“ preložil ako *kleine Magda*. V jednotlivých prípadoch adaptovali mená do jazyka prekladu aj ostatní prekladatelia, napr. m. *Kálmán* (Koloman), *Feró* (Frančič); č. *Petr*, *Pavel*, *Matěj*, *Matouš*; r. *Leopold*, *Rafael*, *Samuel* a pod.

Geografické názvy, najmä názvy obcí, v románe *Červené víno* utvoril F. Hečko tak, aby pripomínali, ale súčasne aj zastierali skutočné názvy (Majtán, 1984). Preto aj prekladatelia (okrem českého prekladu) sa usilovali prekladať ich do jazyka prekladu.

Dunajské Mesto, Západné Mesto (Bratislava): n. *Donaustadt*, *Weststadt*, m. *Dunaváros*, *Estváros*, r. *Dunajskij Gorod*, *Zapadnyj Gorod*, č. *Dunajské Město*, *Západní Město*.

Východné Mesto (Košice): n. *Oststadt*, m. *Keletváros*, r. *Vostočnyj Gorod*, č. *Východní Město*.

Modré Mesto (Modra): n. *Blaustädt*, m. *Modros*, r. *Goluboj Gorod*, č. *Modré Město*.

Nové Hradý (Nové Zámky): n. *Neuenburg*, m. *Újváros*, *Érsekújvár*, r. *Novyje Grady*, *Novyje Zamki*, č. *Nové Hradý*, *Nové Zámky*.

Slivnica (Trnava): n. *Pflaumheim*, m. *Nagyszilvás*, r. *Slivnica*, č. *Slivnice*.

Zelená Misa, Mestečko (Suchá nad Parnou): n. *Grünau*, *Städtchen*, m. *Zöldrét*, *Belsőtelek*, r. *Zel'onaja Misa*, *Mestečko*, č. *Zelená Misa*, *Městečko*.

Vičindol (Vičia Dolina, časť Suhej nad Parnou): n. *Wolfstal*, m. *Farkasvölgy*, r. *Volčindol*, č. *Vičindol*.

Dolné Šenky, Horné Šenky (Dolné Orešany, Horné Orešany): n. *Unterschenken*, *Oberschenken*, m. *Alsócenk*, *Felsőcenk*, r. *Nižnije Šenki*, *Verchnije Šenki*, č. *Dolní Šenky*, *Horní Šenky*.

Podháj (Dlhá): n. *Unterhein*, m. *Erdőalja*, r. *Pogaj*, č. *Podháj*.
 Svätý Kopček (Doľany): n. *Heiligenhügel*, m. *Templomdomb*, r. *Sviatej Kopček*, č. *Svatý Kopeček*.

Ochuchlov (Boleráz): n. *Ochuchlow*, m. *Csuhogó*, r., č. *Ochuchlov*.

Blatnica (Šelpice): n. *Moorgrund*, m. *Sárfő*, r. *Blatnica*, č. *Blatnice*.

Ďalšie mestá sa v *Červenom víne* uvádzajú so skutočnými ich názvami, napr. *Piešťany*, *Nové Mesto nad Váhom*, *Trenčín*, *Žilina*, *Vrútky*, *Poprad*, *Břeclav*, *Pardubice*, *Praha*, *Ostrihom*, *Viedeň* a pod. Popri originálnych názvoch sa v prekladoch uvádzajú aj ich preklady, resp. exonymá, napr. n. *Neustadt an der Waag*, r. *Nove Mesto na Vage*, č. *Nové Město nad Váhem*; n. *Sillein*; n. *Prag*, m. *Prága*, r. *Praga*; n. *Gran*, m. *Esztergom*, r. *Estergom*, č. *Ostrihom*; m. *Bécs*, r. *Vena*, č. *Viedeň* a pod.

Zaujímavé sú aj iné geografické názvy, napr. n. *Slowakei*, m. *Szlovákia*, r. *Slovakija*; n. *Böhmen*, m. *Csehország*, r. *Čechija*; n. *Unterland*, *Oberland*, m. *Alföld*, *Felső megyék* (nie „Felvidék“), č. *Dolňáky*, *Horňáky*; n. *Böhmerwald*, m., r. *Šumava*; n. *Tatra*, m. *Magas-Tátra*, r., č. *Tatry*.

Terénne názvy prekladateľa väčšinou prekladali, napr. *Barania Hlava* (n. *Widderkopf*, m. *Kos-fő*, r. *Baranij Lob*, č. *Beraní hlava*): močiar Čertova huba (n. *Teufelsmaul*, m. *Ördögtorka*, r. *Čortova Past'*, č. *Čertova huba*): Jelenie brehy (n. *Hirschufer*, m. *Szarvas-partok*, r. *Oleňji Sklony*, č. *Jelení břehy*) a pod.

Ako vidieť, literárna onymia predstavuje pre prekladateľa naozaj osobitnú problematiku. Závisí od osobnosti prekladateľa, od jeho prekladateľského zámeru, ale predovšetkým od jeho umeleckého majstrovstva, ako dokáže prekladom vystihnúť celkovú konotáciu diela jazykom prekladu. Do protikladu sa dostáva lexikálna konotácia, pôvodný lexikálny význam mena postavy, najmä ak dokrešľuje charakter postavy a literárny typ, meno predstavujúce v nadnárodných, európskych či svetových dimenziách postavu ako typ, napr. *Tartuffe*, *Harpagon*, *ObloMOV*, *Chlestakov* a pod., ako na to poukázal aj J. Vilikovský uvedenou poznámkou o preklade mena *Chlestakov* na *Chvastakov*, hoci preklad mena je jazykovo správny a primeraný aj z hľadiska pôvodnej konotácie v ruštine. Takto možno uvažovať aj o nadmernom prekladaní mien postáv v Hečkovom románe *Červené víno* v nemeckom preklade. Prekladateľ sa nechal ovplyvniť celkovým, napohľad expresívnym charakterom mien a preložil, ako sa hovorí, čo preložiť vedel. Ale takémuto všeobecnému pohľadu bol poplatný aj F. Miko (1965) a takto vníma mená Hečkových postáv aj čitateľ, ak práve dokonale nepozná skutoč-

né priezviská, krstné mená a spôsob pomenúvania v okolí Suchej nad Parnou, kde sa odohráva dej románu.

A tak analýza literárnej onymie prekladovej literatúry dostáva ďalší uhol pohľadu, ďalší rozmer, a to o vhodnosť a funkciu spôsobu uvádzania vlastných mien v umeleckom preklade a to (1) v grafematicky presnom alebo fonematickom prepise mena z jazyka pôvodiny do jazyka prekladu alebo (2) v jeho morfolologickej či slovotvornej adaptácii alebo (3) v preklade doslovnom či voľnom so zreteľom na pôvodnú jeho konotáciu.

LITERATÚRA

FERENČÍK, Ján: Kontexty prekladu. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1982. 150 s.

HORÁK, Gejza: Charakterizačné vlastné mená v prekladoch Chevallierovho románu *Clochemerle*. In: 5. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a 5. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. mája 1972). Red. M. Blichá – M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 287 – 290.

KNAPPOVÁ, Miloslava: Cizí urbanonyma v češtine. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára (Modra-Piesky 8. – 10. októbra 1986). Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1988, s. 97 – 101.

MAJTÁN, Milan: Vlastné mená v románoch Františka Hečku. In: *Slovenská reč*, 1983, roč. 49, č. 3, s. 156 – 161.

MIKO, František: Expresívny živel v Hečkovom románe *Červené víno*. In: *Z historickej poetiky*. 2. Litteraria. 8. Red. O. Čepan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965, s. 24 – 75.

ŽILKA, Tibor: Pragmatické aspekty prekladu. In: *Preklad včera a dnes*. Ed. J. Vilikovský. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1986, s. 244 – 254.

GAJDOŠOVČIOVÁ, Jarmila: Z prekladu nemeckých reálií v slovenčine. In: *Preklad včera a dnes*. Ed. J. Vilikovský. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1986, s. 323 – 328.

VILIKOVSKÝ, Ján: Preklad ako tvorba. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984. 240 s.